

T. C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
2017-YL-042

HERBAL TEMALİ BATI ANADOLU
SİKKELERİ

Hazırlayan

Hüseyin TAYLAN

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Rafet DİNÇ

AYDIN-2017

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Arkeoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Hüseyin TAYLAN tarafından hazırlanan “Herbal Temalı Batı Anadolu Sikkeleri” başlıklı tez, 21/06/2017 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı ve Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan: Yrd. Doç. Dr. Rafet DİNÇ	ADÜ	
Üye: Prof. Dr. Engin AKDENİZ	ADÜ	
Üye: Yrd. Doç. Dr. Akın ERSOY	DEÜ	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulununsayılı kararıyla.....tarihinde onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ahmet Can BAKKALCI

Enstitü Müdürü V.

T.C
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

...../...../2017

Hüseyin TAYLAN

ÖZET

HERBAL TEMALİ BATI ANADOLU SİKKELERİ

Hüseyin TAYLAN

Yüksek Lisans Tezi, Arkeoloji Anabilim Dalı
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Rafet DİNÇ
2017, 251 sayfa

İnsanlık tarihi ile paralel şekilde ilerleyen tedavi yöntemleri, doğal şartlara uyum sağlamak ve zor koşullardan korunmak için devamlı gelişmiştir. İnsanlar, rahatsızlıklarına çözüm yolu bulmak amacıyla çevrelerinde bulunan bitkileri gözlemleyip, zamanla kullanımını tecrübe etmişlerdir. Toplayıcılık yaparken deneme ve yanılma yoluyla tıbbi açıdan önemli olduğunu fark ettiği bitkileri, kendisi için fayda sağlayan diğer önemli tür bitkiler gibi kültürüne almış ve ıslahını yapmıştır. İlk başlarda, kendisine faydası olduğuna inandığı bitkileri sadece yiyerek hastalıklarına çare arayan insanoğlu, daha sonra tedavide kullandığı bu bitkilerin özünü veya daha doğrusu etken maddesini keşfederek, rahatsızlıkları için bilinçli şekilde ilaç elde etmeye başlamıştır.

Bu çalışmada, Batı Anadolu kent sikkeleri üzerinde betimlenen bitkilerin, bir sembol olarak kullanımı dışında, tedavide ne gibi bir kullanımı olduğuna ve önemine değinilmiştir. Bitkilerin antik dönemdeki sağlık alanında kullanımları ve sağladıkları faydalar ile birlikte, günümüzdeki kullanımlarının benzerlik ve farklıları ele alınmıştır. Bununla birlikte tez konumuza yönelik yapılan çalışmada ele aldığımız kimi bitkilerin, genel yaklaşım dışında bir başka tür bitki de olabileceği irdelenmiştir. Bu bitkilerin, sikkelerin basıldığı tarihlerdeki herbal olarak kullanımı ve sağlık açısından önemi, mevcut literatürdeki bitkilerle kıyaslanarak yeni bir bakış akışı kazandırmak amaçlanmıştır.

Anahtar sözcükler: Batı Anadolu, Sikke, Herbal, Sağlık.

ABSTRACT

HERBAL THEMED WESTERN ANATOLIAN COINS

Hüseyin TAYLAN

Master Thesis at Archaeology
Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Rafet DİNÇ
2017

The treatment methods developed in parallel with the history of mankind have constantly evolved to adapt to natural conditions and to protect them from difficult conditions. People, observing plants found in the environment in order to find a way to solve the disease, they have experience in the use of time. When collecting, people experimented and mistakenly found the plants that he found to be medically important, but the same time took and cultivated the cultures as well as other important plants that were beneficial to him.

In this study, besides the use of plants depicted on western Anatolian city coins as a symbol, what kind of use is it in treatment and its importance is mentioned. Plant together with the use and benefits they provide in the health area in ancient times, today the similarities and different areas of use are addressed. Nevertheless, it has been examined that some of the plants that we have studied in the study for thesis position may be a plant other than the general approach. The purpose of these plants is to provide a new insight into the use of herbs as herbal herbs on the dates they were printed and to compare them with those of the current literature.

Keywords: Western Anatolian, Coins, Herbal, Health.

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihi çok eskiye giden Anadolu'da, yapılan arkeolojik çalışmalar ile birlikte birçok antik dönem kent ve kent dışı yerleşimlerinde sağlık kavramına ve bu bağlamda kullanılan, herbal özelliği olan bitkilerin izlerine rastlamaktayız. Antik dönemde bitkilerin betimlendiği alanlar duvar resimlerinden adak taşlarında, seramiklere ve nümismatik buluntulara kadar çok geniş bir alanda görülmesine rağmen bu çalışmada, konu ile sınırlı olarak Batı Anadolu kent sikkelerinde görülen herbal betimler ele alınmıştır.

Öncelikle bu çalışmanın seçilmesinde ve çalışma sırasında engin bilgi ve tecrübeleri ile bana yol gösteren Saygıdeğer Hocam, Sn. Yrd. Doç. Dr. Rafet DİNÇ'e teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Hayatımın her döneminde, hiç bir zaman maddi, manevi desteklerini ve inançlarını benden esirgemeyen başta sevgili aileme, ayrıca Gönül ve Onur Taylan'a, desteği ile her zaman yanımda olan çok değerli Sayın Ökkeş Erdoğan'a, Filiz ve Murat Toprak'a, ayrıca Büşra Özlem'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
ÖNSÖZ	xi
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	xvii
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR	8
2. HERBAL BETİMLİ SİKKELER	9
2.1. İncir	9
2.1.1. İncir Yaprağı Betimli Sikkeler (Lev. I.)	9
2.1.2. İncir Ağacının Biyolojik Özellikleri	11
2.1.3. Tarih Boyunca İncir Ağacı ve Sağlık Açısından Kullanımı	13
2.1.4. Günümüzde İncirin Halk Hekimliğinde Kullanımı ve Faydaları	15
2.2. Kestane	19
2.2.1. Kestane Ağacının Biyolojik Özellikleri	19
2.2.2. Tarihte Kestane Ağacı ve Sağlık Açısından Kullanımı	19
2.3. Sığla Ağacı (Günlük-Ak Amber)	20
2.3.1. Tarihte Sığla Ağacı ve Sağlık Açısından Kullanımı	21
2.4. Defne	24
2.4.1. Defne Betimli Sikkeler (Lev. II.)	24
2.4.2. Antik Olimpiyatlar ve Olimpiyat Oyunları	27
2.4.3. Apollon ve Defne İlişkisi	29
2.4.4. Akdeniz Defne Ağacının Biyolojik Özellikleri	30
2.4.5. Geçmişten Günümüze Defne Ağacı ve Sağlık Açısından Kullanımı	30
2.5. Asma ve Üzüm	33
2.5.1. Asma Veya Üzüm Betimli Sikkeler (Lev. III.)	33
2.5.2. Dionysos ve Asma İlişkisi	36
2.5.3. Dionysos veya <i>Thyrsos</i> Betimli Sikkeler (Lev. IX.)	39
2.5.4. Asmanın Biyolojik Özellikleri	40

2.5.5. Tarihte Asma Ağacı ve Üzümün Sağlık Açısından Kullanımı	41
2.6. Akdeniz Saparnası	49
2.6.1. Akdeniz Saparnasının Biyolojik Özellikleri	49
2.6.2. Akdeniz Saparnasının Geçmişten Günümüze Kullanımı	50
2.7. Dövlmüő Avratotu (Dolangaç)	51
2.7.1. Dövlmüő Avratotunun Biyolojik Özellikleri	51
2.7.2. Dövlmüő Avratotunun Tarihte ve Günümüzde Kullanımı	51
2.8. Fıstık Çamı	52
2.9. Kızılçam	53
2.9.1. Kızılçamın Biyolojik Özellikleri ve Günümüzde Kullanımı	53
2.9.2. Tarihte Çam Ağaçları ve Sağlık Açısından Kullanımı	54
2.10. Zeytin.....	56
2.10.1. Zeytin Betimli Sikkeler (Lev. IV.)	56
2.10.2. Zeytin Ağacının Biyolojik Özellikleri	57
2.10.3. Tarihte Zeytin ve Sağlık Açısından Kullanımı	58
2.10.4. Günümüzde Zeytin ve Zeytinyağının İnsan Sağlığı Bakımından Önemi	62
2.11. Akdeniz Servi Ağacı.....	63
2.11.1. Servi Ağacı Betimli Sikkeler (Lev. XIV.)	64
2.12. Meşe Ağacı ve Biyolojik Özellikleri	65
2.12.1. Meşe Ağacı Betimli Sikkeler (Lev. VI.).....	67
2.13. Gül	68
2.13.1. Gül Motifli Sikkeler (Lev. V.).....	68
2.13.2. Mitolojide Gül	69
2.13.3. Gülün Biyolojik Özellikleri	70
2.14. Palmiye Ağacı	72
2.14.1. Mitolojide Palmiye-Hurma Dalı	72
2.14.2. Palmiye Betimli Sikkeler (Lev. XII.)	73
2.14.3. Palmiye Ağacının Biyolojik Özellikleri	75
2.14.4. Palmiyenin Antik Dönemde Kullanımı	76
2.14.5. Günümüzde Palmiye Ağacı ve Hurmanın Sağlık Alanında Kullanımı	77
3. ASCLEPIUS VE CORNUCOPIA BETİMLİ SİKKELER	79

3.1. Asclepius ve Mitolojisi	79
3.1.A. Hygieia Telesphorus.....	79
3.1.B. Kerykeion ve Caduceus	80
3.1.2. Askleponlar ve Antik Dönem Tıbbı.....	82
3.1.3. Anadolu’da Sağlık ve Asklepios Kültü	82
3.1.4. <i>Caduceus</i> Motifli Sikkeler (Lev. VII.).....	85
3.1.5. Telesphorus Betimli Sikkeler (Lev. XI.).....	86
3.1.6. Asclepius, Hygeia ve <i>Kerikeion</i> Betimli Sikkeler (Lev. VIII.).....	87
3.2. <i>Cornucopia</i>	90
3.2.1. <i>Cornucopia</i> Betimli Sikkeler (Lev. XIII).....	90
3.2.2. Buğday	91
3.2.3. Buğdayın Biyolojik Özellikleri	91
3.2.4. Buğdayın Geçmişten Günümüze Kullanımı	91
3.2.5. Nar.....	94
3.2.6. Narın Biyolojik Özellikleri	94
3.2.7. Geçmişten Günümüze Nar ve Sağlık Açısından Kullanımı	95
3.2.8. Haşhaş	97
3.2.9. Haşhaşın Tarihte Sağlık Alanında Kullanımı.....	99
TARTIŞMA VE SONUÇ	101
KAYNAKÇA.....	104
EKLER DİZİNİ	124
KATALOG	133
TERİMLER SÖZLÜĞÜ	200
SEÇİLMİŞ SÖZCÜKLER.....	204
LEVHALAR LİSTESİ.....	206
ÖZGEÇMİŞ	251

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

- : Sikkeler üzerinde bulunan lejantın harflerinin arasındaki boşluk.

/ : Sikkeler üzerinde bulunan kelimelerin alt sırada devam etmesi, alt alta yazılma durumu.

[] : Sikkeler üzerinde meydana gelen aşınma veya tahribattan dolayı, lejantın okunamayan kısmının, tahmin edilerek yazılması.

Ae : Bronz.

a.g.e : Adı geçen eser

Ar : Gümüş.

Bkz : Bakınız.

Cm : Santimetre.

El : Elektron.

Gr : Gram.

İmp : Roma İmparatorluk Dönemi.

İ.Ö : İsa'dan Önce.

Lev : Levha.

Mm : Milimetre.

GİRİŞ

Tabiatı itibariyle insanoğlu devamlı çevresiyle etkileşim halinde olup, etrafında olan olayları gözlem çerçevesinde inceleyerek, bir sonuç bulma veya anlamlandırma yoluna gitmiştir. Bu sebeple insanoğlu, antik dönemde vücudunda meydana gelen rahatsızlıkları, yine çevresini gözlemleyerek anlamlandırmaya çalışmış olmalıdır. Çevresindeki etobur hayvanların genel olarak et tüketmesinin dışında zaman zaman buldukları floradaki bitkileri de yediklerini görmüş ve bu durumu hayvanın bir rahatsızlığı olduğuna yormuştur. Böylece bünyesinde meydana gelen rahatsızlıkları, gözlemlediği yaban hayvanlarını taklit ederek, çevresindeki yetişen bitkileri yiyerek gidermeye çalışmıştır. Çoğu zaman avcılıktan eli boş dönen insanoğlu, toplayıcılık da yaparak, hayatının büyük bir bölümünü çevresindeki bitkileri öğrenmeye ve deneyimleriyle birlikte hangi bitkinin yararlı (doğurucu veya iyileştirici) hangi bitkinin zararlı (zehirli) olduğunu anlamaya adanmıştır. Bunları yaparken birçok insan zarar görmüş hatta ölmüş olmalıdır. Binlerce yıl süren deneme, yanılma ve öğrenmenin ardından, devamlı sonraki nesillere aktarılan bu bilgiler, zamanla tedavi ve ilaç yapımının doğmasına vesile olmuştur. Özellikle yerleşik hayata geçişle birlikte, kendisi için faydalı olan bu bitkileri kültürüne alıp ıslah ederek gerektiğinde kullanabilecek duruma gelmiştir. Böylece, bitkilerle daha iç içe olan insanoğlu, bitkilerin herbal açısından tedavi edici özelliklerini kavrayarak, doğrudan tedaviye dönük olarak kullanabilmiştir.

Herbal kelimesi anlamca doğadaki bitkileri ifade ederken, genellikle sağlık açısından faydası olan bitkileri ve bu bitkilerden elde edilen bileşenleri tanımlamakta kullanılır.¹ İnsanlar, yaşadıkları dönem içerisindeki mevcut sağlık anlayışını destekleyen ve kendileri için faydasını gördükleri bitkileri kullanarak bunlardan drog veya ilaç elde etmişlerdir. Geleneksel tedavi, ekonomik olarak cerrahi müdahalelerden daha ucuz olması, ulaşılabilirliği ve vücuda yan etkisinin daha az ve acısız olmasından dolayı sağlık açısından binlerce yıldır kullanılan ve tercih edilen alternatif bir yöntem olmuştur.

İnsanoğlu, sebebini gözüyle görebildiği veya bir silahın neden olduğü açık yaralar dışında, vücudunda meydana gelen, nedenini tam olarak kavrayamadığı rahatsızlıkları anlamlandıramayıp, tanrılara yormuştur. Örneğin, Hititlerde ayrıca

¹Barnes, Anderson and Philipson, 2007: 1.

din adamı da olan halk hekimleri, salgın hastalıkların günahkâr insanları cezalandırmak için tanrılar tarafından yollandığına ve bu nedenle ancak hastalığa sebep olan tanrıyı sakinleştirerek hastalığın iyileşebileceğine inanırlardı². Böylece tanrılardan geldiğine inandıkları bu rahatsızlıklara karşı büyü, kurban gibi dinsel yolları tercih ederek şifa bulma yoluna gitmişlerdir. Buna rağmen herbal tedaviyi göz ardı etmeyip, mistik ve majik tedavi edici seçenekler ile birlikte bitkileri kullanmaya devam etmişlerdir. Sonuçta antik dönem insanı, felsefe ve bilimin gelişimine kadar basitçe şifa bulmayı umduğu ilacı kullanmış ve hastalıkla ilişkilendirdiği tanrıları memnun etmek için dini ritüellere başvurmuştur.

Daha sonra, yazının keşifle birlikte tedavi ve ilaç yapım bilgileri kalıcı bir şekilde sonraki nesillere aktarılmış ve oldukça geniş bir bilgi birikimi ortaya çıkmıştır. Bilgi birikimi aktarımının bir nevi resmîlik kazandığı Asklepion'larda usta çırak ilişkisi içerisinde bilgiler nesiller boyu aktarılmaya devam etmiş ve tedavide daha etkili yöntemler bulunmuştur. Bununla birlikte Hellen dünyasında ortaya çıkan felsefe akımın sorgulayıcı yapısı da tıpta uygulanmaya başlanmıştır. İnsanlar, felsefi düşüncenin ve bilgi birikiminin tedavide kullanılmasıyla birlikte, hastalıklara karşı daha somut adımlar atar olmuştur. Hipokrates gibi hekimlerin sorgulayıcı felsefe anlayışı ve mevcut tıp bilgisini harmanlaması ile birlikte, artık hastalığı dair sorunun ne olduğuna ilişkin fikirler ortaya atılarak, doğrudan tedaviye yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu akım öylesine etkili olmuştur ki, Bithinia'lı Asklepiades gibi hekimler tarafından geliştirilerek, insan vücudunun atomlar gibi küçük parçalardan oluştuğunu, hastalığın ise bu parçaların uyum içerisinde olmamasından kaynaklandığı³ savına evirilerek bir nevi problemin sebebine yönelik net bir fikir sahibi olmak amaçlanmıştır⁴.

²Ceran, 2008: 3.

³Bayat, 2010: 134-135.

⁴Pek çok tapınak *Asclepiadae* olarak adlandırılan rahipler tarafından kurulmuş ve yüzyıllarca tedavi merkezleri olarak kullanılmıştır. Rahipler, tanrının soyundan sayılmışlardır ve ellerindeki bilgiyi kendilerinden sonra gelenlere aktarmışlardır. Bu rahip-hekimlerin dışında, *Iatros* denen bir kısım hekim, *Iatreion* veya *Taberna* denilen odalarda hasta bakarlardı. Başhekimlerin (*arkhiatros*), yönetimi altında olan Asklepionlar'da öncelikle teşhis (*problema*) konulur, daha sonra hasta uykuya (*incubatio*) yatırılırdı. Eğer hastanın durumu çok ağır ve açık yaraları varsa gerekirse *kheirourgia* (cerrahi müdahale) uygulanırdı. Bu hekimlerin maaşları devlet tarafından veya bağışlarla karşılanır ve zaman zaman halktan, buğday veya *Iatrikon* denilen vergi alınırdı. Böylece halk sağlığının devamlılığı sigorta altına alınırdı, detaylı bilgi için bkn: Yoket, 2003: 78, <http://hasanmalay.com/index.php/anasayfa> (son erişim tarihi 31.05.2017).

Bitkilerin, hastalıklarına karşı tedavi edici gücünü fark eden insanoğlu, kullandığı bu bitkileri sadece ıslah etmekle kalmayıp, aynı zamanda mistik inanışlarına ve gündelik yaşantısında da çeşitli alanlarda kullanarak nesnel gerçeklerle ilintileme ihtiyacı duymuştur. İnsanoğlu bitkilerden, gündelik yaşamda ihtiyacı olan çeşitli materyalleri elde etmek için ayrıca beslenmede gıda maddesi ve farklı bir tad olarak faydalanmışlardır. Bununla birlikte, kendisine hastalıklarında veya rahatsızlıklarında iyileştirici veya acısını hafifletici şekilde fayda sağlayan bitkilerin gücünün tanrılardan geldiğine inanarak, bitkilere çeşitli anlamlar yüklemiştir. Rahatsızlıklarında faydasını gördüğü bu bitkilerin, bilinçli şekilde ıslahını yaparak ekonomik olarak kendisine fayda sağlamıştır. Bu açıdan flora bakımından oldukça zengin olan Anadolu toprakları, bünyesinde barındırdığı çeşit ve türler ile diğer coğrafyalardan ayrılmıştır. Örneğin, antik dönemde incir birçok bölgede yetişse de, özellikle Caria inciri (*ficus Carica*) diğerlerinden daha değerli görülmüş ve ekonomik anlamda getirisi daha fazla olmuştur⁵.

Antik dönem insanı, kendisine fayda sağlayan herbal özelliği olan bitkileri hayatının birçok alanında betimleme ihtiyacı duymuştur. Herbal orijinli betimlenmiş olan bitki ve ağaçların epigrafik, filolojik ve nümismatik verilerde de sikkelerde belirtildiği şekilde, tanımlandığı bilinen bir gerçektir. Bu çalışmada ise, Batı Anadolu florasına dönük, betimlenmiş şehir sikkeleri incelenmiştir.⁶ Bu bağlamda antik dönem Batı Anadolu kent devletleri, florasında barındırdığı bitkileri sikkeler üzerinde betimleyerek, kentin coğrafyasını, kentte bulunan kültü, bitkinin şifa verici özelliğini veya beslenmeye dayalı enerji verici ve hastalıklara karşı bağışıklığını güçlendirici ve koruyucu özelliklerinden dolayı, darp ettirdiği sikkeler üzerinde gösterme ihtiyacı duymuştur. Bu çalışmanın çıkış noktası ise antik dönem Cyrene⁷ ve Selinus⁸ kent sikkelerinde görülen *silphium* ve maydanoz bitkileri olmuştur.

⁵Malay, 1983: 52.

⁶19. yüzyıl sonlarına doğru Smyrna'da ele geçmiş olan bir mezar taşının üzerinde *ΟΠΙΓΑΝΙΩΝ* (kekikçi) ifadesi ve kekik betimlemesi yer almaktadır. Hasan Malay'a göre bu kişi büyük ihtimalle kekik ve bundan elde edilen ilaçların ticaretini yapmaktaydı, detaylı bilgi için bkz: <http://hasanmalay.com/index.php/felsefe/i> (son erişim, 01.06.2017).

⁷Günümüzde Libya, Bingazi civarlarında bulunan, İ.Ö. 630 yılında Dor'lar tarafından kurulduğu düşünülen, kıyı kenti; detaylı bilgi için bkz: Şahin, 2000: 138.

⁸Günümüzde İtalya, Sicilya'da bulunan, Yunan kolonistler tarafından İ.Ö. 7. yüzyılda kurulan kent; detaylı bilgi için bkz: Pilinius, NH: III. 10, 218.

Antik dönemdeki kullanılan türü yok olan *silphium* (Lev. XV. 249) bitkisi, günümüz Libya ülke sınırları içerisinde yer alan ve özellikle Cyrene kenti ile ilişkilendirilmiş bir bitkiydi. Kentin coğrafi özellikleri olan kuru toprak ve az yağış bitkinin bu bölgede endemik olarak yetişebilmesine olanak sağlıyordu⁹. Bitkinin oldukça ün kazanması ise bir tat verici olarak mutfakta kullanımından ziyade, bir ilaç olarak kullanımı olmuştur. Antik dönemde bizzat hekimlerin dahi tavsiye ettiği bu bitki, Akdeniz coğrafyasında doğum kontrol ilacı olarak kullanılmıştır¹⁰. Hal böyle olunca değeri hızla artan *silphium* bitkisi, endemik bir bitki rolünden sıyrılarak bir ilaç olarak ünlenmiştir. Sikkeler üstünde oldukça farklı şekilde betimlenmesine rağmen özellikle günümüz kalp sembolü ile birlikte kullanımı doğrudan kullanımına yönelik bir işaret vermekte ve sağlık açısından değeri vurgulanmaktadır (Lev. XV. 250). Buna rağmen bulunduğu dönemde ve özellikle Roma zamanında oldukça fazla kullanımı ve ıslahının yapılmamasından dolayı soyu hızla tükenmiştir. Bitkinin soyunun tükenmesindeki en büyük etmen ise, yabani olarak yetişmesi ve özellikle kökü ile birlikte kullanımındır¹¹.

Bitkinin doğum kontrol ilacı olarak kullanımına ilişkin ilk bilgiler Hipokrates tarafından verilmiştir; Hipokrates, *silphium*'un önce Yunanlı kadınlar tarafından daha sonra ise Romalı kadınlar tarafından doğum önleyici özelliği için kullanıldığını anlatır. Doktorların tavsiyesi ile su ve nohut boyutunda bir reçine ile karıştırılan *silphium* suyunun ayda bir kez düzenli şekilde alındığında yumurtalıkları bağlayarak ve döllenmeyi engellediğini belirtir. Ayrıca ölü bebeğin vücuttan atılmasını da sağladığını anlatır¹².

İ.Ö. 372 yılında Eresus'da doğmuş olan Theophrastus, *silphium* hakkında detaylı bilgi veren bir diğer yazardır. Hellen dünyasının yanında Orta Doğu coğrafyasının bitkilerini de inceleyen Theophrastus, *silphium* ve papirüsün Kuzey Afrika'da yetişen oldukça ilginç bitkiler olduğunu belirterek şunları aktarmıştır; *Silphium'un büyük ve kalın bir kökü vardır, aynı zamanda gövdesi de oldukça kalındır bu haliyle kerevize benzemektedir. Eğer et ile yapılan yemeklere haşlanmış veya kızartılmış olarak konulursa lezzet verir. Bundan, içecek olarak iki şekilde suyu alınır, biri kökünden diğeri ise gövdesinden. Oldukça ender olarak*

⁹El-Athram, 1984: 24.

¹⁰Davesna, 1985: 196.

¹¹Neils, 2000: 1.

¹²Cretu, 2011: 59.

yetişen bu bitki yabancı olarak Libya ve çevresinde, özellikle Cyrene' de yetişmektedir¹³.

Dioscorides ise *silphium* hakkında şu bilgileri not etmiştir; *Silphium*, Ermenistan, Suriye ve Libya'da yetişmektedir. Kökü ateş düşürücü, sindirim zorluğu, iltihaplı yaralarda ve boşaltım sorunlarında kullanılır. Yağ ile karıştırıldığında çürükleri iyileştirir (deri hastalıklarında). Sarhoşluğa karşı iyi gelir ve ağzı temizler, bununla birlikte mideyi de temizleyerek sarhoşluğu geçirir. Bu bitkiden, yapraklarından ve kökünden elde edilen meyve suyu lezzetlidir. Eğer, keten bir beze dökülüp dişlerin etrafına sarılırsa diş hastalıklarına iyi gelir, ayrıca sirkeyle birlikte bir keten beze dökülüp köpek ısırığının üstüne sarılırsa da iyi gelir. Akrep ısırığına karşı önce yarayı kazıyıp, daha sonra yağda seyreltilmiş *silphium* suyu, yara olan yere dökülürse zehrin etkisini azaltır¹⁴ der.

Pilinius, ise Cyrene' de yetişen *silphium*'un bir tanesinin bir gümüşe satıldığını ve çok kıymetli olduğunu¹⁵, yapraklarının, kürtaajda kullanıldığını veya daha ana rahminde bebeği öldürüp, doğumun olmasını engellediğini anlatır¹⁶. Sezar'ın tiranlığını ilan edip hazineye el koyduğunda, içeride altın ve gümüşün yanında yaklaşık 1500 pound (680kg) kadar *silphium*'un da olduğunu görmüştür. Pilinius, kendi zamanında bu bitkinin pek bulunmadığını, çünkü vergi toplayıcılar tarafından büyük karlar elde etmek için heba edildiğini ve sonunda koyunlara yem olduğunu belirtir. Sadece bitkiye ait bir sapın bulunduğunu ve bu sapın İmparator Nero'ya hediye olarak verildiğini anlatır (Valentina, 2004: 24-30). Cyrene *silphium*'undan bulunamadığını sadece etkisi daha düşük (belki de başka bir türü) olan Persia ve Armenia bölgelerinde olan *silphium*'ların kaldığını belirtir¹⁷. Bu yazarlarla birlikte Herodot, Galenos ve Strabon da *silphium* hakkında benzer bilgiler vermiştir.

Anlaşıldığı üzere, *silphium* antik dönemde oldukça kıymetli bir bitki olarak görülmüş ve o kadar popüler olmuş ki Roma İmparatorluk döneminde soyu tükenmiştir. Bitkinin besin olarak tüketilmesi dışında ise asıl kullanımı sağlık

¹³Helbig, 2012: 41-45; Valentina, 2004: 8-15.

¹⁴Valentina, 2004: 19-21, (yazarın kendi çevirisi).

¹⁵Pilinius, NH: XIX. 38, 46.

¹⁶El-Athram, 1984: 24.

¹⁷Pilinius, NH: XVI. 143, XVII. 259, XVIII. 308, XIX. 38-48, XX. 34. 56, 80, 90, 141, XXN. 101-106, XXXI. 120; Ayrıca bkz: Parejko, 2003: 923-927.

açısından olmuştur. Bu denli bir öneme sahip olan bitki, oldukça pahalı fiyatlara satılmış, hatta değerli bir ağırlık olarak hazinede dahi kendine yer bulmuştur. Bu öneminden dolayı, sikkeler üstünde, kent coğrafi özelliği ve genel bitki örtüsüne dikkat çekmekten öte, örneklerde görüldüğü gibi doğrudan sağlık açısından önemi vurgulanmıştır.

Tez konusunun çıkış noktası olan bir başka bitki ise maydanoz (Lev. XV. 251) olmuştur. Antik dönem kent sikkeleri üzerinde bu bitki Selinus kent sikkelerinde görülmektedir. Pilinius'a göre, maydanoz, Selinus kentinin kurulduğu bölgede yabancı olarak oldukça fazla bulunan bir bitkiydi¹⁸. Antik dönemde maydanoz, Selinus kenti için ayrıca başka bir öneme sahipti. Besin olarak tercih edilmeyip özellikle tüketilmemesine rağmen maydanoz, tedavi sanatında tıpkı Hellen toplumlarında olduğu gibi Roma'da da, zehirlenmeyi önleyici özelliğinden dolayı bahçelerde kültürü yapılan şifa verici bir bitki olarak kullanılırdı¹⁹. İ.Ö. 3. yüzyılda Romalılar, maydanozu, böcek sokmasına karşı kullanmış ve kokusunun sivrisinekleri uzak tuttuğunu ayrıca sivrisinek sokmasına karşı iyi geldiğini fark etmişlerdir. Bununla birlikte, kokusundan dolayı parfümeride kullanmışlar, ağızda çiğneyerek kötü kokuları uzak tutmada kullanmışlardır²⁰. Maydanozun besin maddesi olarak tercih edilmemesi, hatta dönem insanın diyetinde kendine yer bulamamasına rağmen bahçelerinde özellikle yetiştirmesi, bölge insanının bu bitkiyi, sivrisinek sokması gibi rahatsızlıklarına karşı devamlı elinin altında bulundurmasına sebep olmuştur. Günümüzde ise yapılan kimi çalışmalarla antik dönemdeki kullanımı tekrar tecrübe edilmiş ve sivrisinek sokmasında etkili olduğu gözlemlenmiştir²¹.

Yukarıdaki bilgiler ışığında, antik dönem kent toplumları, sikke darp ederken üzerinde betimlediği bitkileri, sadece bitkinin dinsel bir sembol, kentin coğrafi özelliğini gösteren bir unsur veya ticari öneme sahip bir mal olarak kullanmanın dışında, aynı zamanda doğrudan sağlık açısından önemini de vurgulamışlardır. Bu doğrultuda tez konusunun çıkış noktası, Batı Anadolu kent sikkelerinde sıklıkla görülen bitki betimlerinin sağlık konusunda değerlendirilmesi olmuştur. Bir bitkinin neden sikke üstünde betimlendiğini anlamaya yönelik

¹⁸Pilinius, NH: III. 10, 218; Pilinius'a göre kent sikkelerinde maydanoz görülmesinin sebebi, kentin kurulduğu coğrafyada bu bitkiden oldukça fazla bulunmasıydı.

¹⁹Fraser and Whish, 1997: 40.

²⁰ECHO, 2016:1.

²¹Khater and Shalaby, 2008:107-112.

yapılan bu çalışmada, bitkilerin sağlık açısından önemi sorgulanmış ve sikke üzerinde görülmesinin bir nedeni olarak bu konuya dikkat çekilmiştir. Zira Batı Anadolu kent sikkelerinde görülen bitkiler, sikkelerin darp edildiği dönemlerde oldukça kıymetli ve değerli görülmüştür. İncirin, zeytinin, gln, üzümün veya farklı bir bakış açısıyla yaklaştığımız, sığla ağacı ve Akdeniz saparnası gibi bitkilerin, bir besin maddesi veya mitolojik olarak anlamları olmasının dışında, gündelik hayata doğrudan etki eden tedavi edici bir ilaç olarak kullanımları da görülmüştür.

1. ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

“Herbal Temalı Batı Anadolu Sikkeleri” başlıklı çalışmanın amacı, sikke darp eden kentlerin, hangi bitkileri sikkeler üzerinde betimlediğini tespit etmektir. Bu bitkilerin, antik dönemde sikkeler üzerinde görülmesindeki temel düşüncüyü anlamak adına öncelikle sağlık alanındaki faydasına daha sonra mitolojik ve ekonomik önemine değinilmiştir.

Giriş kısmında da ifade edildiği üzere, *silphium* bitkisinin sikkeler üzerinde görülmesinin amacı sağlık açısından fayda sağlamasıdır. Bu çıkış noktasıyla birlikte Batı Anadolu sikkelerinde görülen bitkilerin de bu düşünce benzer amaçla darp edilmiş olabileceği, sağlık alanında kullanımları ve önemleri ile ele alınarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın ilk aşaması, Kuzeybatı Anadolu’dan itibaren, Batı Anadolu’da sikke darp eden kentlerin, kullandıkları bitkisel motifli sikkeler kronolojik olarak gruplandırılmıştır. Daha sonra kullanılan bu bitkilerin hangi çeşit veya tür bitkiler olduğu tespit edilerek, botanik bilimine uygun olarak sistematik ve biyolojik özellikleri araştırılıp, sikkeler üzerinde görüldüğü dönemlerdeki sağlık alanında kullanımı, yazılı kaynaklar ve arkeolojik verilerle ele alınmıştır. Kentlerin sikke darbında neden bu bitkileri kullandıkları, çok yönlü araştırılarak, dinsel, ekonomik ve sağlık alanında kullanımları değerlendirilmiştir. Çalışma sırasında sikkelerin üzerinde görülen kimi bitkilerin, genel literatürde bahsi geçen bitkiler dışında başka tür bir bitki de olabileceği gözlemlenmiştir.

Sikkeler ayrı ayrı incelenip, toplu olarak değerlendirildikten sonra elde edilen veriler, çalışmanın sonuç bölümünde kısaca özetlenmiştir. Yapılan çalışmada konunun daha kolay anlaşılabilirliği ve yorumlanabilirliği için, ayrıca tablolar, grafikler, resimler ve haritalardan faydalanılmıştır.

2. HERBAL BETİMLİ SİKKELER

2.1. İncir

2.1.1. İncir Betimli Sikkeler (Lev. I.)

Antik dönemde üzerinde incir betimlemesi kullanmış kentlerin sikkelerini incelediğimizde, bu kentlerin lokasyonları günümüzde Caria incirinin yetiştiği bölgeyi işaret ettiği görülmektedir. İ.Ö. 6. yüzyılın başlarında, Kamiros, Lindos ve Ialysos Caria bölgesinde sikke basmaya başlayan kentlerdendir. Rhodos adasında bulunan Kamiros kenti, Aigina ölçüsünde gümüş staterler basmış ve kentin kullandığı ilk sikke tiplerinde, ön yüzde incir yaprağı görülürken arka yüzünde kare incus (Lev. I. 1) görülmektedir²². Genel olarak bu sikke tipi, 0.5 ve 1.5 gram ağırlığında olup 0.8mm ve 12 mm. arasında bir çapa sahiptir (Lev. I. 2). Caria ve hemen hemen aynı tarihte Ionia'nın da sikke darp etmesiyle birlikte sikke darbu bu bölgeden Ege adaları ve Yunan topraklarına ulaşmıştır²³. Kamiros ve Idyma ile benzer şekilde ön yüzünde incir yaprağı olan sikke tipleri aynı tarihlerde Thessalia'da görülmektedir.

Üzerinde incir yaprağı görülen sikkeler Kamiros ve Idyma tarafından yaklaşık iki yüz yıl kadar standart tip olarak kullanılmaya devam edilmiştir²⁴. Caria bölgesinde basılan bu ilk örnekli nadir sikkelerde, kentler genellikle doğadan esinlenmiş veya içinde buldukları mevcut birliğin kutsal-dinsel öğeleri ile birlikte geometrik (kare-incus) şekilleri işlemişlerdir. Motifler sikke yüzeyini hemen hemen kaplayacak şekilde damgalanmıştır (Lev. I. 3). Kamiros sikkelerinde, karakteristik motif olarak genellikle inciryaprağı, KAMIPEΩ lejantı (Lev. I. 4) ve geometrik damga izleri görülmektedir.

Kamiros sikke tiplerine benzer şekilde Idyma, sikkelerinin 5. yüzyıl örneklerinde ön yüzünde tanrı Pan, arka yüzlerinde ise incir yaprağı veya I-Δ-U-M-I-O-N lejantı (Lev. I. 6) kullanmıştır²⁵. *Ön yüzde Pan başı, arka yüzde kare*

²²Tekin, 1997: 100; Bu üç kent daha sonra İ.Ö. 470'de adanın kuzeydoğu ucunda federal bir başkent kurup adını, adanın adı olan Rhodos koyarlar. Kamiros, Lindos ve Ialysos, gelişimlerini sürdürmekle beraber sikke basımı yavaş yavaş başkente kayar; A.g.e., 1997:100-101.

²³Knight, 1836: 14.

²⁴Tekin, 1997: 169.

²⁵BMC Caria, L. XII: 8-10; Tekin, 1997: 98.

damga içinde incir yaprağı (Lev. I. 5) olan gümüş drahmi örnekler ise Head tarafından M.Ö. 6. yüzyıl başına tarihlendirilirken, Thompson M.Ö. 5. yüzyılın 2. yarısında sikke basımının başladığını söylemektedir. Ashton ise M.Ö. geç 5.- erken 4. yüzyıla tarihlenmiştir²⁶. Aynı tipte basılan bronz sikkeler, Idyma'nın bronzdan basılmış (Lev. I. 9) erken sikkeleri için bir örnektir ve İ.Ö. 400 civarına tarihlenmektedir, bununla birlikte ön yüzde Artemis olan örnekleri de görülmektedir (Lev. I, 7)²⁷. Idyma bu yüzyılda, Atina önderliğinde Anadolu'daki Pers egemenliğine karşı kurulan Delos Deniz Birliği'ne üye olmuş ve birliğe ait vergi listelerinde İ.Ö. 453 tarihinde birliğe düzenli olarak vergi ödemeye başlamıştır. Bu tarihte kent Paktyes adında bir kişi tarafından yönetilmiş ve kendi adına sikke basmıştır ve sikkelerin ön yüzünde yunus görülürken, arka yüzlerinde incir yaprağına sadık kalınmıştır (Lev. I. 8)²⁸.

İncir ağacı cinsinin, Dünya'nın tropik alanlarında birçok türü yetişse de bu türlerden ayrı olarak, tat ve ticari açıdan açık ara önde olan ve bundan dolayı özellikle kültürü yapılan türü, Anadolu inciri denilen *Ficus carica L.*'dir. Strabon, Coğrafya adlı eserinde, Meandros nehri kenarında verimli bir arazi olduğunu, bu arazide bol miktarda incir üretildiğini ve bölge halkının bazılarının bu incire üç yapraklı²⁹ dediğini belirtmiştir. Antik dönem yazarlarından Hesiodos ise, incir yapraklarını tanımlarken, ‘İlkbaharda incir ağacının tepesinde kuzgun pençesi gibi yapraklar gördün mü?’ dizeleriyle betimlemiştir³⁰. İncir iklim şartları açısından aradığı en elverişli subtropikal ortamı Türkiye’de, Ege ve Akdeniz bölgelerinde bulmuştur. Ege bölgesinde Bakırçay, Gediz, Küçük Menderes, Büyük Menderes vadileri ve kıyı kesim incirin ticari anlamda en çok tercih edilen yetiştirildiği alanlardır. Bu alanlar içinde Büyük Menderes vadisinin orta kesimine, diğer bir deyişle Aydın yöresi incir ağacının yetişmesi bakımından aradığı iklim şartlarını bulduğu yerdir. Anadolu incirinin ekolojik olarak istekleri oldukça

²⁶Ekici, 2013: 23.

²⁷Thompson 1981: 98.

²⁸Sevin, 2002: 105-131.

²⁹Strabon coğrafya, s. 163.

³⁰Hesiodos, sayfa 164; İncire antik dönemde bazı kimselerin üç yapraklı demesinin sebebi, incir yapraklarının normalde beş loblu olması, ancak kısmen alt kısımda yetişen iki lobun diğer üç loba göre kısa veya küt kalmasıyla alakalı olmalıdır. Hesiodos’un incir yapraklarını kuzgun pençelerine benzetmesi ise oldukça betimleyicidir, zira incir yapraklarının lobları orta kısımda hafifçe genişlerken uç kısımlara doğru sivrilerek uzamaktadır. Nitekim bu betimler sikkeler üzerinde dahi görülmektedir.

ekstrem bir bitki olmasının ve bu koşulları sağlayan bölgenin antik dönemde Caria ile anılması ve daha sonra ticaret ile birlikte Akdeniz ve çevresine yayılmasının rolü göz ardı edilemez. Bölge insanı inciri besleyici bir meyve³¹ olarak kullanırken aynı zamanda ticaretini de yapmaktaydı³². Anavatanı Anadolu olarak kabul edilen Caria inciri, bir kültür bitkisi olarak özellikle Hellenler ve Romalılar tarafından tüm Akdeniz çevresine ticareti yapılmış ve yayılmıştır. Hellen ve Fenikeli ticaret gemileri inciri, bugünkü Aydın ve Muğla'nın içinde yer aldığı Caria Bölgesi'nin değerli bir ekonomik ürünü olarak görmüş ve İ.Ö. 4. yüzyılda Caria' da üretilen incirin Miletos limanlarından tüm Akdeniz ve çevresine ticaretini yapmışlardır³³. Buna göre incirin Akdeniz havzasına ve daha sonra Dünya'ya yayılmadan önceki Anavatanı Caria Bölgesi olduğunu düşünüldüğünde *Ficus carica* isminin, ticaret yapıldığı bölge dışında yetiştiği bölgeyi de vurgulamak amacıyla kullanılmış olması muhtemeldir. Antik dönem yazarlarından Pilinius'a göre, incir, yetiştiği bölge olarak Akdeniz, özellikle Caria coğrafyasına uygun bir bitkidir, ve istediği sıcaklığı alamadığı takdirde ağacın zarar göreceğini şu cümlesi ile belirtmiştir “...*Thracia ve Pontus gibi kuzey bölgelerindeki ormanlarda olduğu üzere; eğer kış ortasında havalar altı hafta ara vermeden soğuk ve don yaparsa asma, zeytin ve incir gibi ağaçları acı çekerlerdi*”³⁴ der.

2.1.2. İncir Ağacının Biyolojik Özellikleri

*Ficus carica*L. (Caria inciri), *plantaaleminin magnoliophyta* bölümünün, *magnoliopsida* sınıfının, *rosales* takımının, *moraceae* familyasının, *ficus* türüne ait bir cinstir. Akdeniz bölgesinde ve Ege' de meyvesi için kültürü yapılır. İncir

³¹ Herodot, incirin besleyici ve tatlı bir meyve oluşunu, Kroisos'un Kyros'a açtığı savaşı anlatırken Lydia'lı Sandanis'in şu sözleriyle ifade eder “... *Ağızlarını tatlandırmak için incirleri ya da başka bir şeyleri yoktur.*” Yine Herodot, Babil'deki palmye yetiştiriciliğini anlattığı dizelerde “...*çoğu yemiş verir, yiyecek, şarap ve bal yapılır; biz incire nasıl iyi bakarsak, onlar da bunlara o kadar iyi bakarlar*” derken, incirin, şarap gibi sık tüketilen ve bal gibi tatlandırıcı bir etkisi olduğunu vurgulamıştır. Detaylı bilgi için bkz: Erhat, Herodot, s. 118-119.

³²Malay, 1983: 50; “*Athenaeus'a göre bir talanton (26.196gr) incirin fiyatı, üç oboldür.*” Detaylı bilgi için bkz: The Histories of Polybius, 1986.

³³Günel, 2008: 563; Günel'a göre incirin bilimsel adı olan *Ficus carica* ismi Caria bölgesindeki limanlardan yapılan incir ticaretinden dolayı ismin kökeninin buradan geldiğini vurgulamıştır. Detaylı bilgi için bkz. Mawai, S., Husain, K. and Jantan, I., (2013).

³⁴Pilinius, NH. XVII: 37. 233.

meyvelerinde şeker, pektin, yağ ve A, B, G vitaminleri vardır³⁵. Taze ve kurutulmuş olarak yenilebilen bir meyvesi vardır. İncir, 1 metre ile 8-10 metre arasında değişen ağaççık veya küçük ağaç görünümünde bir bitkidir. Kışın dökülen yaprakları kalın saplı, alternan dizilişli, tam veya lobludur, pürüklü yüzeyli, derin parçalı, ışınal damarlı, 3-5 loplu, ender olarak tamdır³⁶. Yaprakları 5-20 cm, palmatilobat, her iki yüzü de pürüzlü bir ağaçtır.

Kültürü yapılan dişi bitki, *F.carica domestica'* dir; çiçek durumunda yalnız uzun stiluslu dişi çiçekleri taşır. Döllenme için erkek bitki, *F.carica \ ax. caprificus* da gereklidir; buna baba incir denir ve çiçek durumunda hem erkek bitkinin çiçekleri hem de kısa stiluslu, verimsiz dişi çiçekler yer alır. İncirlerde tozlaşma bir arı (*Blastophaga grossorum*) tarafından yapılır. Bilim adamları çok eski dönemlerden başlayarak, incirde tohumların meyve kalitesini olumlu etkilediğine ve bazı çeşitlerin *ilek* arıcığı (*Blastophaga grossorum*) olmazsa döllenemeyeceğine ilişkin bilgileri üretmişler ve gelecek kuşaklara aktarmışlardır. Herodot, incirde bu döllenme konusunu ele almakta ve *gal* sinekleri hakkında bilgi vermektedir; '*Yunanlıların erkek palmiye dedikleri ağacın yemişini hurma ağacına bağlarlar, bu yemişte bir çeşit sinek vardır, bu sinek hurma ağacının yemişi içine girerek onu oldurur ve daldan düşmesini önler; çünkü palmiye yemişinde, geç yemiş veren incirde olduğu gibi, bu sineklerden bulunur*'.³⁷.Tozlaşmayı sağlayan arı yumurtasını bırakmak için erkek bitkinin çiçeğinden içeri girer, buradaki kısa stiluslu dişi çiçeğin ovaryumuna bırakır. Bu ovaryum gelişemez fakat yumurtadaki böcek gelişir; çıkarken, olgunlaşmış erkek çiçekteki polenlerle bulaşır. Dişi ağacın çiçek durumuna girdiğinde uzun stiluslu dişi çiçeği döller fakat kendi yumurtasını ovaryuma bırakmadığı için ovaryumu tahrip edemez ve çiçeğe zarar veremez. Dişi çiçek gelişmesini tamamlarken reseptakulum da büyür ve etlenerek yalancı bir meyve meydana gelir. Bu meyveler taze ve kurutulmuş halde, besin olarak kullanılır. Şekerce zengin olduğundan laksatif etkilidir; Ege' de İzmir ve Aydın'da geniş alanlarda yetiştirilir, önemli ihraç ürünlerimizdendir³⁸.

³⁵Karamanoğlu, 1977: 344-345.

³⁶Tanker, vd., 2007: 182.

³⁷Herodot, s. 118.

³⁸Tanker, vd., 2007: 182.

2.1.3. Tarih Boyunca İncir Ağacı ve Sağlık Açısından Kullanımı

Anadolu'nun erken dönemlerinde Hititler, Telipinu efsanesinde Telipinu'nun geri gelmesi için yapılan büyüde, diğer meyvelerle birlikte incirden “nasıl içinde bin tohum varsa” diye bahsetmektedir. Başka bir ayinde ise, 2. Murşili'nin yeniden doğuşunun anlatıldığı ayin yapılmadan önce katılanlara kuru üzüm ve incir dağıtıldığı anlatılmaktadır³⁹. Bu bilgilere göre incir, Hititler tarafından kutsal bir ayin sırasında tercih edilen ve tüketilen kutsal bir meyve olarak görülmüştür.

İ.Ö. 9. yüzyılda yaşamış olan ozan Homeros Iliada adlı eserinde incirden sık sık bahsetmiştir. Demeter mitini anlatırken, Tanrıçanın, Phytalos'a Attika'daki ilk incir ağacı fidesini vererek bu ağaçtan nasıl ürün alabileceğini anlatmış ve incirin Yunan yarımadasındaki varlığını bu mitle açıklamıştır⁴⁰. Odyssey adlı eserinde ise Büyücü Kirke, Odysseus' a eve dönüş yolunu tarif ederken Mesina Boğazı'nda Skylla ile Kharybdis kayalarını tarif eder ve Kharybdis kayasının tepesinde bir incir ağacı yetiştiğini anlatır; *“Göreceksin Odysseus, daha alçak öbür kaya, çok yakınlar birbirlerine bu kayalar, vurursun birinden öbürünü bir okla, bir incir ağacı var üstünde, yaprak dolu, kocaman.”* Kharybdis, bu kayanın altında günde üç kez açılan bir anafor oluştuğunu ve bu akıntıya denizcilerin kapılıp onları yuttuğundan bahseder⁴¹. Bir başka bölümde Odysseus, Alkinoos'un konağına girerken bahçede “bal gibi incirler” olduğunu ifade eder⁴².

İ.Ö. 2. Binyılında Mısırlılar, 12. Hanedanlık dönemine tarihlenen Beni Hassan'da bulunan, Khnemhotep'in 3 numaralı kaya mezarında inciri

³⁹Ertem, 1987: 65.

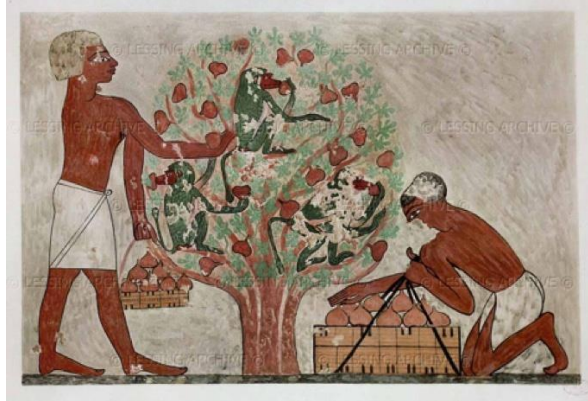
⁴⁰Demeter'in kendisini evinde ağrılayan ve ailesi Attika'nın en önde gelenlerinden olan Phytalos'a incir hediye etmesi belirgin bir şekilde, incir yetiştiriciliğinin tarım kültürü, bolluk ve bereket tasviri benzer anlama gelir. Detaylı bilgi için bkz: R. Graves, Yunan Mitleri s.111. Yine Homeros Iliada adlı eserinde Akhilleus'un arabası için sadece incir ağacının dallarını kullanmasına vurgu yapmıştır.

⁴¹Homeros, Odysseia: 37. Homeros, Kharybdis'i anlatırken bunun bir kaya mı yoksa bu kayanın altında yaşayan 12 ayaklı, 6 boyun ve 6 başlı bir canavar olduğunu tam olarak ifade edememiştir. Zira bahsedilen bölgede akıntılar bugün bile denizciler için problem yaratmakta. Erhat'a göre; Bunun neticesinde doğal afetlerin ilkel insanların belleğinde bıraktığı izlerden ve mitolojik olgulardan başka bir şey aramamalı.

⁴²A.g.e, 212.

resmetmişlerdir. Bu duvar resminde bir incir ağacında oturan iki adet maymun ve iki Mısırlı çiftçi topladıkları incirleri sepetlere koymaktadır (Res. 1). Mısır’da incir kültürü yapılması sadece beslenme amaçlı kalmamış aynı zamanda faydaları keşfedilip tıbbi olarak da sık sık tercih edilen bir meyve olmuştur. İ.Ö. 1500’lere tarihlenen Eber papirüslerinde incirin tedavi edici yönleri anlatılmış ve ilaç yapımında sık sık tercih edildiğinden bahsedilmiştir. Eber papirüslerindeki tariflere göre incir, antik dönemde özellikle ürik söktürücü ilaç yapımında etken madde olarak kullanılmıştır⁴³.

Plinius’a göre, Pontos Kralı Mithradates Roma’ya karşı yenildiğinde, Pompeius, kralın kendi el yazısıyla yazılmış bir ilaç reçetesi bulmuştur. Reçetede Mithradates’in bir panzerinin formülü yazmaktaydı: “İki kuru ceviz, iki incir ve yirmi yaprak sedef otu ezilerek karıştırılır ve üzerine bir tutam tuz ekilir. Bu karışımı alan kişi o gün için bütün zehirlere karşı korunmuş olur”. Başka bir düşünceye göre, kral buna ördek kanı ilave eder ve ihtiyat tedbiri olarak her sabah almış. Pontos Bölgesi’ndeki ördekler birçok zehirli otları yiye yiye zehre bağışıklık kazanmışlardı. Bu bakımdan, bu ördeklerin kanı kral tarafından panzehir olarak kullanılıyordu⁴⁴.

Res. 1. Bibliothèque Louvre, Nina M.Davis, plate 3.

<https://www.lessingimages.com>

⁴³Bryan, 1930: 46; Faydaoğlu ve Sürücüoğlu, 2011: 55.

⁴⁴Arslan, 2007: 522. Mithradates’in zehirli yılanların kendi zehirlerinden etkilemediğini gözlemlemiş olması ve sık sık zehirli yılan eti yiyerek bağışıklığını arttırmayı amaçlaması bu düşüncüyü desteklemektedir.

2.1.4. Günümüzde İncirin Halk Hekimliğinde Kullanımı ve Faydaları

İncir çok eski dönemlerden beri şifa kaynağı olarak kullanılan bir bitki olmuştur⁴⁵. Çağlardır birçok özelliği ile toplumların gündelik yaşantısında yer bulan incirin, sağlık açısından önemi ise son derece yüksektir.

Günümüzde modern tıp ve halk hekimliği yönünden kullanımına ilişkin bazı bilgiler şöyledir;

- İncir, öksürük ve nefes darlığına iyi gelir, idrar yollarını açar, böbrek ve mesaneyi temizler. Basura, ayak ağrısına ve boğaz kuruluğuna iyi gelir⁴⁶.
- Dalağın rahatsızlanması durumunda incir, sirkede pişirilip biraz güvercin pisiği ile karıştırılarak dalak üzerine merhem gibi sürülür, böylece ağrıyı azaltır⁴⁷.
- İncir pişirilip arpa unu ile sigile sürüldüğünde hastalığın ilerlemesini engeller⁴⁸.
- İncir yaprakları halk arasında egzama ve basura ve ayrıca lenf bezleri tüberkülozuna karşı kullanılır.⁴⁹
- Kırık, çıkık, burkulmalarda; yanlış kaynamış çıkığı düzeltmek için, incir sütte pişirilir, elde edilen pelte çıkık olan yere sarılarak bir gece bekletilir⁵⁰. Sindirim sistemi hastalıklarında; üç tane incir, zeytinyağı içinde bir gece bekletilir, her öğün bir tane, kabızlığa karşı hastaya yedirilir⁵¹.
- Solunum sistemi hastalıklarında; balgam söktürmek için, meyan kökü ve incir birlikte kaynatılarak içilir⁵².
- Anadolu'da kırsal kesimlerde yaşayan halk, akrep sokmasında yara yerini bıçakla kanatır ve oraya biraz incir ağacı sütü damlatırdı. Bu yöntem Anadolu'da Ege ve

⁴⁵Anaç, 2012: 34.

⁴⁶Muhsin, 2011: 30.

⁴⁷Ankaravi, 2012: 56.

⁴⁸A.g.e. 2012: 57

⁴⁹Demirhan, 2001: 214.

⁵⁰Tanker ve Sucu, 1989: 214.

⁵¹A.g.e. 1989: 214.

⁵²Tanker ve Sucu, 1989: 215.

Akdeniz bölgelerdeki kırsal kesimlerde halk hekimliğinde halen uygulanmaktadır⁵³.

Aysegül Demirhan Erdemir, incirle ilgili geleneksel halk reçeteleri olarak şunları sıralamaktadır:

- 1) 10 tane incir yaprağı 1 kg. suda kaynatılır ve bir şişeye konur. Soğuduktan sonra bu sudan egzama ve basur için her sabah açken yarım bardak içilir.
- 2) Nezleye karşı incir yaprağının kaynatılmış suyu içilir.
- 3) Bronşit tedavisinde bir miktar incir yaprağı bal ile karıştırılır ve hastaya yedirilir.
- 4) Basura karşı incir yaprakları kaynatılır ve buğusuna oturulur.
- 5) Kabızlığa karşı birkaç incir meyvesi yenir ve üzerine su içilir.
- 6) Boğaz iltihaplarında incir meyvesi suda kaynatılır vegargara yapılır.
- 7) İncir bitkisinin dallarındaki süt ile siğil ve nasırlar ovulur⁵⁴.

Meyvesi, ağacı, yaprağı ve sütüyle incir; antik dönem dünyasından günümüze insanlık tarihinde varlık, yaşam, güç, verimlilik, bolluk-bereket, gibi pek çok simgeyi karşılamıştır ve kendine sık sık plastik sanatından tedaviye kadar yer bulmuştur. İncir, sağlık açısından bir ilaç olmuş, beslenmede ise Akdeniz insanının en temel gıda maddelerinden birisi olarak kendine yer bulmuştur⁵⁵. Antik dönem Caria insanı sikkelerin üstünde incir motifi kullanarak elden ele dolaşan bu araçla kendi simgelerini, sikkelerle birlikte tüm Akdeniz coğrafyasına göstermiştir. Bölge insanı için ticari açıdan çok önemli olan incir, aynı zamanda Dionysos kültürüyle de alakalıdır. Zira Dionysos tıpkı asma gibi elma ve incirin de yaratıcı tanrısıdır⁵⁶. Böylece Caria insanı, ticari, dinsel ve ekonomik anlamda büyük önemi olan bu bitkiyi sikkelerinin üstünde betimleyerek, bu bitkinin değerini vurgulamışlardır.

⁵³Ergun, 2004: 520.

⁵⁴Demirhan, 2001: 214.

⁵⁵Koçak, 2011: 277.

⁵⁶Frazer, 1991: 49.

Fotoğraf 1, Aydın 01.03.2017.

Antik dönem Caria Bölgesi kent devletlerinden Kamiros ve Idyma sikkeleri erken dönemi hakkında literatür taraması yaptığımızda, sikkelerde bulunan beş obollü yaprak motiflerinin tamamına incir yaprağı dendiği görülmüştür. Buna rağmen incir yaprağı dışında kestane ve sığla ağacı yaprağının da, sikkelerde bulunan yaprak motifleriyle benzerlik gösterdiği görülmüştür. Hemen hemen aynı dönemde ortak kararla basılmış bu sikkelerdeki stilistik özelliklerin farkları kayda değer şekilde nettir. Hatta bu netlik, ön yüzünde 5 loplu, arka yüzde Pilinius'un belirttiği gibi 3 yapraklı (loplu) Thessalia sikkelerinde bile açıkça görülür. Buna rağmen, incir yaprağı olan sikkelerde, özellikle alt kısımda bulunan iki yaprak, biyolojik özelliğine uygun şekilde yukarı doğru bakacak şekilde belirtilirken, sığla yaprağı olduğunu düşündüğümüz örneklerde, yapraklar alt kısma doğru eğilim göstermiştir. Sığla ve incir ağacı yapraklarının alt kısmında bulunan bu iki yaprak, zaman zaman yukarı ve aşağı doğru eğilim gösterse bile, aralarındaki fark bariz şekilde açıktır. Keza bu fark yine sikkeler üstünde incir

yaprağı motifi olarak geçen Idyma sikkesinde oldukça nettir. Genel olarak incir yaprağı geniş bir ayaya sahipken Idyma rneğinde (Lev. I. 7.) bir ayadan çok sanki dal ucunda bir araya toplanmış yaprak kümesi betimlenmiştir. Bunun yanında yapraktaki yan damarlar net bir şekilde verilmiştir. Kestane ağacı yaprağı olduğunu düşündüğümüz bu özellik yukarıda da belirttiğimiz gibi kestane ağacının genel biyolojik özelliklerinden birisidir.

Antik dönem Caria insanı için incir ne derece önemli bir besin olursa olsun, sığla ağacı da bulunduğu dönemde ciddi anlamda incir kadar faydalı ve ticari açıdan önemli bir ihraç ürünü idi. Farklı bitkilerin betimlenmiş olduğunu düşündüğümüz bu sikkelerin özellikle Idyma, yani Anadolu sınırları içerisinde olması, Antik dönemde ve günümüzde sığla ormanlarının bulunduğu bölgeye dayalı doğal yayılım göstermesi ayrı bir dikkate değer noktadır. Sonuç olarak Caria erken dönem sikkelerinde incir dışında ticari, beslenme ve sağlık açısından önemli olan, kestane ve sığla ağacı yaprakları da belirtilmiş olmalıdır. Günümüzde bu iki türün, özellikle sığlanın unutulana bir değer olması, ancak antik dönemde kıymetinin incir kadar bilinmesi gerçeğini değiştirmez. Genel literatürde bu ayrıntıya dikkat çekilmemiştir.

2.2. Kestane

2.2.1. Kestane Ağacının Biyolojik Özellikleri

Castanea sativa Mill. (Anadolu kestanesi), *plantae* aleminin, *magnoliophyta* bölümüne ait *magnoliopsida* sınıfının, *fagales* takımı, *fagaceae* familyası, *Cestanea* cinsinin bir türüdür. Yurdumuzda, Karadeniz Bölgesi ve Güney Ege'de yetişen, 30 metre kadar boyda, iri yapılı bir ağaçtır. Meyveleri dikenlidir. Bir Avrupa ağacı olduğu halde yenilebilen meyvesi nedeniyle geniş ölçüde kültürü yapılır. Yaprakları büyük 10-25 cm boyunda basit, parlak, lateral damarları belirgin, kenarları geniş, dal uçlarında toplu haldedir. Erkek amentumlar dik olup spikaya benzer, üst dallarda bulunur, dişi çiçekler ise üçlü gruplar halinde ve alt dallardadır. Sert dikenlerle kaplı olan kupula olgunlukta çatlayıp parlak nuks meyve ortaya çıkar. Meyveler karbonhidratça zengindir. Odunu sert kuvvetli ve dayanıklı olduğundan inşaat ve tekne yapımında kullanılır⁵⁷.

2.2.2. Tarihte Kestane Ağacı ve Sağlık Açısından Kullanımı

Çeşitli kaynaklara göre kültüre alınmış kestane yetiştiriciliğinin 6.000 yıl öncesinde başladığı tahmin edilmektedir⁵⁸. Antik dönemde Roma, özellikle İtalya'da kestane yetiştiriciliğini sistemli şekilde uygulayan ilk millet olmuştur. Son yıllarda yapılan genetik araştırmalar, İtalyan kestane çeşitleri ile Batı Anadolu'daki çeşitlerin birbiriyle akraba olduğunu göstermekte, bu bakımdan tarihi kayıtların güvenilirliği ortaya çıkmaktadır.

⁵⁹. Pilinius, kestaneden, tıpkı susam gibi yağı çıkarıldığından, pişirilerek yenilebildiğinden ayrıca odunundan iyi yakacak olduğundan bahsetmiştir⁶⁰.

⁵⁷Tanker, vd., 2007: 180.

⁵⁸Subaşı, 2004: 5.

⁵⁹Conedera, Krebs, Tinner and Pradella, 2004: 161; Bilinçli şekilde yapılan kestane üretimi, Anadolu'da başlayıp, İ.Ö. 5. yüzyılda Yunanistan'a ve buradan da İtalya'ya götürüldüğüne dair düşünceler vardır. Kestanenin, Karadeniz kıyılarından, özellikle de Kastamonu dolaylarından götürüldüğü düşünülmekte ve bu şehrin adıyla bağlantılı olarak *Castanea* cins (genus) adının buradan çıktığı bilinmektedir, detaylı bilgi için bkz: Karadeniz, 2013: 280, Kosnovska, 2013: 163.

⁶⁰Pilinius, NH, XV. VII. 25-28: 307.

Günümüzde Aydın'ın üretiminde lider olduğu kestanenin değerli bir ağaç olarak kabul edilmesinin yanı sıra kerestesi, çiçekleri ve yaprağı ile ekonomik olarak önemli ürünler arasında yer almaktadır. Kestane diğer sert kabuklu meyve türlerine göre daha az yağ içermekle beraber, insan vücudu için gerekli olan yağ asitlerinden özellikle lineoleik asit bakımından zengin bir kaynağı olarak ön plana çıkar. Ayrıca kalp ve kas sistemini uyarıp su dengesini düzenlemesi açısından önemlidir (2013 yılı Aydın kestane raporu: 6).

Fotoğraf 2. Kestane yaprağı, *Fotoğraf: xfrogPlants Europa 1 and Europa 2.*

2.3. Sığla Ağacı (Günlük-Ak Amber)

Bilimsel adı *Liquidambar orientalis* Mill. olan Anadolu Sığla Ağacı, *plantae* aleminin, *magnoliophyta* bölümünün, *magnoliopsida* sınıfı, *saxifragales* takımı, *altingiaceae* familyasının *Liquidambar* cinsine bağlı, bir ağaç türüdür. Önceleri *hamamelidaceae* familyası içerisinde yer alan bu cins son yıllarda bitki taksonomistlerinin yaptığı çalışmalar sonucu *Saxifragales* takımının *Altingiaceae* familyası altına yerleştirilmiştir⁶¹. *Liquidambar*, Latince *liquidus*, Arapça *amber*

⁶¹Ürker, 2014: 71.

sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelmiştir ve güzel kokulu sıvı demektir⁶². Türkiye’de yetişen sığla ağacı Muğla ili, Marmaris, Fethiye, Köyceğiz ve Ula yörelerinde alçak ve deniz seviyesine yakın sulu dereler içerisinde ve sulak kısımlarda yetişmektedir⁶³. *L. orientalis*, ekolojik ve biyocoğrafik öneme sahip olduğu kadar, sığla yağı (*Styrax storax*, *Styrax liquids*) adı verilen bir balzamin elde edilmesi nedeniyle ekonomik açıdan da çok önemli bir türdür. Sığla yağı ülkemizde bulunan *L. orientalis*’in dışında sadece Orta Amerika’da bulunan *L. styraciflua*’dan elde edilmektedir⁶⁴.

2.3.1. Tarihte Sığla Ağacı ve Sağlık Açısından Kullanımı

Tarihte, insanlar tarafından sığlanın daha çok gövdesinden akan yağı veya balzamu kullanılmıştır. Batık Fenike gemilerinden çıkan, içinde sığla balzamu bulunan amforalardan elde edilen sonuçlara göre Fenikeli tüccarların sığla yağının ticaretini yaptığı saptanmıştır. Antik dönemde Caria limanlarından yapılan ticaretinden dolayı bir Caria kenti olan Kaunos’un Ürker’e göre; İ.Ö. 6. yüzyılda ticari anlamda önemli şekilde gelişim göstermesinin sebebi, kent halkının, sığla ağacının ekonomik getirisinin farkına varıp bunu ticarete kullanmasıdır⁶⁵.

Asur Kil tabletlerinde sığladan bahsedilmiş, Nebatiler tarafından ticareti yapılmış ve Mısırlılar tarafından İ.Ö. 15. yüzyılda mumyalama işleminde sığla yağı balzamu kullanmıştır⁶⁶. Herodot’da günlük ağacı hakkında bilgi sahibidir, Khaldealılar’ın Zeus bayramını kutladıkları dönemlerde bin talant ağırlığında günlük ağacı yaktıklarını anlatır⁶⁷. Bununla birlikte Skyth halkını anlattığı bölümde, bu halkın genellikle yıkanmadığını, kadınlarının servi, sedir ve günlük

⁶²Aydingöz ve Bulut, 2014: 1.

⁶³A.g.e., 2.

⁶⁴A.g.e., 2.

⁶⁵Ürker, 2014: 106; Yazarın bölgede yaşayanlar ile yapmış olduğu bir ankete göre; Ankete katılanların Sığladan genel faydalanma biçimlerini şöyle anlatmıştır: “Katılımcıların %9,4’ü Sığla’dan ekonomik amaçlı faydalandığını, %58,6’sı sağlık amaçlı faydalandığını, %28,5’i de eğlenme amaçlı faydalandığını ifade etmiştir. Tablodan da görüldüğü üzere, Sığla’dan en çok sağlık amaçlı faydalandığı söylenebilir”, Ürker, 2014: 229.

⁶⁶A.g.e. 125.

⁶⁷Herodot, 82. Günlük ağacının reçinesi, günümüzde dahi kiliselerde ve Muğla kırsal kesiminde yaşayan yerel halk tarafından evlerde tütsü olarak kullanılmaktadır. Tapınak ve evlerde tütsü şeklinde kullanılması, güzel ve keskin kokusunun yanında, bu kokunun yaz aylarında sinekleri uzak tutmasından kaynaklı olmalıdır.

yongalarını pütürlüklü bir taş üzerinde iyice dövüp oluşan karışıma su katıp bunu vücutlarına sürdüklerini ve çok güzel koktuklarını anlatır. Hipokrates döneminden itibaren tıbbi açıdan kullanımı mevcuttur. Hipokrates, hap olarak günde 1 veya 4 gram güç verici, yatıştırıcı, kabzı çözen, idrar artırıcı, adet söktürücü, romatizma ağrılarını giderici olarak kullanılabilceğini anlatır. Yine bu drogdan tütsü olarak kutsal alanlarda kullanıldığını belirtmektedir. Bu reçine Aristo'nun öğrencisi Theophrastus tarafından da zikredilmiştir. Dioscorides ise günlükten söz ederken, bitkinin reçinesinin kullanıldığını belirterek, onun yapışkan bir özellik taşıdığını, alev almadığını, ancak bir duman oluşturduğunu belirtmiştir. Ancak ortaya çıkan bu dumanın özellikle yaralara iyi geldiğini söyler. Özellikle de kötü durumda olan yaraların tedavisinde etken madde olarak kullanılabilceğini olduğunu belirtmiştir.⁶⁸ Dioscorides, bu tedavide kullanılan merhemi şöyle anlatır; Günlük yağı alınıp dövülür ve sütle karıştırılır, daha sonra bu karışım bir parça kumaşla ıslatılır ve bu kumaş yara üzerine uygulanır. Dioscorides Günlük Yağı'nın şarapla karıştırılarak kulak ağrılarında; gül suyu ile karıştırılarak göğüslerde görülen yaralarda kullanılabilceğini belirtmektedir⁶⁹. İ.S. 3. yüzyılda yaşamış ve mide ülseri rahatsızlığı olan İmparator Caracalla'nın Epidaurus, Kos ve Bergama'daki Asklepion'larda tedavi gördüğü, ancak Bergama Asklepion'unda sığıla yağı ve çam reçinesine bal karıştırılarak yapılan bir tür ilaçtan şifa bulup iyileştiği ve bu sebeple kente ve doktorlara minnet borcunu ödemek için bağışlarda bulunduğu bilinmektedir⁷⁰. Geleneksel tedavi dışında günümüzde eczacılık alanında bazı ilaçların hazırlanmasında da kullanılmaktadır⁷¹.

⁶⁸Ürker, 2014: 251.

⁶⁹Kahya, 2015: 16-17; Baytop, 1984: 239-240; Dioscorides, s. 45

⁷⁰Aydınöz ve Bulut, 2014: 2.

⁷¹Gül, 1986: 9.

Fotoğraf 3: İncir yaprağı ve İ.Ö. 5. yüzyıl Kamiros sikkesi (Lev. I. 3)

Fotoğraf 4: Kestane yaprağı ve İ.Ö. 5-4. yüzyıl Idyma sikkesi (Lev. I. 7)

Fotoğraf 5: Sığla ağacı yaprağı ve İ.Ö. 4. yüzyıl Idyma sikkesi (Lev. I. 8)

2.4. Defne

2.4.1. Defne Betimli Sikkeler (Lev. II.)

Sikkeler üzerinde görülen defne motifi uzun yıllar boyunca sikke darp eden kentler tarafından kullanılmıştır. Bu kullanımlar doğrudan defne veya defne yaprağı aracılığı ile gösterilmiştir. Özellikle İmparatorluk dönemi sikkelerinde dolaylı olarak, imparatorların taktığı bir çelenk, spor oyunlarında tanrıça Nike ve Apollun'un bir sembolü olarak görülmektedir (Lev. II. ve Tablo 1-3-5).

Geta ve Caracalla İ.S.198'den 217'a kadar Septimius Severus'un hükümdarlığı altında sikke darp ettirmiştir⁷². İki genç imparatorun sikkelerdeki portre özellikleri, genel olarak Severus Hanedanlığı'na has görülen diğer tiplerle benzerdir. Buna göre, Geta, Caracalla ve Septimius Severus'un sikkelerinde aile gücünü yansıtmak ve propagandasını yapacak şekilde benzerlikler görülmektedir⁷³. İ.S. 198-217 yılları arasında, Alabanda sikkelerinde ön yüzde genç imparatorlar Caracalla ve Geta, Mylasa sikkelerinde ise Septimius Severus görülmektedir. Sikkelerin ön yüzünde imparator portreleri genellikle defne çelengi içinde ve fiziksel gelişimine uygun olarak ergenlikten gençliğe geçiş özellikleri

⁷²RIC IV. I, 90.

⁷³Zaman zaman iki kardeşin özellikle Caracalla'nın düşmanca tavırlarına karşı halkta kısmen iyi intiba uyandırmak için kullandıkları düşünülebilir.

görülür (Lev. II 23)⁷⁴. Bu sikkelerin arka yüzlerinde ise, elinde defne dalı tutan Nike, (Lev. II 21) defne yaprağı demeti (Lev. II 22) veya defne içinde çift başlı balta (Lev. II 24) görülmektedir.

Sikkeler üzerinde defne yaprağı görülen bir başka kent ise Magnesia ad Meandrum'dur. Magnesia ad Meandrum'un kuruluşuna ilişkin; Apollon'un kehaneti üzerine Teselya'yı terk eden Magnetler, Grit adasına gelip Magnesia kentini kurarlar, daha sonra kehanete göre beyaz kargaların gelişiyile Leukippos önderliğinde Anadolu'ya gelip Meandros'un denize döküldüğü kısımda kentlerini kurarlar ve buraya Magnesia ad Meandrum derler⁷⁵. Apollon'un kehaneti ve kentin kurulmasındaki katkısı sayesinde bölgede büyük bir Apollon kültü oluşmuştur. Magnesia ad Meandrum kentinde sikke darbına ilişkin olarak ilk örnekler, Atina'dan sürgün edilen Themistokles'in Perslerin tarafına geçişi ve İmparatorluğa verdiği hizmetler karşılığında Magnesia toprakları ile ödüllendirilip, vergiden muaf bir şekilde sikke darbını serbest bırakması ile başlamıştır⁷⁶. Kaynaklardan, Atinalı devlet adamı Themistokles'in Magnesia'ya sürgüne gönderildiği, Pers Kralı'nın Magnesia ve civarını kendisine arpalık olarak bıraktığı bilinmektedir⁷⁷.

Kentin, İ.Ö. 2. ve 1. yüzyıl arasındaki sikke tiplerde görülen ön yüzde Athena portresi, atlı savaşçı, Artemis ve ön yüzde Apollon, arka yüzde Nike veya defne çelengi içinde lir görülmektedir (Lev. II. 14). Kent, Roma İmparatorluk döneminde de Apollon kültürünü sürdürmüş, sikkelerin ön yüzünde imparatorlar görülürken arka yüzünde Apollon, defne çelengi, tripod gibi öğeler kullanılmaya devam edilmiştir (Lev. II. 26).

Latmos'un Hellenistik dönem ve sonrasında kayda değer bir şekilde sikke bastığı görülmektedir⁷⁸. Sikkelerinin genellikle ön yüzünde Athena (Lev. II. 16) veya Herakles olmakla birlikte arka yüzünde defne çelengi içinde Herakles sopası, sadak veya ΗΡΑΚΛΕΩΤΩΝ lejantı yer alır (Lev. II. 15).

⁷⁴Sear 1982: 205.

⁷⁵Tekin & Yılmaz, 2016: 24.

⁷⁶Gezgin 2007: 62.

⁷⁷Tekin, 2016: 24.

⁷⁸Lavva 1993: 391-414.

Kolophon kenti, sikke basmaya ilk kez İ.Ö. 5. yüzyıl başlarında başlamıştır⁷⁹. Erken dönem örneklerinde defne çelengi içinde Apollon portresi ve arka yüzde deniz kuşu olan örnekleri (Lev. II. 12) ve ön yüzde karşıdan veya portre olarak Apollon görülürken arka yüzde TE monogramı (Lev. II. 11) görülmektedir. İmparatorluk döneminde ön yüzde senatör büstü ve arka yüzde Apollon Klarios (Lev. II. 20) örnekleri, geç imparatorluk dönemine kadar devam etmiştir (Lev. II. 27). Roma İmparatorluk dönemi Kolophon yarı otonom dönem sikkeleri, İmparator Gordian III veya Philip I tarafından bastırılmıştır⁸⁰. Roma İmparatorluk dönemi 3. yüzyıl sikkelerinde de genel olarak Apollo kültü kullanılmaya devam ettiği görülmektedir. Sikkelerde ön yüzde defne çelengi içinde imparator büstü olurken, arka yüzünde Apollo Klarios görülür (Lev II. 25)

Lebedos İ.Ö.226'da Mısır kralı II. Ptolomaïos'un hükmünü kabul etmek zorunda kalmış ve ortalama 60 yıl boyunca Ptolemais adı ile anılmıştır. Bu dönemde Myrina, Kyme, Aigai (Aeolis), Magnesia, Smyrna, Heraclea-ad-Latmon, Kolophon ve Lebedos ile birlikte ortak sikke basımı görülmektedir. Sikkeler çoğunlukla Hellenistik dönem sikkelerinin karakteristik özelliklerini gösterirken farklı kentlerde basılmış olsalar dahi birbirlerine benzemektedir. Basılan sikkeler çoğunlukla tetradrachmi (Lev. II. 17) formunda basılırken zaman zaman drachmi olarak da basılmışlardır⁸¹.

Romalı Tarihçi Plinius⁸², “*Roma İmparatorluk Dönemi'nde sikke basacak kadar güçlenmiştir*” diyerek sözünü etmiş olduğu Mastaura kenti, İmparatorluk dönemi sikkelerinde, zaman zaman Zeus ve Apollon atribüleri veya bizzat tanrıların kendileri bulunmaktadır, (Lev. II. 18)⁸³.

Bunlara ek olarak erken dönem Idyma sikkelerinin ön yüzünde kaplumbağa ve arka yüzünde defne yaprağı olan (Lev. II. 10-13) örnekleri, görülmektedir. Hellenistik Dönemde Antiochia ad Maeander (Lev II. 14) ve İmparatorluk döneminde Saitta, (Lev. II. 19) yine defne motifini sikkeler sütünde kullanan kentlerdir.

⁷⁹Tekin, 1997: 83.

⁸⁰Milne, Kolophon: 105, N. 96.

⁸¹Kagan, 2015: 4.

⁸²Plinius, Natural Historia, V: 120.

⁸³Üreten, 2005: 132.

2.4.2. Antik Olimpiyatlar ve Olimpiyat Oyunları

Sporun ilk ve nerede yapıldığını tam olarak söyleyebilmek mümkün değildir. Ancak spor oyunlarının insanların doğayla mücadelesinde zorluklara karşı uyum sağlaması ve onunla baş etme zorunluluklarından dolayı ortaya çıktığı düşünülebilir. Sporun, ilk insanların avlanma, av olmama, kaçma-kovalama gibi hayatlarını sürdürebilmek için doğayla verdiği mücadelelerde sergilediği hareket ve kullandığı aletlere kadar profesyonelleşme ihtiyacı duymalarından dolayı kendilerini geliştirme ihtiyacından çıkmış olmalıdır. Tarihsel süreç içerisinde, spora benzer etkinliklerin belirli dönüşümlerden geçerek oyun, yarışma ve halkın katıldığı eğlencelerden, günümüz profesyonel sporlarına gelerek toplumsal bir nitelik kazanmıştır⁸⁴.

Antik Olimpiyat oyunlarının ilk tarihe geçişi İ.Ö. 776 yılına tarihlenir. Diğer taraftan tarihçiler, bu olimpiyatlarda yer alan sporların İ.Ö. 776'dan yüzyıllar önce yapılmaya başlandığını, Yunanlar tarafından keşfedilmediğini özellikle vurgulamaktadırlar⁸⁵. Homeros İlyada ve Odyssea adlı eserinin birçok yerinde, Yunanların çok önceden beri Olimpiya'da spor etkinlikleri organize ettiklerini belirtmiştir. Öte yandan, arkeolojik bulgulardan faydalanan kimi tarihçiler daha da geriye giderek, bu sporların İ.Ö. 1500 yılından beri yörede yapılmakta olduğunu ileri sürmüşlerdir⁸⁶. Anadolu'da İ.Ö. 2000'de kurulan ilk uygarlık olan Hititler sporu bir eğitimi olarak görmüşlerdir; ok, yay, mızrak gibi aletleri kullanma becerilerini geliştirmek için spor çalışması yaptıklarına dair arkeolojik veriler mevcuttur⁸⁷. Daha sonra Perslerde ok atma ve kılıç kullanma becerilerini geliştirmek için yarışmalar yaptığı bilinmektedir⁸⁸. Bunlar savunma ve saldırı amaçlı uğraşlar olarak ortaya çıkmış daha sonra yarışma kültürü içine girmiştir⁸⁹.

Önceleri antik Olimpiyat oyunlarında daha çok dini törenler ağır basmaktaydı⁹⁰. Yunan kent devletleri için jimnastik ve spor din adamları

⁸⁴Talimciler, 2003: 3.

⁸⁵Sipahi, 2001: 107-125.

⁸⁶Kyrieleis, 2003: 41-60.

⁸⁷Rollinger, 1994: 7-64.

⁸⁸Tunç, 2001: 107.

⁸⁹Mirzeoğlu, 2003: 4.

⁹⁰Karaküçük, 1988: 7-8.

tarafından teşvik edilmiştir Zira din adamlarına göre vücudu tanrılara layık hale getirmek ve tanrılara karşı bir şükran ifadesi olarak eğitmek için gereklidir. Vücudu fiziksel olarak hazırlamanın yanında manevi olarak eğitmek tanrıları son derece memnun edici bir davranış olarak tanımlanmıştır⁹¹. Bu sebeple, İ.Ö. 776'dan İ.S. 392 yılına kadar dörder yıllık aralarla yapılan olimpiyatların organize ediliş sebepleri, dini, siyasi, sosyal ve kültürel sebepler sayılabilir⁹². Tanrı Zeus'u anmak ve sürekli bir savaş içerisinde bulunan site devletleri arasında barışı tesis ederek bunu pekiştirmek Olimpiyat oyunlarının temel sebebi olmuştur. Bu nedenle Polepones bölgesi site devletleri Elisler, Spartalılar ve Pisalılar, kendi aralarında bir anlaşma yaparak, Olimpia bölgesinde Zeus'u anma törenleri içinde, ayrıca spor şenlikleri düzenlemeyi ve bu şenlikler esnasında tanrı barışının kurulmasına, hiçbir şekilde savaşılmamasına karar vermişlerdir.

Olimpiyat oyunların ilk nasıl başladığına dair mitolojik görüş ise şu şekildedir; Atinalılar, Herakles'in 12 görevinden birisi olan Augean'ın ahırlarının temizlenmesi için Alpheus nehrinin akış yönünü değiştirdikten sonra, Herakles dört erkek kardeşiyle birlikte bir yarış düzenlemiş ve kazananı bir zeytin dalıyla taçlandırmıştır⁹³. Bu sebepten dolayı kazanılan zaferlerin tanrı tarafından sporculara bahşedildiğini düşünürlerdi. Başarı çoğu zaman Nike olarak adlandırılan ve tanrıların hizmetçisi veya habercisi olduğu düşünülen tanrıçanın gökyüzünden seçilmiş sporcuya doğru geldiği ve kutsal hediye getirdiği düşünülürdü. Bu mitostan dolayı oyunlarda birinci gelen sporcuya, Herakles'in dikmiş olduğu kutsal zeytinden altın bir orakla zeytin dalı kesilir ve bu sporcuya taç olarak sunulurdu. Kazananlar bunun yanında alınlarına kırmızı bir bant ve ellerine zaferin sembolü olarak defne yaprağı alırlardı⁹⁴. Bununla birlikte düzenlenen oyunlara göre (Athena adına Pantheian, Poseidon adına Isthmian, Apollon adına Pythia ve Zeus adına Olimpia) verilen çelenkler ve ödüller değişebilmekteydi. Pythian oyunlarında bunun bir çam yaprağı çelengi olurken, Isthmian oyunlarda kereviz bitkisinin yaprakları, Nemea'da bir defne çelengi ve Athena'da zeytin dalından yapılmış bir çelenk olmuştur. Bu tacın sembolik olarak, tanrılar tarafından sporcunun onurlandırılıp mistik güçler kazandığı düşünülüyordu. Kutsal zeytin ağacından yapılmış çelenkler altın ve fildişi masada

⁹¹Afyon, 1997: 31-32.

⁹²Talimciler, 2003: 3-4.

⁹³Mirzeoğlu, 2003: 8.

⁹⁴A.g.e. 8; Swaddling, 2008: 20.

sergilenirdi⁹⁵. Antik dönemlerde sporcuların ödüllendirilmesi günümüzdekinden çok farklıydı. Sporcular daha çok gurur, milliyetçilik ve dini onur için yarışlardı. Nadir de olsa, bazı popüler sporculara, yaşadıkları yere yakın merkezlerde yapılan olimpiyatlara göre bir askerin yıllık maaşının on katı civarında oldukça büyük sayılabilecek miktarda para ödülleri de verilirdi⁹⁶.

2.4.3. Apollon ve Defne İlişkisi

Apollon, mitolojide Zeus ile Leto'nun oğlu olup, Delos adasında bir palmye ağacı altında doğmuştur. Sembolleri arasında yay, lir ve defne bulunmaktadır. Defne ağacı ve Apollon ilişkisi ise mitolojide şöyle anlatılır; Okçuluğu ile övünen Apollon, Eros ile okçuluğu konusunda alay etmektedir, bunun sonucunda Eros intikam almak ister. Hazırladığı oklardan birini tanrı Apollon'a atar ki bu ok onu Peneus adı verilen bir deniz tanrısının kızı olan Defne'ye aşık edecektir. Bir başka oku ise Defne'ye atar, ancak bu ok attığı kişiyi tamamen aşktan uzaklaştıracaktır. Böylece Apollon Defne'ye aşık olur ancak, Defne devamlı Apollon'dan kaçmaktadır. Bir gün Apollon tam Defne'yi yakalanacağı sırada, Peneus, kızı Defneyi, bir ağaca (defne ağacı) çevirir, buna dayanamayan Apollon, öfkesinden bu ağacı yakar. Sonuçta, Apollon zafer nişanı olarak bu ağacın dallardan bir tanesini alır ve başına takar. Böylece defne dalı antik dönemden günümüze olimpiyatlarda⁹⁷ ve zaferle sonuçlanan savaşlarda kullanılan bir zafer nişanı olur⁹⁸. Antik dönem olimpiyatlarında galip gelenlere, Apollon'un defne ağacından bir taç verilirdi.

Antik dönem spor oyunlarına baktığımızda genel olarak; Oyunlarda başarı elde etmiş sporcular, ekonomik ve adlarına bahşedilen onur dışında, başlarına yerleştirilen defne, çam, zeytin veya kereviz yapraklarından çelenklerle ödüllendirilmişlerdir. Bu çelenkler sporcular dışında zamanla savaşlarda galip gelen tarafların komutanları tarafından da kullanılmıştır. Sonuç olarak kazanılan başarılar, bizzat tanrılarla ilişkilendirilmiş ve tanrılar tarafından da kutsanılmış kabul edilmiştir.

⁹⁵Karaküçük, 1988: 3

⁹⁶Kyle, 1996: 30.

⁹⁷Estin and Laporte, 1987: 76.

⁹⁸Hyde, 2008: 13-15.

2.4.4. Akdeniz Defne Ağacı'nın Biyolojik Özellikleri

Laurus nobilis L. (defne ağacı), *plantae* alemi, *magnoliphyta* bölümü, *magnoliopsida* sınıfı, *laurales* takımı, *lauraceae* familyasına ait *Laurus* cinsinin bir türüdür. Akdeniz bölgesi bitki örtüsünün belli başlı elemanlarından olan defne ağacı, kışın yaprak dökmeyen 2-15 m boyunda bir ağaçtır. Antik dönemde Akdeniz'de bütün kıyı şeridinde görülen ve Akdeniz'e has bir bitki olan defnenin ana yayılış alanı Akdeniz Havzası ve Küçük Asya'dır⁹⁹. Yaprakları eliptik¹⁰⁰-lanseolat¹⁰¹ kenarları undulat,¹⁰² ezildiğinde kuvvetli ve kendisine has bir kokusu vardır. Çiçekler sarımsı renkli, yaprakların koltuğunda ve topluluklar halindedir. Meyve 1-1.5cm çağı büyüklüğünde, parlak siyah renkli, zeytine benzeyen etli yapıdadır. Ülkemizde Akdeniz kıyılarında ve ılıman bölgelerde yabani olarak yetişen, aynı zamanda park ağacı olarak da yetiştirilen bu bitkiden bir kaç drog elde edilir. *FructusLauri* (defne meyvesi), yağ bakımından zengin bir drogdur. Presleme yöntemi ile elde edilen yağ *Oleum Lauri* (Defne yağı, Tehnel yağı), romatizma ağrılarında pomat halinde uygulanır. Defne yaprakları, *Folium Lauri*, bitkinin uçucu yağ bakımından en zengin organıdır, defne yağı üretiminde ve bazı yemeklere lezzet vermek amacıyla kullanılır. Defne yaprakları çok eskiden beri zaferin simgesi olmuştur, örneğin, kahramanların tacında kullanıldığı gibi günümüzde eczacıların rozetinde de görülmektedir. Sabun sanayisinde çok tüketilen defne yağı, *Oleum Lauri*, yaprak ve meyvelerden elde edilen uçucu yağdır¹⁰³.

2.4.5. Geçmişten Günümüze Defne Ağacı ve Sağlık Açısından Kullanımı

Defne, Hitit büyü tabletlerinde hastalıkları tedavisinde kullanılan bir merhem,¹⁰⁴ Eber Papirüslerin'de ise göz ve deri hastalıklarının tedavisinin yanı sıra zehirlenmelere karşıda kullanılan bir bitki olarak karşımıza çıkar¹⁰⁵.

⁹⁹Karık, Çiçek, Oğur, Tutar ve Ayas, 2015: 2.

¹⁰⁰Yassı elips şeklinde yapraklar.

¹⁰¹Taban kısmı geniş, uca doğru gittikçe incelen sivrimsi yaprak türü.

¹⁰²Yaprakların dalgalı veya testere dişi benzeri kenarları.

¹⁰³Tanker, vd., 2007: 208.

¹⁰⁴Arıhan 2003, 38; Defne kelimesine Hitit dilinde Hayri Ertem'e göre *GIŠa-la-an-za* olarak kullanmışlardır, detaylı bilgi için bkz: Hayri Ertem, 1987, s. 77.

¹⁰⁵Lev, 2006: 27.

Defne yaprağı antik dönem Hellen dünyasında, en yüksek statü sahipleri için bir sembol ve gücün simgesi olarak da kullanılırdı. Romalılar ve Yunanlılar savaş ve spor zaferlerinde, zeytin ve meşe yapraklarının yanında defne yapraklarından da yapılan çelenkleri taç olarak kullanırlardı. Özellikle spor müsabakalarında birinci gelen sporcuların başına takılan defne dalı sporcuya birçok avantaj verirdi; Örneğin defne dalı ile ödüllendirilmiş bir sporcu nerede olursa olsun oturan varsa onu görünce ayağa kalmak zorundaydı. Bir başka örnek olarak ise, Pontos-Roma Savaşları sırasında Romalı komutan Lucullus, Mithradates'in Kyzikos açıklarında donanmasını batırmış ve bu müjdeli haber mektubunu geleneğe uygun olarak defne yaprağına sararak Roma'ya göndermesi gösterilebilir¹⁰⁶. Ayrıca Marcus Crassus, Spartacus isyanını bastırdıktan sonra gücün bir simgesi olarak başına defne yapraklarından taç giymiştir¹⁰⁷. Romalılar defne yaprağını, rahiplere, şairlere ve spor oyunlarında başarılı olanlara takdim ederdi, ayrıca insanları yıldırım çarpmasına karşı koruyucu olduğuna inanır ve fırtınalı havalarda yanlarında birer defne dalı bulundururlardı¹⁰⁸. Roma halkı, eğer bahçede aniden bir defne solarsa evlerine felaket geleceği inancına sahiptiler. Defne yaprağından elde edilen ilaçların kanı temizlediği ve iç yaraları iyileştirdiği, ayrıca romatizma semptomlarını azaltmak içinde kullanılırdı. Bunun yanında öksürük boğaz ağrıları içinde kullanılır. Ayrıca kesik yaralarında yarayı dezenfekte etmek içinde kullanılır¹⁰⁹.

Tıbbi ve aromatik bir bitki olan Defne yaprağından ve tohumlardan elde edile yağın insanlar tarafından yaygın kullanımından dolayı tarihsel süreçte Yunan ve Roma mitolojisinde yer almıştır. Antik dönemde, Akdeniz Havzasındaki bazı yerel halklar defne yaprağı ve zeytin yaprağını karıştırarak baş ağrılarını geçirmesi amacıyla şapkalarının içine veya bir bezle alınlarına sarardı¹¹⁰. Zeytin benzeri meyvelerini, güneşte kurutularak besin olarak da kullanılmıştır¹¹¹. Günümüzde ise, defneden çıkarılan esanslı yağlar hammadde olarak aromaterapi, kozmetik, parfümeri, fizikoterapi, baharat üretiminde yer almaktadır. Ayrıca defne bitkisinin yaprakları epilepsi tedavisinde kullanılmaktadır. Defne bitkisinde yer alan doğal

¹⁰⁶Arslan, 2007: 340; Roma kumandanları zaferlerini defne yapraklarına sararak senatoya bildirirlerdi.

¹⁰⁷Plinius, NH, XXXVIII: 125-129.

¹⁰⁸Karık, vd., 2015: 2-1.

¹⁰⁹Tingaud-Sequeira, Forge, Andre ve Babin, 2006: 64.

¹¹⁰Chestnut 1974: 422; Heinsen, 1972: 42.

¹¹¹Goodrich, Lawson and Lawson, 1980: 171.

antioksidanlar sayesinde özellikle gıda ürünlerinin saklanması ve elde edilen yağı ile bazı sanayi dallarında yaygın olarak kullanılmasıyla bu bitkiye olan ilgi giderek artmaktadır¹¹². Bu etkilerinden yararlanılmak için defneyaprakları genelde yaz sonunda toplanır, gölgelik ve havadar yerde kurutulur. Parçalanmış kuru yapraklarından 1-2 tatlı kaşığının üzerine 4 bardak kaynar su dökülüp 10-15 dakika süreyle demlendirilerek hazırlanan infüzyon, günde bir-iki kez ve bir-iki yemek kaşığı olarak alınabilir. Daha fazla alınması kusturucu olur. Aynı şekilde hazırlanmış infüzyondan bir-iki bardağı, küvete doldurulmuş banyo suyuna katılarak banyo yapılırsa, bedeni uyarıp zindeleştirir. Bitkinin meyvelerinden yapılmış olan defne yağı romatizma ağrılı yerlere sürülerek rahatlama sağlanır. Bir-iki adet taze defneyaprağı fasulye, mercimek, nohut, pirinç gibi kuru yiyeceklerin içine konursa onların kurtlanmalarını önler¹¹³. Defne yapraklarının antibakteriyel, terletici, ağrı kesici, antiseptik ve mide rahatsızlıklarını giderici, diyabeti tedavi edici, migreni önleyici, halsizlik, hazımsızlık, aybaşı düzensizlikleri, romatizma ve uykusuzluk hastalıklarına iyi geldiği değişik araştırmalarla ortaya konmuştur¹¹⁴.

Defne yaprağından ve yağından elde edilen ilaçlarda aşırı tüketim sonucu oluşan duyarlılıklar dışında herhangi bir yan etkisi tespit edilmemiştir. Soğuk sıkma ile meyvesinden elde edilen yağ hayvanlarda Fruncles hastalığı olarak bilinen iştah kaybına ve meme hastalıklarına karşı haricen kullanılır. Özellikle uçucu yağ oranı yüksek olması sayesinde merhem olarak kullanılmaktadır¹¹⁵.

Defne motifi, sikkeler üzerinde çoğu zaman, seramiklerde görülen meander motifi gibi, sikke kenarlarını sınırlayıcı özelliği ile görülmektedir. Antik dönem insanı kendileri için önemli olan bu bitkiyi, mitolojide bir tanrı veya tanrılarla alakalı olarak bağdaştırmak istemiştir. Bu durum zaman zaman defne, meşe veya sarmaşık çelengi olarak karşımıza çıkar. Sonuç olarak antik dönem insanı sikkeler üstünde defne veya defne yaprağı motifini kullanırken, çoğunlukla buldukları bölgenin kült merkezlerinde görülen tanrılar ile veya bağlı buldukları devletin imparatorlarının zaferini temsil etme amacıyla kullanmışlardır. Bu temsil, Apollon ve Helios'un mistik yönünü, Athena ve

¹¹²Durgun, Şahin ve Serin, 2014: 619-620.

¹¹³Karaoğul, 2011: 74-77.

¹¹⁴Karık, vd., 2015: 3.

¹¹⁵PDR, 2000: 459.

Nike'nin zafer alametini olimpiyat oyunları konusunda ise Heracles ve atribütleri ile sembolize edilmiştir. Defnenin, bu şekilde kullanılan mistik yönleri dışında, tedavi edici önemli özelliği de göz ardı edilmemelidir.

Fotoğraf 6: Defne yaprağı, *Fotoğraf: xfrogPlants Europa 1 and Europa 2.*

2.5. Asma ve Üzüm

2.5.1. Asma Veya Üzüm Betimli Sikkeler (Lev. III.)

Üzerinde asma çelengi veya üzüm salkımı görülen sikkelerin bu çalışmadaki erken örneklerini, Knidos kenti darp etmiştir. Kent, ilk olarak İ.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında gümüş sikke basmaya başlamıştır¹¹⁶. Geç Klasik Dönem örneklerinde, Aphrodite Euoplia'nın simgesi olan pruva (Lev. III. 40), ve kimi zaman üzüm salkımıyla birlikte olan örneklerle birlikte kullanılmıştır¹¹⁷. İ.Ö. 2. yüzyıl başlarında Rhodos etkisinde, ön yüzde Helios veya Dionysos (Lev. III. 47) portresi görülen sikkelerde, yine bu dönemde ön yüzde Helios başı, arka yüzde iki çizgi arasında üzüm salkımı (Lev. III. 60) betimlenen sikkelerde görülür.

Kranaos kenti Erken Hellenistik Dönemde, ön yüzde Helios başı, çenesinin altında *chlaymsin* bağı ile betimlenirken arka yüzde üzüm salkımı ve istakoz ile birlikte KPAN (Lev. III. 36) lejantı görülmektedir¹¹⁸. Yine aynı dönem

¹¹⁶Tekin, 1997: 96.

¹¹⁷Ekici, 2013: 28.

¹¹⁸Ekici, 2013: 29. Ekici'ye göre; düzensiz kalıp özellikleri ve ön yüz betimlemesinin Kaunos'un erken örneklerine benzemesi nedeniyle İ.Ö. 4. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmelidir.

bronz sikkeleri üzerinde, ön yüzde genç erkek başı veya İ.Ö. 5.-4. yüzyıl geleneğine uygun olarak Athena başı görülür. Bu dönemde kentin arka yüzünde bereket boynuzu kın içinde kılıç, kare inkus ve üzüm salkımları (Lev. III. 46) ile birlikte kullanılmıştır¹¹⁹.

Syangela'nın antik dönemdeki lokalizasyonu Bean ve Cook tarafından Alazeytin (Bodrum Çiftlik Köyü) olarak yapılmıştır¹²⁰. Kentin sikkelerinde genel olarak, ada kültürü olan Syros veya Syme'ye atfedilmiştir¹²¹. İ.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen sikkelerinde, ön yüzde Dionysos, arka yüzde kantharos ve üzüm salkımı (Lev. III. 31), görülürken bu baskı yaklaşık yüz yıl kadar kullanılmaya devam etmiştir (Lev. III. 35)

Apollonia Salbake, Denizli ilinin, Tavas ilçesinin, günümüz Medet Köyü'nde yer almaktadır¹²². Ön yüzünde Demos başı görülen sikkeleri İ.S. 193-211 yıllarına tarihlenirken, sikkenin ön yüzünde demos portresi, arka yüzünde sola dönük, *khiton* giymiş Dionysos, elinde üzüm salkımı ve *thyrsos* tutmaktadır (Lev. III. 61). Aynı dönemde Mostane sikkelerinde arka yüzde buğday başağı, üzüm salkımı ve çift başlı balta beraber şekilde betimlenir (Lev. III. 64).

Chios'un ilk sikke basım örnekleri İ.Ö. 6. yüzyıl başlarında başlamaktadır. Ön yüzlerinde sağa veya sola dönük şekilde, sfenks görülürken arka yüzde kare damga (Lev. III. 28) görülmektedir. Bu tip hemen hemen Chios'da basılmış tüm sikke tipolojilerinde neredeyse 800 yıl kadar kullanılmış ve adayla özdeşleşmiştir (Lev. III. 29-30) ve arka yüzde genellikle kare damga görülmektedir. Zamanla kare damga, sikke darp eden diğer kentler gibi yerini kentin simgelerine veya Dionysos epitetlerine¹²³ göre değişiklik göstermiştir¹²⁴. Ön yüzde Sfenks'e ilaveten amphora (Lev III. 53) ve üzüm salkımı, görülürken arka yüzde defne veya asma çelengi içinde amphora, üzüm salkımı, kantharos veya thyrsos gibi Dionysos veya artrübütleri (Lev. III. 52) görülmektedir. Chios ilk sikke basımından geç Roma imparatorluk dönemine kadar genellikle bu tipolojiye sadık kalmıştır.

¹¹⁹Ekici, 2013: 26.

¹²⁰Bean- Cook 1955: 147;

¹²¹Yarkın 1975: 12.

¹²²Pişkin, 2007: 37.

¹²³Morkholm, 2000: 156.

¹²⁴Carradice and Price, 2001: 29-30

Günümüz İzmir, kenti Urla İlçesi'nin güneyinde yer alan Teos (Sığıcak), kenti Yunanistan'dan gelen Mikyaslılar tarafından kurulmuştur. Pers işgalinden sonra Thrakia'ya giden Teos halkı burada Abdera kentini kurmuşlardır ve geleneksel sikke tipolojilerini burada da kullanmışlardır. İlk olarak İ.Ö. 6. yüzyılın ortalarında gümüş sikke basmaya başlayan kent, sikkelerin ön yüzünde grifon, arka yüzünde kare incus kullanmıştır (Lev. III. 32-33-34). Erken dönem sikkelerinde lejant görülmezken zamanla THION yazısı (Lev. III. 37) görülmeye başlar¹²⁵. Teos kenti, İskender'in valisi olan Lysimakhos tarafından ele geçirilince, tıpkı ele geçirdiği diğer kent devletlerindeki gibi Teos'ta da sikkelere müdahale etmiştir. Sikkelerin ön yüzünde Lysimakhos'un ve aynı zamanda Teos'un da arması¹²⁶ olan pençesini kaldırmış kükreyen bir aslan (Lev. III. 54) görülürken arka yüzde Dionysos epitetleri görülmektedir. Bu benzerliği ile Chios sikkelerini andırmaktadır¹²⁷.

Anadolu'da Hellenistik dönemin sonlarına doğru yeni bir sikke tipi ortaya çıkar. Morkholm'a göre Pergamon yönetiminin isteği doğrultusunda basılan bu tipler hemen hemen Batı Anadolu'da on tane kent tarafından basılmıştır¹²⁸. Kistaophor-*cistophor* adı verilen bu sikkeler, üzerlerinde betimlenen kutsal sandık *cysta*¹²⁹ ile adlandırılmıştır. Tralles'te tıpkı Ephesos ve Pergamon gibi bu sikke tipini önemli ölçüde basan kentlerden birisi olmuştur (Lev. III. 45-48). Sikkelerin ön yüzünde sarmaşık çelengi kalıcı olmakla birlikte içinde kutsal sandık, Herakles'in sopası ve aslan postu görülürken, arka yüzde üzüm salkımı, etrafında yılanların olduğu sadak ve bunun yanında Dionysos veya thyrsos Tralles (Lev. III. 57) gibi semboller kullanmıştır¹³⁰. Tralles ile birlikte hemen hemen aynı dönemde Nysa kenti de *cistophoric* sikke basımına uymuştur, (Lev. III. 42-43).

Myndos Kenti sikkelerinde İ.Ö. 2 yüzyılda görülen tipler genellikle bölgenin bu dönemde Ptolemaios tarafından yönetilmesi ile alakalı olarak, ön yüzde Zeus, Serapis, Dionysos (Lev. III. 51) ve Apollon görülürken arka yüzde

¹²⁵Tekin, 1992: 83.

¹²⁶Howgego, 1998: 7.

¹²⁷Morkholm, 2000: 90.

¹²⁸A.g.e. 188.

¹²⁹Cysta, antik dönem Akdeniz coğrafyasında kullanılan bir tür sepet olup, Dionysos ile de ilişkilidir. Tanrı doğduğunda bir sepete konulmuş ve bu sepet kutsal bir anlam kazanmıştır.

¹³⁰Howgego, 1998: 63.

zeytin dalı üzerinde baykuş, kartal, kanatlı yıldırım ve üzüm salkımı görülmektedir¹³¹.

Bu kentlerin dışında erken Hellenistik dönemde Erythrai (Lev. III. 38) ve Oinoia- Ikaria (Lev. III. 39), ön yüzde Dionysos arka yüzde üzüm salkımı görülen tipler kullanmıştır. Sardeis aynı dönemde, ön yüzde Apollon arka yüzde asma çelengi içinde Heracles sopasını (Lev. III. 44) kullanırken, Priene ön yüzde Athena, arka yüzde sarmaşık çelengi içinde baykuş ve amphorayı (Lev. III. 49) kullanmıştır. Bu dönemde Orthosia sikkelerinde ön yüzde, Zeus portresi, arka yüzde ise asma yaprağı (Lev. III. 50) görülmektedir.

İmparatorluk Döneminde, Mastaura, ön yüzde buğday başağı ve arka yüzde üzüm salkımı, (Lev. III. 55), Philadelphia'da ise Domitia büstü ve üzüm salkımı (Lev. III. 56) kullanılmıştır. Attailea, yarı otonom dönemlerinde sikkelerinde ön yüzde, Geta (Lev. III. 59) ve miğferli Roma büstü görülürken, arka yüzde üzüm salkımı ve Pan (Lev. III. 58) görülen sikkeler darp etmiştir. Tmolus'un bu dönem sikkelerinde ön yüzde Dionysos (Lev. III. 62), arka yüzde üzüm salkımı kullanır. İ.S. 2. Sala sikkeleri örnekleri, Tmolus sikkeleriyle benzerlik göstermektedir (Lev. III. 63).

Yukarıdaki kentler dışında Kaunos kentinin İ.Ö. 5. yüzyıla ait sikkelerinde, ön yüzde tanrıça İris görülürken arka yüzde Baetyl taşı görülmektedir. Baetyl taşı etrafında kullanılan granül tasviri, ilk olarak arı kuşuna benzerken, zamanla gelişerek, üzüm salkımı halini alması oldukça ilginçtir (Lev. X).

2.5.2. Dionysos ve Asma İlişkisi

Batı Anadolu sikkeleri içerisinde hemen hemen en sık rastladığımız motif, asma çelengi, asma yaprağı, üzüm ve Dionysos olmuştur. Şüphesiz Anadolu kökenli olan Dionysos kültürünün ve üzümün, dolayısıyla şarabın, bunda etkisi büyüktür.

Dionysos, Thebai Kralı Kadmos'un kızı Semele ve Zeus'un birleşmesinden dünyaya gelmiştir¹³². Her ne kadar tanrılar panteonuna sonradan

¹³¹Ekici, 2013: 32.

¹³²Daly, 1992: 46.

katılmış bir tanrı olarak düşünülse de, İ.Ö. 1250 yıllarına tarihlenen Linear B tabletlerinde ismi geçtiği görülmüştür¹³³. Pylos'daki Nestor Sarayında bulunan bu tabletlerde "di-wo-nu-so-jo" olarak çevrilen kelimenin, Dionysos ismi olduğu düşünülmektedir¹³⁴. Dionysos'un mitolojide ilk çıkış yerine değindiğimizde, ormanlarla çevrili Nysa dağı adı verilen, Fenike ve Mısır arasında bir dağda doğduğu, daha sonra Boiteia'ya geldiğini genel kanıdır¹³⁵. Doğduğu yer olarak Nysa gösterilmesi ise doğum yerini aslında tam olarak karşılamamaktadır zira Nysa, antik dönemde birçok bölgede adlandırılabilen bir yerdi. Buna rağmen tanrının, Trakya kökenli olduğu, İ.Ö. 8. yüzyılda tüccarlar tarafından kültürün yayıldığı, hatta bunun dışında Hindistan'da kültür çıkmış olabileceği kanısı dahi mevcuttur¹³⁶. Dionysos'un orijininin bu kadar çeşitli coğrafyaları işaret etmesi ise, antik dönemde tıpkı Apollon kültüründe olduğu gibi, her bölgenin veya kentin, bu kültürte pay sahibi olma ihtiyacından kaynaklandığı düşünülebilir. Tüm bu görüşler dışında İ.Ö. 5. yüzyılda yaşamış şair Euripides ise Dionysos'u anlattığı tragedyasında "Ben Lydia'nın altın ovalarından geliyorum... Bakha'ların keskin çığlıklarıyla çınlattığım, kadınların çıplak vücutlarını ceylan postlarıyla sarıp ellerine thyrsos ve sarmaşıklı asayı verdiğim ilk şehir Thebai oldu". Buna karşılık Bakhalar'ın "Asya topraklarından geldim yüce Tmolos'u aştım..." sözleri aslında antik dönem Lydia'sını işaret etmektedir¹³⁷.

Dionysos, çocukluğunda ormanlarda, satyrler ile dolaşırken, içini ferahlatan bir meyve bulmuştur; bu meyve asma bitkisinin üzümüdür. Dionysos bu meyveden şarap yapıp kendisi ve çevresindeki takipçileriyle paylaşmış ve böylece ilk defa sarhoşluğu ve aşırılığı ortaya çıkarmıştır. Daha sonra bu sarhoşluk ve bundan aldığı keyfi, tüm insanlığa yaymaya karar veren Dionysos, geçtiği tüm topraklarda insanlara bağıcılık yapmayı ve bu üzümden şarap yapıp faydalanmayı öğretmiştir ki, insanoğlu acılarından ve yorgunluklarından kısa süreliğine de olsa uzaklaşırlar ve tanrılar gibi dünyevi dertlerden uzaklaşıp, eğlenip, dans edip şarkı söyleyebilirler. Böylece Dionysos, satyrler, menadlar ve insanlardan oluşan gurubuyla birlikte dünyayı dolaşmaya başlar. Bu sırada Anadolu'da Kibele ile karşılaşır ve ondan bolluk ve bereketi öğrenir. Dionysos bu yolculuklarında

¹³³Berens, 1979: 97.

¹³⁴Morford and Lenardon, 2003: 274-277.

¹³⁵Diodorus Siculus, book IV, chap. 2-7.

¹³⁶Roman and Roman, 2010: 137.

¹³⁷Erhat, 2015: 91.

panterlerin çektiği, bin çiçekle bezenmiş bir chariot ile birlikte ve elinde thyrsos (köknar ağcından yapıma, sarmaşık çelengi ile çevrelenmiş ucunda çam kozalağı olan sopa) ile anılır¹³⁸. Homeros, Dionysos'tan, panter kürkü giyen, sarmaşık çelengi takan, çılgınlık ve coşku veren *thyrsos*'u taşıyan bir tanrı olarak bahsetmektedir¹³⁹.

Üzümü keşfeden Dionysos bağcılığı insanlara öğreten tanrı olmuştur. Şarabın, doğanın, hasat ve yeniden doğuşun tanrısıdır. Roma'da *Bachus* olarak bilinir. Hızla yaygınlaşan kültü için İ.Ö. 6. yüzyılda adına özellikle Korint, Delphi ve Atina'da adına bayramlar düzenlenmeye başlanılmıştır¹⁴⁰. Bu bayramlarda, Dionysos ayinlerinde, kırlarda genç kızların başlarına takmış olduğu sarmaşık çelenkli taçlarla dans etmelerinin yanında, Dionysos ayinlerinin karanlık tarafları da uygulanmıştır. Kimi yazarlara göre Dionysos'un sarhoşluğuna kapılmak isteyen müritleri, sarhoş oluncaya kadar içer, her türlü taşkınlığı yapar ve tanrıyla bir bütün olabilmek için çiğ et yerlerdi¹⁴¹.

Dionysos'un hasat zamanı ile birlikte baharla anılması ve asma bitkisini insanlara tanıtarak, bağcılığı başlatması ile önemli bir tanrı rolünü almıştır. Tüm bunların yanında öğretmiş olduğu şarap yapımıyla tanrı, belki de insanların kendilerine en yakın hissettiği ve kolay kabullendiği tanrı olmuştur. Antik dönem insanı, asma bitkisinin keşfi ile bağcılıktan büyük ölçekte faydalanmasıyla birlikte, özellikle bu konuda bir dini dayanak bulma ihtiyacı hissetmiştir. Asma bitkisinin ilk keşfinden hemen sonra, şarap yapımıyla birlikte ticari anlamda büyük kar elde edilen bir ürüne ve bunu yaratan tanrıya şükranlarını sunma ihtiyacı duymuşlardır. Zira antik dönemde zeytin, incir ve üzüm vazgeçilemez gıdalar olmuştur. Tüm bu ekonomik, sosyal ve dini yönü dışında Dionysos, sağlıkla ile de ilişkilendirilmiştir. Şarap, sadece sarhoşluk verici alternatif bir içecek olarak görülmemiş aynı zamanda sağlık açısından da vazgeçilmez bir drog görevi görmüştür. Genel olarak tüm bu konular ele alındığında, antik Batı Anadolu kentleri, erken veya İmparatorluk dönemleri içinde, bir şekilde sikkelerinde Dionysos'u belirtmişlerdir. Bu durum, zaman zaman bizzat tanrının kendisi veya panterlerleri ile birlikte belirtilmiş, kimi zamanlarsa, Dionysos'un thyrsos'u, kantharos'u, asma çelengi,

¹³⁸Berens, 1979: 97.

¹³⁹Roman and Roman, 2010: 137.

¹⁴⁰Dixon-Kennedy, 1998: 113-115.

¹⁴¹Morford and Lenardon, 2003: 274-277.

üzüm salkımı veya kutsal sepeti olmuştur. Bu çalışmada, üstünde Dionysos ile alakalı motifler olan kent sikkelerinin ve kentlerin tamamı ele alınamasa da genel fikir vermesi açısından, ağırlıklı olarak görülen kentlere değinilmeye çalışılmıştır.

2.5.3. Dionysos veya Thyrsos Betimli Sikkeler (Lev. IX.)

Antik dönem batı Anadolu sikkelerinde yaygın olarak kullanılan üzüm motifi ve Dionysos betimi dışında, bu çalışmada özellikle ayrı olarak aldığımız bir başka gurup da Dionysos ve thyrsostur. Dionysos, başında asma çelengi ve elinde kantharos (*κavάροϑ*) ve *cysta mystica* (cista mystica) ile betimlenirken, bu simgeler doğrudan asmayı veya üzümü işaret eder. Sarmaşık ve asma yapraklarıyla kaplanmış, üstünde çam kozalağı bulunan bir değnek olan thyrsos (*ϑρσόϑ*) ise, ormanları işaret etmektedir¹⁴². Orman ve Dionysos ilişkisi, tanrının çocukluğunun ormanlarda ve dağlarda geçmesiyle alakalı olmasına rağmen, aslında Dionysos, bir nevi yaban hayatının tamamını içine alan tanrısal bir varlık olduğunun göstergesidir. Yurdumuzda bulunan ormanlarının çoğunun dağlık bölgelerde çam ağaçlarıyla kaplı olması ise tanrının, genel özelliği ile uyuşmaktadır. Böylece, *thyrsos*'un ucunda bulunan çam kozalağı ile orman ve çam ağaçları da tez çalışmasına konu olmuştur.

Thyrsos genel olarak tıpkı üzüm ve Dionysos kültünün olduğu kent sikkelerinde görülürken ayrıca bu kentlerin bulunmuş olduğu dağlık coğrafyayı da işaret etmektedir. Üzerinde thyrsos betimi olan sikkelerin basıldığı bölgeler günümüzdeki gibi antik dönem Lydia, Ionia ve Caria bölgelerini işaret etmektedir. Dionysos'un genel olarak sikkelerde tek başına üzüm veya kantharos ile birlikte verildiği örnekler dışında kimi sikkeler oldukça dikkat çekicidir. Örneğin, Caracalla döneminde, Magnesia ad Meandrum'da basılmış olan sikke tipinde ön yüzde Caracalla görülürken, arka yüzde karşılıklı iki adet, Korybant'es'in ortasında *cysta mystica*'ya oturmuş bebek Dionysos (Lev. IX. 190) görülmektedir. Bu sikke, Dionysos mitolojisinde ilk çıkış noktası olarak kabul gören genel düşüncenin Frig toprakları olduğunu destekler niteliktedir. Zira Korybant'es'ler, doğrudan tanrıça Kibele'ye tapan ve ayinlerinde dans eden figürler olarak bilinmektedir. Bir başka ilginç sikke grubu ise, İ.Ö. 1. yüzyılda Orthosia sikkelerinde ön yüzde Dionysos görülürken arka yüzde tek bir thyrsos görülmektedir (Lev. IX. 175), bununla birlikte kent, dönemin Lydia kentlerinde popüler olan arka yüzde thyrsos ve panter

¹⁴²Boyona, 2016: 48.

motifini de kullanmıştır (Lev. IX. 183). Bu sikke tipi ile aynı dönemde basılmış Philadelphia ve Sardeis sikkelerinde ise ön yüzde Dionysos portresine sağdık kalınırken, arka yüzde thyrso, Dionysos'un panteri ile birlikte verilmiştir. (Lev. IX. 176-177). Sikkelerin tamamı için bkz: (Lev. IX).

Ormanların günümüzde ve özellikle antik dönemde insanoğlu için önemi yadsınamaz bir gerçektir. Antik dönem insanı ihtiyacı olan birçok şeyi ormanlardan karşıladığı için ormanları, tanrılar veya mitolojik karakterlerle birlikte nesnelleştirerek kullanmış ve hayatlarında önemli bir konuma almışlardır. En başta ormanlar belkide yakacak ve mimari yapacak malzemenin sağlanmasının yanında, antik dönem insanının ihtiyacı olan yaban hayvanlarını ve bitkilerini bünyesinde barındırdığı için kutsal görülmüş ve birçok mitolojide de ‘ormanların koruyucusu’ sıfatı olan karakterler yaratmışlardır. Sonuç olarak thyrso, benzer bir amaç güdülerek Dionysos ve orman ilişkisine dikkat çekmek adına ucuna bir çam kozalağı konulan değnek olmuştur. Antik dönemde üzerinde Dionysos, thyrso veya panter gibi tanrısal sembollerin kullanıldığı sikkelerin coğrafyası ise günümüz Batı Anadolu topraklarını işaret etmektedir. Bu topraklarda antik dönemde ve günümüzde de mevcut olan yaygın ağaç türünü ise çamlar oluşturmaktadır. Thyrso, üzerinde bulunan çam kozalağı ise günümüzle kıyaslanarak mevcut coğrafyada yaygın olan iki çam ağacı cinsini işaret ettiğini düşünebiliriz. Dionysos'un *Iatros* sıfatıyla birlikte, thyrso, üzerinde bulunan çam kozalağı belki de ormanlardan sağlanan şifa verici bitkilerin tümünü işaret etmektedir.

2.5.4. Asmanın Biyolojik Özellikleri

Üzüm, *plantae* aleminin, *magnoliophyta* bölümünün, *magnoliopsida* sınıfının, *vitales* takımına ait, *vitaceae* familyasının, botanik biliminde *Vitis* adı verilen cinsinin ve asma olarak bilinen bitkinin meyvesidir. Dünyada en çok meyve veren türü *Vitis vinifera L. ssp. sativa*'dır¹⁴³. Çok yıllık bir bitki olan asma, tırmanıcı ve odunsu bir gövdeye sahiptir. Yaprakları kalp şeklinde, damarlı, yaprak kenarları dişli olup uca doğru sivrilir. Orijini olarak Anadolu başta olmak üzere Kafkasya¹⁴⁴ çıkış noktası kabul edilir¹⁴⁵.

¹⁴³Ağaoğlu, 1999: 205.

¹⁴⁴Kimi yazarlara göre üzüm yetiştiriciliği, bundan şarap elde edilmesi ve kıymetli bir bitki olarak ün kazanması, ilk coğrafya günümüz Ermenistan topraklarıdır. İ.Ö. 5000 yıllarında Ermeni tüccarlar üzümü önce Mezopotamya'ya tanıtmışlar, daha sonra bu topraklardan

Asma yetiştiriciliğinin, ilk olarak bilinçli şekilde yapılmasına dair çeşitli görüşler vardır. Ancak yaygın görüş Neolitik Dönem insanları tarafından Zagros Dağlarında kültüre alındığı, ormanlarda yabani olarak yetişen asmalar arasından bilinçli olarak seçilen *Vitis vinifera*'nın ıslahını yapılmasıyla başladığı düşünülür¹⁴⁶.

2.5.5. Tarihte Asma Ağacı ve Üzümün Sağlık Açısından Kullanımı

Bağcılığın başlamasıyla birlikte, üzümün kendi içindeki şekerden dolayı zamanla fermante olması ve alkollenmesiyle birlikte şarap keşfedilmiştir¹⁴⁷. Antik dönemde hayatın zor ve kısa süreli olmasından dolayı insanlar şarabı sakinleştirici etkisinden dolayı çabucak benimsemişlerdir. Diğer başka bir alkollü içecek olan birada daha uzun süre saklanabilmesi, saklandıkça tadının daha güzel olması şarabı vazgeçilmez bir içki yapmıştır. Zamanla şarabın sindirimi desteklediği keşfedilmiş, yemeklerle beraber tüketildiğinde hem daha çok keyif vermiş hem de hazmı kolaylaştırdığı fark edilmiştir. Nitekim günümüz uzmanları da bu konuyu desteklemektedirler. Geleneksel anlamda şarap üretimine dair izler İ.Ö. 1. bin yılına işaret etse de yapılan arkeolojik kazılar ve Mezopotamya'da toplu halde bulunan üzüm çekirdekleri şarap yapımının İ.Ö. 6000. bin yılına kadar uzandığını göstermiştir¹⁴⁸. Daha sonra başta Mezopotamya olmak üzere bağcılık ve üzüm, tıpkı incir ve zeytin gibi tüm Akdeniz kültüründe kendine yer bulmuş, alternatif bir içecek olmuş, hem ekonomik hem de dini bir sembol olarak görülmüştür. Sümerler, Gilgamiş destanında asma için '*mücevherlerle süslenmiş çalılar*'¹⁴⁹ ibaresi kullanmış ve kıymetli bir bitki olduğunu belirtişler ve üzüm tanelerini mücevher olarak betimlemişlerdir. 1919 yılında Nippuur'da yapılan kazılarda, Bilinen en eski tıp yazıtı olarak kabul edilen, İ.Ö. 2200-2100 yıllarına tarihlenen bir Sümer tabletinde üzümden bahsedilmiştir. Öksürük gibi çeşitli rahatsızlıklara karşı ilaçlarla birlikte ballı tatlı şarap kullanımı anlatılmıştır. Ayrıca Babil tıbbında

Anadolu'ya geçmiş ve Hititler sayesinde Mısır tarafından öğrenilerek kültürü yapılan bir bitki olmuştur. Detaylı bilgi için bkz: Sandler ve Pinder, 2003: 22; Renfrew, 2003: 57.

¹⁴⁵Cabaroğlu ve Yılmaztekin, 2006: 999.

¹⁴⁶Zohary, Hopf and Weiss, 2000: 316.

¹⁴⁷Fuentes-Utrilla, Lopez-Rodriguez and Gil, 2004: 8.

¹⁴⁸Riedel, Saw, and Thaw, 2012: 400.

¹⁴⁹Temple, 1991: 144.

kayıtlı yaklaşık 250 tür bitkinin yanında ‘‘Tabatu’’¹⁵⁰ denilen, fermente edilmiş meyve suyu veya üzümünden yapılan tıbbi bir içecek şarabın tıbbi açıdan ilk kullanımına örnektir¹⁵¹.

Mısır’ın bağıcılıkla tanışması, Fenikeli tüccarlar veya Hititler sayesinde olmuştur. Antik Mısırda şarap (*irep*) yapımına dair ilk örnekler İ.Ö. 2400 yılına tarihlenir. Soylu Ptah-Hotep’in mezar odasındaki resimlerde şarap yapımı anlatılmaktadır¹⁵². Mısırlılar üzümün tanrı Osiris’ten gelen bir hediye olarak kabul etmişlerdir, tanrılardan gelen hastalıklara karşı tıpkı hemen her ilaçta kullandıkları palmiye yağı gibi üzümü de kullanmışlardır. Babil tıbbındaki kullanımına benzer şekilde şarabı, diğer ilaçlarla birlikte karıştırarak ve seyrelterek kullanmışlardır. Eber papirüslerinde şarabın, yılan ısırıklarına, zayıflığa karşı ve afrodisyak olarak kullanıldığı anlatılır¹⁵³. Üzüm dışında diğer ilaçlarla birlikte su, bal, süt, zeytin ve palmiye yağını da etken madde olarak görmüşlerdir¹⁵⁴. Mısır halkı tarafından şarabın besleyici, keyif verici ve tedavi edici bir içecek olarak kullanılmasının yanında şarap, dini ritüellerde de kullanılan bir sıvı olmuştur¹⁵⁵.

Anadolu’da bağıcılık ve şarap üretimi Hititler’e kadar uzanmaktadır. İ.Ö. 2. bin yıllarında Anadolu’ya gelen Hititler, bağıcılığa büyük önem vermişlerdir.

¹⁵⁰Tabatu denilen içecek veya sıvı karışımının hangi bitkiden elde edildiği belirtilmemiştir, ancak Herodot’un; ‘‘Babil’e gitmemiş olan bir kimse, tahıl için söylediklerime bakıp çoktan şüpheye düşmüştür. Burada insanlar, zeytinyağı kullanmazlar; yağı susamdan çıkarırlar. Bütün ovada palmiyeler yetiştirilmiştir; çoğu yemiş verir, yiyecek, şarap ve bal yapılır; biz incire nasıl iyi bakarsak, onlar da bunlara o kadar iyi bakarlar...’’ anlatısına dayanarak bu içkinin, fermente edilmiş hurma veya genç palmiyelerin gövdesinden elde edilen özsuyun damıtılıp fermente edilmesiyle elde edilen, palmiye şarabı olabilir. Herodot, s. 118.

¹⁵¹Norrie, 2003: 22.

¹⁵²Norrie, 2003: 22; detaylı bilgi için bkz: Bourke,1984: 191.

¹⁵³Lev, 2006: 26.

¹⁵⁴A.g.e., 23.

¹⁵⁵Herodot, Mısır dini törenlerini şöyle anlatır; ‘‘...hayvanın başına ve sunak taşına şarap serpilir, tanrının adı anılır ve hayvan kesilir; sonra kafası ayrılır. Derisi yüzülür. Kafaya beddua edilir ve götürülür... Beddua, kurban kesenin ya da bütün Mısır’ın başına gelecek beladır bu başa gelsin, demekten ibarettir. Kurban edilen hayvanın başına beddua etmek ve şarap serpmek, her kurban kesişte bütün Mısırlıların uydukları bir gelenektir ve bu gelenek sonucudur ki, bir Mısırlı ne öküz başını, ne de bir başka hayvanın başını ağzına koyar.’’ Herodot, s. 148.

Yapılan arkeolojik kazılar ve çalışmalar sonucunda Hititler'e ait çok sayıda kaya kabartmaları ve bu kabartmalarda dini ritüellerinde sunu anlatılarında, figürler ve tabletlerde üzümü kullanmışlardır. Hititler, sosyal hayatta bağıcılığı korumak için kanunlar koymuşlar, aksi halde bağa zarar veren kişiye para cezası şart koşmuşlardır. Sosyal ve ekonomik yönden çok önemli gördükleri bu bitki Hitit diline ^{GIS}GIŠGEŠTIN HÁD.DU.A, kuru üzüm, ^{GIS}GEŠTIN asma ağacı¹⁵⁶ denilmiştir. Hititlerden sonra Anadolu'da bağıcılık, özellikle Frigler ve batı Anadolu kent devlerinde önem kazanmıştır. Hasan Malay batı Anadolu'nun *'Menderes nehrine yakın olan kesimlerde, örneğin Apameia'da (Dinar) yetişen üzümünden yapılan şarap büyük bir ün kazanmıştı. Hem zeytinyağı ve hem de şarabın Euromos'dan ihraç edildiğini'*¹⁵⁷ belirtmiştir. Ayrıca, Pontos bölgesinden elde edilen Peli şarabı, ile köklerden ve otlardan elde edilen acımsı ya da buruk maddelerin şaraba katılmasıyla yapılan içkileri ve aromatik şarapları ünlüydü¹⁵⁸.

Asma ve şarap kültürünün antik Yunanistan'da günlük yaşamın ve beslenmenin bir parçası olmuştur. Hellenler tıpkı ekmeğe ve et gibi vücutlarını güçlendirdiklerine inanmışlar, ancak şarabı su ile seyrelterek içmişlerdir. Yunanlılara göre sadece barbarlar şarabı sek olarak içerdi, bu yüzden barbar diye tabir ettikleri insanlardan farklı olarak şarabı su ile karıştırarak içerdi. Tıpkı Osiris gibi Hellen dünyasında kendi şarap tanrısı Dionysos'u yaratmış ona büyük saygı duymuşlardır. Dionysos *'tragedyalarında Bromios, Euhios, Dithyrambos, Iakkhos, Iobakkhos olarak epithetleri yanında Hygiates (Hijyen, Sağlık) sıfatı da çok önemlidir. Fiarabın sadece sarhoş ediciliğini değil, aynı zamanda sosyal ve faydalı etkileride unutulmamalıdır'*¹⁵⁹.

İ.Ö. 5. yüzyılda Anthesteria bayramlarında, genç erkekler ellerinde üzüm salkımlarıyla baharın gelişini kutlamışlardır¹⁶⁰. Bunun yanında Hellen dünyasında şarap tıbbi açıdan da çok önemli bir içecek olarak kullanılmıştır. Hipokrates, hastalığın tanrılardan değil, vücudun yetersiz ve dengesiz beslenmesinden dolayı kaynaklandığını savunmuştur. Bunun için doğanın güçlerinden faydalanmayı savunmuş ve düzenli beslenme için en temel gıda olarak *kykeon* adı verilen, şarap, bal, süt veya arpanın karışımından elde edilen içeceği temel besin olarak

¹⁵⁶Kılıç ve Başol: 2015: 41.

¹⁵⁷Malay, 1983: 52.

¹⁵⁸Arslan, 2007: 47.

¹⁵⁹Dinç, 2013: 96.

¹⁶⁰Renfrew, 2003: 65.

görmüştür¹⁶¹. Şarabı tıbbi açıdan çok çeşitli alanlarda kullanan Hipokrates, şarap çeşitlerini ve bunların hastalıklar için kaç defa seyrelteceğini belirtmiştir ve şarabı özellikle ateş düşürücü, idrar söktürücü ve yara temizleyici olarak kullanmıştır¹⁶². Ünlü hekim Galen'de Hipokrates gibi şarabın faydalarına değinmiş ve özellikle açık yaraları temizlemede şarabın kullanımı anlatmıştır¹⁶³. Hesiodos, şarabı besleyici ve tonik olarak kullanıldığını anlatırken, Mithradates, kendi yaptığı panzehirlerde etken madde olarak şarap kullanmıştır¹⁶⁴. Antik dönem Anadolu insanı, üzümünden şarap yapmanın yanında, Homeros'un da Odyssea'da sık sık bahsettiği tatlı şarabın 'pekmez'¹⁶⁵ olduğu, belki de antik dönemdeki denizcilerin peksimetle birlikte kızartarak veya karıştırarak yedikleri, deniz yolculuklarında alternatif bir yiyecek olarak enerji verici olmuş olmalıdır.

İ.Ö. 146'da Atina, daha sonra İ.Ö. 133 yılında Anadolu'nun Roma hakimiyetine girmesiyle birlikte, Hellen dünyasının tıbbi bilgisi Roma'ya taşınmıştır. Her ne kadar Romalılar Hellen dünyası hekimlerine potansiyel zehir yapıcıları veya suikastçı gözüyle bakmış olsalar da, onların tıbbi birikimlerine ve kendilerine zamanla güvenmişlerdir. Daha sonra en büyük düşmanlarından birisi olan Mithradates IV. Eupator'un doktoru olan Prusa'lı Asclepiades¹⁶⁶ ve onun şarapla tedavisini benimsemişler, böylece zamanla Anadolu ve Yunan dünyasındaki hekimleri Roma'ya davet etmişlerdir. Hellen dünyasının hekimlerinin Roma tarafından ilk kabulü olarak, Trallesli Menecrates görülür¹⁶⁷. İmparator Tiberius'un kişisel doktoru olan Menecrates, *Physikosoindotes* (doğa filozofu-herbalist-şarap kullanımı tavsiyeden hekim) ünvanı almıştır¹⁶⁸. Yine Trallesli bir hekim olan Tralles'li İskender, Erken Bizans Döneminde benzer

¹⁶¹Norrie, 2003: 26.

¹⁶²A.g.e., 27.

¹⁶³Norrie, 2003: 33.

¹⁶⁴A.g.e. 39.

¹⁶⁵Dinç, 2013: 98.

¹⁶⁶Dinç: 2012: 175; Arslan, 2007: 523; Norrie, 2003: 31.

¹⁶⁷Norrie, 2003: 31; detaylı bilgi için bkz: Bourke, 1984: 191. *Asklepiades, Yunan tıbbına ilımlı yaklaşımı, Roma halkıyla kurduğu sağlıklı iletişim, halka uygun tedavi metotlarını benimsemesi, kuvvetli kişiliği sayesinde çok sevilmiş, başarılı olmuş ve hekimlerin prensi olarak vasıflandırılmış; akıl hastalarını karanlık odalardan çıkartıp meşguliyet, müzik, egzersiz gibi tedavi metotları kullanması, trakeotomi'yi tarif etmesi ve hekimin hastasına yaklaşım tarzının nasıl olması gerektiği konusunda söylediği "cito, tuto, iucundo" (süratle, emniyetle, uygun olarak) özdeyişiyile tıp tarihindeki yerini almıştır*; Bayat, 2010: 135.

¹⁶⁸Norrie, 2003: 31.

şekilde şarapla tedavi tekniğini uygulamıştır. Bununla birlikte Tralles'te yapılan kazılarda bulunan ilaç şişeleri, kentte Hellenistik Dönemden Erken Bizans Dönemi'ne kadar Dionysos'un *latros* kültürüne işaret eder¹⁶⁹. Pilinius, Doğa Tarihi adlı kitabında tıbbi amaçlı kullanılan yaklaşık 60 çeşit şaraptan bahseder. Bunların, yılan zehrine ve mantar zehirlenmesini karşı kullanıldığına değinir. Roma'da yetişen üzümlerden yaklaşık 50 çeşit, Roma dışındaki yetişen 38 çeşit üzümün şarabı tıbbi olarak kullanılabildiğini anlatır. Pilinius'ta tıpkı Hellen kültüründeki gibi şarabı yemekten önce ve yemekle birlikte tüketilmesini savunmuştur.¹⁷⁰

Dionysos'un antik dönem insanına etkisi çok büyük olmuştur. Sosyal, kültürel, dini ve ekonomik olarak ciddi anlamda, dönem insanı tarafından diğer tanrılardan ayrı bir yere konulmuştur. Asma bitkisinin keşfi ve bununla birlikte bağıcılığın başlamasıyla, yeni bir tarım kolu açılmış, üzüm suyunun fermente edilmesiyle elde edilen şarap, sınırlı sayıda içecek çeşidine sahip antik dönem insanı için muazzam bir alternatif içecek olmuştur. Zira, şarap antik dönemde de günümüzdeki gibi alım gücüne göre kalitesi değişmesine rağmen, hemen hemen herkesin kolayca ulaşabileceği bir içecektir. Etkisi bu denli büyük olan asma bitkisi için zeytin gibi mitolojik bir anlam yüklenip, tanrısal bir lütuf olarak görülme ihtiyacı doğmuştur. Bu durumda, yeni bir ekonomik kazanç elde eden çiftçiler, tıpkı Demeter gibi Dionysos'u da baharın gelişi, ürünlerin ekimi ve hasat edilişiyle ilişkilendirdiler. Temelde bu çıkış noktası, birbiriyle ilintili olan tüm insanlar ve kültürler tarafından benimsenip sahiplenildi. Sonuçta, çiftçiler, hasat zamanında çalışan işçiler ve her el değiştirdiğinde karı artan üzüm veya şaraba tüccarlar tarafından büyük önem verilmiştir. Ekonomik anlamda bu denli etkisi olan asma bitkisinin, kültürün ortaya çıkmasıyla birlikte dinsel ve sosyal anlamda da antik dönem insanına etkisi olmuştur. Dionysos şenliklerinde, Kırsal Dionysia, Kent Dionysia'sı, Anthesia Bayramları ve Lenaea bayramları ile doğanın yeniden canlanış ve hasat edilişine kadar olan süreler boyunca, bolluk ve bereket için kutlamalar yapılmış, bu kutlamalarda, içerisinde dini ve mistik bir öge taşıyan, aynı zamanda sosyal etkileri olan *tragedia* ve *komedia*'yı yaratmıştır.

Üzüm, taze, kurutulmuş veya pekmez gibi besin olarak tüketilmesinin yanında, fermente edilmesiyle birlikte elde edilen şarap, hem keyif verici bir

¹⁶⁹Dinç: 2012: 175.

¹⁷⁰Norrie, 2003: 31.

içecek olarak tük edilmiş hem de tedavi edici özelliği keş edilmiştir. Antik dönem insanı tedavi sanatında çevresinde bulunan materyallerden faydalanırken, rastlantısal olarak şarabında tedavi edici yönlerini zamanla ortaya çıkarmışlardır. Şarap, öncelikle ağrılı hastalıklarda sakinleştirici ve uyuşturucu bir etki yaratmış, bunun yanında ilaçlarda etken madde olarak kullanılarak seyreltmede veya ilacın bünyeye alınmasını hızlandırıcı etkisi yönünden kullanılmıştır. Bu etkilerinden dolayı hemen hemen tüm hekimler tarafından tıpkı haşhaş gibi ilaç yapımında ve tedavide vazgeçilemez bir sıvı olmuştur. Aynı zamanda Dionysos'un *Hygiates* sıfatıyla alakalı olarak yaraları temizlemede ilk pansuman yapımında aranan bir temizleyici olmuştur. Sonuç olarak asma-üzüm bitkisi, antik dönem insanı tarafından, dinsel, sosyal, ekonomik ve sağlık açısından vazgeçilmez bir bitki olmuştur. Tanrı Dionysos'la birlikte andığı bu bitkiyi kentler, sikkelerinde de sıkça kullanmışlardır. Genel olarak tabiri caizse Batı Anadolu kent devletlerinden, sikkeleri üstünde kesinlikle bir dönem, asmayı kullanmış ve kendileri için önemli olan bu bitkiye verdikleri değeri göstermişlerdir. Buna rağmen, darp edilen sikkelerde görülen, üzüm, Dionysos ve sembolleri dışında kalan, sarmaşık çelengi motifi ayrıca dikkat çekicidir. Sikkeler üstünde betimlenen sarmaşık çelengi, asma dallarından yapılan yaprakları, çiçekleri kimi zamanda meyveleri belirtilen bir motiftir. Genel literatür, özellikle *cistophoric* sikkelerde sınırlayıcı alan oluşturan bu motifin, sarmaşık çelengi olduğunu belirtir. Ancak tezin amacına yönelik yapılan araştırmalarda, bu motifte görülen stilistik özellikler, kullanılan motifin, sadece sarmaşık çelengi değil, saparna veya dövülmüş avratotu olabileceği düşüncesini de ortaya çıkarmıştır. Antik dönemde günümüz bitki sistematiğine benzer şekilde bir sınıflandırma yapılamadığı için bu iki tür bitkide asma gibi, genel olarak sarılıcı tırmanıcı özellikleri ve kalp-aya şeklindeki yaprak yapıları ve meyveleriyle dönem içinde benzer hatta aynı cins olarak görülmüş olmalıdır. Sikkelerde görülen sarmaşık çelengi motifi için, bitkilerin yapraklarını incelediğimizde, yaprak şekillerinin birbirine oldukça benzediği görülmüştür. Bahsettiğimiz bu iki tür bitkide antik dönemde asmaya kıyasla ekonomik ve dini açıdan dikkat çekmese de sağlık açısından oldukça etkili şekilde kullanımları mevcuttur. Antik dönem yazarları ve hekimleri bu iki türe değinmiş ve tedavi sanatında nasıl kullanıldıklarına dair bilgiler vermiştir.

Fotoğraf 7: Asma yaprağı (*xfrogPlants Europa 1 and Europa 2*) ve İ.Ö. 2. yüzyıl Sardeis sikkesi (Lev. III. 44).

Fotoğraf 8: Akdeniz saparnasıyaprağı (*xfrogPlants Europa 1 and Europa 2*) ve İ.Ö. 2. yüzyıl Orthosia sikkesi (Lev. III. 50)

Fotoğraf 9: Akdeniz saparnasının meyvesi (*xfrogPlants Europa 1 and Europa 2*) ve İ.Ö. 2. yüzyıl Chios Sikkesi (Lev. III. 52).

Fotoğraf 10: Dövülmüş avrat otu-dolangaç yaprağı (*xfrogPlants Europa 1 and Europa 2*) ve İ.Ö. 130 civarı Nysa sikkesi (Lev. III. 43).

Fotoğraf 11: Dövülmüş avrat otu-dolangaç yaprağı ve meyvesi (xfrogPlants Europa 1 and Europa 2.), İ.Ö. 1. yüzyıl Pergamon sikkesi (Lev. VIII. 129).

2.6. Akdeniz Saparnası

2.6.1. Akdeniz Saparnasının Biyolojik Özellikleri

Akdeniz Saparnası (*Smilax aspera*), *plantae* aleminin *magnoliophyta* bölümü, *liliopsida* sınıfı, *liliales* takımı, *smilacaceae* familyası, *Smilax* L. cinsinin bir türüdür. *Smilax* türü genel olarak tırmanıcı, dikenli ve çok yıllık bir bitkidir. Özellikle denizsel iklim görülen orta kuşaklarda yabani olarak yetişmektedir¹⁷¹. Çiçekler yaprakların koltuğunda, salkım veya basit şemsiye şeklindedir. Meyveleri kırmızı veya kahverengimsidir. Saparna, birçok farmakolojide¹⁷² kayıtlı olan bir drogdur. Bileşiminde nişasta bulunduğu gibi saponozit yapısında çeşitli bileşikler

¹⁷¹Poschenrieder, Llugany, Lombini et. al, 2012: 41.

¹⁷²Bitkilerden veya hayvanlardan elde edilen ilaç hammaddelerine “drog” adı verilmektedir. Drogların bütün özellikleri, anatomik yapı ve kimyevi bileşimleri, hazırlanmaları, muayene ve korunmaları Farmakope (*Pharmacopoea*) eski adıyla Kodeks (*Codex*) adını taşıyan ve devlet tarafından yayınlanan resmi bir kitapta yazılıdır.

bulunur, içerdği bu bileşikler sayesinde terletici etkisi vardır. Kokusuz bir bitki olup başlıca deri hastalıkları bunun yanında, diüretik olarak ve cüzamda kullanılır¹⁷³. Bu cinsin yurdumuzda iki türü yetişir. Biri yaprakları kordat¹⁷⁴, meyveleri küremsi olan ve daha çok Kuzey Anadolu' da yayılış gösteren *S.exelsa* (Anadolu Saparnası) olup, diğeri yaprakları sagittat şekilde olan, genellikle Batı ve Güney Anadolu'da yetişen *S.aspera'* dir. Her iki türün de genç sürgünleri Anadolu' da kırsal kesimlerde sebze olarak kullanılabilir. Günümüzde halk hekimliğinde güçlendirici, iştah açıcı, kan temizleyici, idrar arttırıcı ve terletici özelliklerinden dolayı kaynatılarak içilir¹⁷⁵.

2.6.2. Akdeniz Saparnasının Geçmişten Günümüze Kullanımı

Saparna'ya dair yapılan araştırmalar neticesinde en erken çıkış noktası antik yazarlardan Herodot olmuştur. Herodot, Skyth Krallarının defin törenini anlatırken “... dövülmüş saparna ve kokulu maddelerle doldurulmuş...” diyerek Skyth mezarlarının defin öncesi hazırlığına değinmiştir¹⁷⁶. Ancak saparnanın kokusuz bileşenlere sahip bir bitki olduğu düşünüldüğünde bunun diğerkokulu maddelerin (bitkilerin) yanında mistik bir amaç doğrultusunda kullanılmış olduğu düşünülebilir. İngilizceye ‘*sarsaparilla*’ olarak geçmiş olan saparna ismi, İspanyolcadan türemiş bir sözcüktür; *Sarsa* (çalı) *parra* (asma) ve *illa* (küçük)¹⁷⁷. Saparna, geleneksel tıpta geniş bir kullanım yelpazesine sahiptir. Terlemeye sebep olması ile vücuttan toksinleri atıcı, akciğer hastalıklarında, astım, romatizma, mide ağrıları, yaralar, kaşıntı, cilt ve ülser gibi çok çeşitli rahatsızlıklarda sık sık tercih edilen bir bitkidir. Pudra haline getirilmiş kökleri öksürük tedavisinde kullanılır¹⁷⁸.

Belgelenmiş çalışmalara göre günümüzde faydaları ve kullanımları şöyledir; Hücre koruyucu, bağıışıklık güçlendirici, deri hastalıklarında tedavi edici,

¹⁷³Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007: 150.

¹⁷⁴Kalp şeklindeki yaprak.

¹⁷⁵Tankeri vd., 2007: 150-151.

¹⁷⁶Herodot, I: 312, Herodot, kullanılan saparna bitkisinin türüne değinmemiştir. Genel olarak birbirine çok benzeyen bu bitki grubu için antik dönemde sınıflandıramaya veya belirli özelliklerine göre adlandırılma ihtiyacı görülmemiş olmalıdır. Ancak, Herodot özellikle dövülmüş saparnayı diğerkokulu maddelerden ayrı değindiği için bu cinsin *S. aspera* olması muhtemeldir.

¹⁷⁷Mistry and Shah, 2013: 253.

¹⁷⁸Rogers, 2006: 1.

diüretik ve sindirim rahatsızlıklarında, kasları iyileştirici ve güçlendirici olarak etken madde olarak ilaçlarda kullanılabilir. Yan etkilerine dair kesin kanıtlar olmamakla birlikte, aşırı şekilde çiğ olarak tüketildiğinde zehirlenmeye sebep olabilmektedir¹⁷⁹.

Yapılan araştırmalar sonucunda frengi, romatizma ve cinsel yollarla bulaşan hastalıklar için güçlü bir ilaç olarak geliştirilmiştir. O zamandan beri Smilax cinsi tüm bu hastalıklar için aranan etken madde içeriği için önemli bir bitki olmuş, kan temizleyici bir ürün olarak Amerika’da tescillenmiştir. Bunun yanında 1500’lerden beri dünyada frengi, romatizma, yaralar, cinsel hastalıklar, artrit, ateş, öksürük, siroz, hipertansiyon, sindirim bozuklukları, sedef hastalığı, cilt hastalıkları ve kanser için kullanılmaktadır. Türkiye’de alternatif tıp için, afrodisyak, kan temizleyici, diüretik olarak kullanımı mevcuttur¹⁸⁰.

2.7. Dövülmüş Avratotu (Dolangaç)

2.7.1. Dövülmüş Avratotunun Biyolojik Özellikleri

T. communis Caddick & Wilkin (dövülmüş avratotu) *plantae* alemi, *magnoliophyta* bölümü, *monocots* sınıfı, *dioscoreales* takımı, *dioscoreaceae* familyasının, *Dioscorea* cinsine aittir. Yurdumuzda güney ve Batı Anadolu bölgelerinde yetişen sarılıcı gövdeli, otsu, bir bitkidir. Yapraklar saplı, kordattır; çiçekler yaprakların koltuğunda küçük salkım durumundadır. Meyve kırmızı renkli ve etlidir. Bünyesinde bol miktarda rafit bulunur, bu nedenle tahriş edicidir. Günümüzde halk arasında haricen cilde sürülerek romatizma ağrısını gidermede kullanılır¹⁸¹. Temas halinde deriyi tahriş edip, cildi morartıcı etkisi olduğundan dolayı bu isimle anıldığı düşünülebilir.

2.7.2. Dövülmüş Avratotunun Tarihte ve Günümüzde Kullanımı

Dövülmüş avrat otu (dolangaç), 2000 yıldır tıpta kullanılan bir bitkidir. Hipokrat, Dioscorides ve Plinius sık sık bu bitkiden bahsetmektedir. Dioscorides “... bu bitki filizlenirken yaprakları sebze olarak kullanılır, ancak daha sonraki hali zehirleyici olur. İdrar söktürücü ve adet başlatıcı, kasların zarar görmesinde

¹⁷⁹Mistry and Shah, 2013: 254.

¹⁸⁰Taylor, 2003: 1-4.

¹⁸¹Tanker, vd., 2007: 153.

tedavi edici, felç, baş dönmesi için kullanılır, kökleri ve daha az olsada yapraklarında bu amaçlarla kullanılır. Şarap ile karıştırılmış yaprakları, hayvanlarda görülen burkulma ve ülser için kullanır¹⁸². Plinius ise ‘ Köylüler tarafından Chironia, bazıları tarafından apronia, denilen siyah bir asma vardır. Kuşkonmaza benzer, Diocles tarafından bir diüretik olarak kullanılır, besleyici olarak kuşkonmazdan daha çok tercih edilir, çalılar arasında özellikle sazlıkta yetişir. Dış kısmı köklüdür, kemik ağrıları için daha çok tercih edilir. Yük hayvanlarının boyunlarındaki açık yaraları tedavi etmede özel bir yararı vardır. Birisi bir çiftlik evi kurduğunda, tavukları şahinlerden korumak için güvenliği de sağladığı söylenir’’¹⁸³.

2.8. Fıstık Çamı

Pinus pinea L. (fıstık çamı), *plantae*, alemi, *pinophyta* bölümü, *pinopsida* sınıfı, *pinales* takımı, *Pinaceae* cinsine ait bir türdür. Akdeniz ve Karadeniz' in ılıman iklim gösteren yörelerinde, kumluk arazide, nehir vadilerinde yetişen ve orman oluşturan bir türdür; ayrıca Akdeniz çevresi ülkelerinde, tohumları nedeniyle kültürü yapılan bir ağaçtır. Boyu 15-30 metreye varabilen bu ağaçlarda, yaşlılarda, gövdenin üst yarısında gelişen dallanma nedeniyle şemsiye şeklinde bir taç oluşmuştur bu nedenle bazı yörelerde şemsiye çamı olarak da anılmaktadır. Yaprakları 8-10 cm. boyunda, açık yeşil ve silindirik; kozalakları büyük, 10-15 cm, küremsi, parlak kırmızı kahverengidir ve dalların koltuğunda tek tek bulunur. Tohumlar dar, 1,5- 2 cm. boyunda, elips şeklinde ve etlidir. Çam fıstığı adı verilen ve sert bir testa¹⁸⁴ ile korunmuş olan bu tohumlar yağ bakımından zengindir, bazı yemek ve tatlılarda aranan, lezzet verici bir üründür. İhraç edilmektedir¹⁸⁵.

¹⁸²Renner, Scarborough, Schaefer, Parish and Janick, 2008: 273. Detaylı bilgi için bkz: Pedanius Dioscorides, 2005: 325-326.

¹⁸³Plinius, NH, XXVII: 44.

¹⁸⁴Kabuklu meyvelerin kabuk kısmı.

¹⁸⁵Tanker, vd., 2007: 111.

2.9. Kızılçam

2.9.1. Kızılçamın Biyolojik Özellikleri ve Günümüzde Kullanımı

Kızıl çam (*P. Brutia*Ten.) *plantae*, alemi, *pinophyta* bölümü, *pinopsida* sınıfı, *pinales* takımı *pinaceae* familyasına ait, *Pinus* cinsinin bir türüdür. Akdeniz Bölgesine has bir çam türüdür; yurdumuzda özellikle Batı ve Güney Anadolu' da, iç ve sahil bölgelerinde ormanlar oluşturmaktadır. Boyu 25 metre kadar olabilen bu ağaçların gövdesi diğer türlere kıyasla düzgün değildir. Genç sürgünleri ve fidanları birinci yıl kırmızımsıdır, dalları giderek grimsi kahverengine döner; yapraklarının açık yeşil ve uzun, 10-20 cm. kadar oluşu, tomurcuklarında reçine görülmeyişi kendine has özellikleridir. Kozalakları çok kısa saplı veya sapsız olup 6-10 cm. kadar boydadır, dal üzerinde dik ve çiftler çiftler, karşılıklı yerleşmiştir. Batı ve Güney Anadolu'da *P.brutia* gövdelerine yapılan V şeklindeki yarıklardan bir oleoresin¹⁸⁶ toplanır, buna çamsakızı veya terementi ismi verilir, aynı zamanda *Terebinthina*adı ile bilinen bir drogdur. Bu oleoresinden subuharı distilasyonu ile bir uçucu yağ, *Oieum Terementi* esansı elde edilir. Geriye kalan yani reçine, artık da *Colophonium* denilen bir drogdur. *Kolofan* adıyla kodekslerde kayıtlıdır¹⁸⁷.

Terementi, bal kıvamında ve renginde veya soluk sarı renkli, kendine özgü reçine kokulu, acı lezzetli bir üründür; % 10-30 uçucu yağ ve %70-90 reçineden oluşan bu drog havada bırakılırsa uçucu yağın büyük bir kısmı uçar, geriye kolofan denilen reçinesi kalır. Kolofan adı, eski Lidya Krallığının bir şehri olan Kolophan'dan gelmektedir; bu reçine ülkemizde eskiden beri bilinmekte ve çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır. Diğer zenginlik kaynaklarının yanı sıra Lydia, orman yönünden de zengin sayılabilirdi. Bundan başka, Ionia'daki Kolophon şehri civarındaki sahil şeridinde de geniş ormanlar vardı ve buradaki yoğun çam ormanlarından elde edilen reçine Mısır'da dahi bilinirdi¹⁸⁸. Terebinthina'dan veya çam odunundan elde edilen *Oleum Terebinthinae*, kendine özgü kokulu, hemen hemen renksiz, yakıcı lezzette bir sıvıdır. Vernik, cila ve boya sanayisinde kullanılan bu yağ, petrol yağı veya çam terementisi ismiyle anılır. *Oleum Terebinthinae*eczacılık tekniğinde, pomat yapımında, parfümeride, insektisitlerin hazırlanmasında kullanılır. Dışarıdan romatizma ağrılarını gidermek için

¹⁸⁶Uçucu yağ ve reçineden oluşan ürün.

¹⁸⁷Tanker, vd., 2007: 111.

¹⁸⁸Malay, 1983: 50.

uygulanır; veteriner hekimlikte ağrı kesici, solunum ve idrar yolları hastalıklarında antiseptik etkisi vardır. *P. brutia* ve *P. nigra*'nın dal ve gövde odunlarının, kapalı fırınlarda ve düşük ısıda yavaş yavaş yakılması yani kuru kuruya distilasyonu ile bir katran elde edilir; buna *Pix Pini* (*Pix liquida*-Çam katranı) ismi verilir. Güney Anadolu' da hazırlanan bu ürün siyah veya koyu renkli, özel kokulu, acı lezzetli ve kıvamlı bir sıvıdır. Eczacılıkta solunum ve idrar yolları hastalıklarında ve özellikle hayvanların cilt hastalıklarında kullanılır¹⁸⁹.

Çamlar çevre etkilerine oldukça dayanıklıdır, bu nedenle diğer ağaç çeşitlerinin yaşayamadığı koşullarda yetişebilirler. Orman oluşturmaları yanında, odun, kereste ve kağıt hamuru vermeleri yönünden değerli bitkilerdir. Bunun dışında başka amaçlarla da bu ağaçlardan yararlanılır, örneğin çeşitli çam türlerinin gövde kabukları (*Cortex Pini*-çam kabuğu), tanen bakımından zengin olup deri sanayisinde sepileyici olarak kullanılır. Çamların polenlerinden (*Sporae Pini Pinu*) olgun polenlerinden oluşan, açık sarı renkli bir tozdur. Taşıdığı vitaminler, enzimler gibi bileşikler nedeniyle tonik olarak kullanılmaktadır. Çam türlerinin taze yapraklarından su buharı distilasyonu ile *Oleum Pini* adı verilen renksiz, güzel kokulu ve keskin lezzetli bir uçucu yağ elde edilir. Pinen ve terpineol bakımından zengin olan bu ürün antiseptik ve haricen romatizma ağrılarında kullanılır. Çam ağaçlarının gövde kabuklarının, mantar ve destek doku hücreleri temizlendikten sonra kalan kısmına çam soymuğu adı verilir. Bu tabaka halk arasında kuvvet verici olarak, özellikle veremli hastalara yedirilir¹⁹⁰. Katran, antiseptik, uyarıcı, diüretik ve diyaforetik etkileri nedeniyle, özellikle veteriner hekimliğinde tıbbi olarak kullanılır. Dahili ve harici olarak kutanöz uyarıcı ve egzama antiseptik olarak kullanılır¹⁹¹.

2.9.2. Tarihte Çam Ağaçları ve Sağlık Açısından Kullanımı

Sedat Alp, "Hititlerde Dinsel Törenlerinde Kullanılan Temizlik Maddesi *Tuhhuşar* Üzerine Bir İnceleme" isimli çalışmasında *Tuhhu(ua)i- adlı sekizinci temizlik maddesinin, çam kozalağı reçinesi olduğu ve hijyenden öte manevi arınma için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu metinde kızgın çam kozalağının ocaktan*

¹⁸⁹Tanker, vd., 2007: 113.

¹⁹⁰A.g.e., 2007: 113. Ayrıca kızıl çamdan elde edilen reçine ile hayvan yağı kaynatılıp soğuduktan sonra karışım romatizma ve eklem ağrılarına da iyi gelmektedir. Detaylı bilgi için bkz: R. Parish ve S. Thomson, 1948: 30.

¹⁹¹<http://www.botanical.com/botanical/mgmh/p/pine--34.html>

alındığını ve suya atıldığını ve bunun sonucunda "t..." adı verilen özel bir kokunun ortaya çıktığını anlatılmaktadır. Çam kozalağı reçine içerdiği için "t..." hoş bir kokudur (Alp, 1982:247-259; Alp, 1983: 14-19.).

Antik dönemde çam ağaçları oldukça kıymetli bitkilerdi. Plinius'a göre Asya'da yetişen çamlardan bir reçine elde edilir buna "psagdas" denir ve erkekler tarafından tüy dökücü olarak (ağda) kullanabildiğini belirtir¹⁹². Ayrıca çam fıstığı sperm arttırıcı bir özelliğe sahiptir¹⁹³. Antik dönem Roma'sında yabancı çamlardan elde edilen bir reçine bal ile karıştırılıp kaynatıldığında öksürüğe karşı çok faydalı olduğu, Turin¹⁹⁴ halkının bu ilaca "raviceli" ismini verdiği ve bunun yanında İstmiya Oyunları'nda başarı elde eden oyunculara yabancı çam dallarından bir çelenk verildiğinden bahsetmiştir¹⁹⁵. Çam kokusunun keskin ve sakinleştirici etkisi için antik dönem Pergamon'da hastalar, çam ağaçları arasında yürütülüp çam kokusuyla sakinleştirilmesi amaçlanmıştır¹⁹⁶. Galenos ise tedavilerde kullandığı karışımlardan bazılarında mide hastaları için bir kavanoz bala 4/1 oranında çam sakızı karıştırılıp verdiği anlatılmıştır¹⁹⁷.

Günümüzde halk hekimliğinde çam katranı kaynatıldığında çıkan ziftimsi madde, nohut büyüklüğünde aç karnına sabahları bir kaşık balla yenir. Bir ay kadar sonra mide ülserinin iyileştiği düşünülür. Dikenlerinin uç kısımları filiz halindeyken kaynatılmış suyunu içmek balgam sökmeye, filizlerinin islatılmış suyunu içmek boğmacaya, katranını sürmek ve üstüne tuz eklemek diş ağrısına, kömürden sürmek diş temizliğine, dövülmüş ıstık çorbasını içmek doğum sancularına, fıstıklarının yağını içmek göğüs darlığına, güç kazanmak için filizlerinin kaynatılmış suyunu içmek ya da taze kozak çağlasını yemek çok iyi gelmektedir¹⁹⁸. Tüm bunların yanında Karaçamın odunları sert, dayanıklı, reçineli ve iyi kalitelidir. Çivi ve vida tutma direnci iyi, işlenmesi kolay olduğundan yapı malzemesi olarak kullanılır.

¹⁹²Plinius, N.H. XIV. XXIV. 121-124, 267.

¹⁹³Özbek, 2005:171.

¹⁹⁴Torino kenti.

¹⁹⁵Plinius, N.H. XV, VIII. 34-37, 313. C. Freeman, 2003: 216.

¹⁹⁶Bergama Belleten, 2010: 126.

¹⁹⁷A.g.e., 2010: 311

¹⁹⁸Bergama Belleten, 2010: 313

2.10. Zeytin

2.10.1. Zeytin Betimli Sikkeler (Lev. IV.)

Zeytin, tıpkı incir ve üzüm gibi antik dönem insanının en temel gıdalarından birisi olmuştur. Özellikle Akdeniz coğrafyasında yaygın olarak yetiştiğinden dönem insanı zeytine çeşitli anlamlar yüklemiş ve bu ağaca karşı büyük saygı göstermişlerdir. Böylece Akdeniz diyetinin temel gıdası olan zeytin, mitolojiden, gündelik yaşama ve plastik sanatına kadar kendine yer bulmuştur.

Antik dönem Batı Anadolu kent sikkelerini incelediğimizde, zeytinin özellikle Ionia Bölgesi başta olmak üzere tüm Batı Anadolu sikkelerinde zaman zaman kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanım yaygın olarak, Artemis ile birlikte görülürken, bununla birlikte çoğunlukla sikke ön veya arka yüzlerinde sınırlayıcı motif olarak veya imparatorların başlarına takılan çelenklerle karşımıza çıkmaktadır. Sınırlayıcı motif olarak kullanıma ilişkin örnekler, İ.Ö. 2. yüzyıl Magnesia ad Meander (Lev. IV. 72) ve Sardeis sikkelerinde görülebilmektedir (Lev. IV. 74-76).

İ.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen Teos sikkelerinde, ön yüzde kentin standart motifi olan Grifon, zeytin yaprağı ile birlikte görülmektedir. Aynı dönemde Halikarnassos (Lev. IV. 66) ve Klazomenai kentlerinde ön yüzde cepheden çelenkli Apollon büstü görülmektedir. Bu kentler sikkelerin arka yüzünde, kanatlarını açmış kartal ve zeytin dalı (Lev. IV. 65) veya kuğu motifini kullanmışlardır. Halikarnasos'un kullanmış olduğu kartal motifine benzer şekilde Priene (Lev. IV. 70) ve Myndos (Lev. IV. 75) kenti baykuş ve zeytin yaprağına sikkelerinin arka yüzünde yer vermiştir. Klazomenai kentinin aynı döneminde darp edilmiş, yine cepheden gösterilmiş ve zeytin çelengi ile süslenmiş (Lev. IV 67) üç ibikli miğferi ile tanrıça Athena görülmektedir. Samos kenti İ.Ö. 3. yüzyıldan 2. yüzyıla kadar darp ettiği sikkelerinin ön yüzünde kentin arması olan aslan motifini kullanırken arka yüzünde, boğa ve zeytin dalını kullanmıştır (Lev. IV 60-71).

Bu kentler dışında, İmparatorluk dönemi sikkelerinde, Kolophon (Lev. IV. 78) ve Alabanda (Lev. IV. 79) kentleri sikkelerin arka yüzünde zeytini tanrı Apollon ile birlikte kullanmışlardır. Magnesia ad Meandrum kentinin İ.S. 3. yüzyıl ortalarında darp ettiği sikkelerinde görülen motif ise oldukça ilginçtir. Ön yüzde

İmparator Gordian'ın büstü görülen bu dönem sikkelerinde arka yüzde, yanan bir altara doğru yürüyen bir koç ve zeytin dalı (Lev. IV. 80) görülmektedir. Phokaia kentinin Philip I döneminde darp edilmiş sikkelerinde görülen arka yüzde görülen elinde zeytin dalı tutan Poseidon ve tanrıça Athena'nın (Lev. IV. 81) karşılıklı verilmesi, bir başka ilginç örnektir.

Antik dönem insanı, anlamlar yüklediği zeytini sikkeler gibi plastik sanatının yansımış olduğu araçlarda kullanması, zeytinin mitolojik yönünü ve antik dönemde zeytin tarımının yapıldığı coğrafyayı belirtmek istemiş olmalıdır. Buna rağmen zeytinin tarımının yapılabir tüketim maddesi olarak kullanılmasının yanında kaliteli zeytinyağının insan sağlığına uzun vadede faydası ve genel sağlık sorunlarına ilişkin kullanımı belirtilmiş olmalıdır.

2.10.2. Zeytin Ağacının Biyolojik Özellikleri

Olea europa L. (zeytin ağacı), *plantae* alemi, *magnoliophyta* bölümü, *magnoliopsida* sınıfı, *lamiales* takımı, *oleaceae* familyasının, *Olea* cinsinin bir türüdür. Vatanı Akdeniz havzası olup bu bölgede büyük ölçüde kültürü yapılan 3-16 metre boylarında, kışın yaprak dökmeyen bir ağaçtır. Yaprakları basit, lanseolat şekildedir. Çiçekleri beyazımsı sarı renkli ve küçüktür, meyvesinde %50 kadar yağ bulunur ve gıda olarak tüketilebilir. Zeytinyağının aktif bileşenleri Oleik asit, fenolik bileşenler içermektedir. Ana fenolikler, *hidroksitirozol*, *tirosol* ve *oleuropein* içerir. Bu fenolikler zeytinyağında bolca bulunmaktadır. Doymamış yağ asidi Oleik asit kansere karşı bir çare olarak görülür. *Oleum Olivae* (zeytinyağı), olgun meyvelerin sıkılmasıyla elde edilir; hafif basınç ile elde edilen yağ birinci kalite olup eczacılıkta ve yemeklik yağ olarak kullanılır. Basınç artırılarak daha sonra alınan yağ ise sabun sanayisindeki kullanılır. Zeytinyağında oleikasit, palmitik asit, stearik asit ve E vitamini bulunur¹⁹⁹. Zeytinyağı; vücut için gerekli ancak sentez edilemeyen temel yağ asitleri ile sadece yağda eriyebilen E vitamininin kaynağını oluşturması yanı sıra, meyve suyu gibi doğal tüketilebilen tek yağ olma özelliği ve kendine has renk, koku, tat ve aromasıyla çok önemli bir konuma sahiptir. Birçok enjeksiyon preparatında çözücü olarak yer alır. Yaprakları kan şekerini, yaprak gövde ve dal kabukları ise tansiyon dengeleyici olarak kullanılır²⁰⁰.

¹⁹⁹Gilani, Khan and Shah, 2005: 613-620.

²⁰⁰Tanker, vd., 2007: 288.

2.10.3. Tarihte Zeytin ve Sağlık Açısından Kullanımı

Zeytine ilişkin en erken örnekleri, Livorno'daki volkanik kayalarda 20 milyon yıllık fosilleşmiş yabani zeytin ağacı kalıntıları oluşturmaktadır. Mısır'daki hiyerogliflere göre Mısırlıların İ.Ö. 3000'lerde Suriye'den zeytinyağı ithal etse de, yapılan son arkeolojik çalışmalara göre, zeytin yetiştiriciliğinin Suriye'de İ.Ö. 4.000'li yıllara kadar dayandığını göstermektedirler²⁰¹. Zeytinin ilk ıslah edilişi ve sistemli şekilde tarımının başlaması ve dünyaya yayılışı hakkında farklı görüşler vardır. Kimi bilim adamlarına göre Mısır üzerinden Tunus, Fas ve Anadolu boyunca Ege adaları, kimilerine göre ise Anadolu başlıca çıkış noktası olarak Yunanistan, İtalya ve İspanya rotalarıdır. Ancak arkeolojik verilere göre bu yayılım özellikle batı Suriye ile Anadolu veya Grit adası, çıkış noktası olarak daha kabul edilebilir durmaktadır. Zeytinin tam olarak kökeni bilinmemesine rağmen en yaygın görüş batı Suriye'dir. Ancak bazı bilim adamları zeytinin ilk çıkış noktasını İ.Ö. 4000 yıllarında Grit adasında²⁰² ıslah edildiği için Grit'e, bazıları da genel görüşe uygun olarak İ.Ö. 4500 yıllarında günümüz Suriye ülkesinin batı kesimlerini kabul etmektedir.

Hitit metinlerinde zeytin, hem tek başına ayrı bir konu olarak hem de içinde yağların ve bunların kullanıldığı alanlarda sıkça geçmektedir. Boğazköy'de bulunmuş Hitit metinlerinde *ZERTUM* veya daha çok *ZE-IR-TUM* olarak geçer²⁰³. Bir Hitit tabletinde “*Nasıl zeytinin kalbinde yağ bulunuyorsa, Ana tanrıçanın da Hatti ülkesinin kralını, kraliçesini prenslerini ve Hatti ülkesinin insanlarını kalbinde ve ruhunda arkadaşça bulundurmasını dilemektedir*”²⁰⁴ diyerek zeytinin Hititler için önemini vurgulanmıştır.

Doğu Akdeniz bölgesinde İsrail ve çevresinde yapılan kazılar sonucunda zeytin hakkında yazılmış kil tabletler, zeytin çukurları ve mezarlarda zeytin ağacı

²⁰¹Özkaya, Ulaş ve Çakır, 2008: 267.

²⁰²Ele geçen Linear B tabletlerinde Son Bronz Çağ'ında zeytinyağı üretimine dair kanıtları vermektedir. Knossos sarayında ele geçirilmiş İ.Ö. 1400 yıllarına tarihlenen kil tabletlerde zeytinyağı ticaretine dair belgeler bulunmuştur. Önemli miktarda üretilen yağ Girit saraylarında depolanmıştı. Akdeniz ülkelerine yapılan yağ ticareti Girit krallarının güç ve zenginlik göstergesi olmuştur; detaylı bilgi için bkz: Diler, 1993: 1-2.

²⁰³Ertem, 1987: 67; Kılıç ve Başol, 2015: 41.

²⁰⁴Güterbock, 1968: 66-67.

kalıntıları bulunmuştur. Mezopotamya toplumlarında *BARU*'lar²⁰⁵ [Akkatça], (*LU-A.Zu*), zeytinyağı falı gibi yöntemler kullanır, “yaşayacak, iyileşecek, kurtulacak, kurtulamayacak, ölecek, biraz çekecek sonra iyileşecek” gibi kısa sözlerle hastalığın sonucunu (prognoz) bildirir, gelecekte haber verirlerdi²⁰⁶. Zeytin, 6000 yıldır Akdeniz çevresindeki uygarlıklar tarafından büyük ölçüde üretimi yapılmış²⁰⁷, besleyici bir ürün olmasının yanında ticareti yapılan hatta mistik anlamlar yüklenen, yeri gelmiş bir sembol yeri gelmiş bir hediyeye olmuş bitkidir. Suriye’de yapılan kazılarda İ.Ö. 2000 yıllarına tarihlenen tabletlere göre zeytinyağının şaraptan beş kat daha değerli olduğu belirtilmiştir²⁰⁸. Aynı zamanda İzmir Urla’da bulunan Klazomenai kentinde yapılan arkeolojik kazılarda İ.Ö. 600 yıllarına tarihlenen zeytinyağı üretim tesisi, zeytinyağı ticaretinde depolamak ve sevik işlemleri için kullanılan amphoralar bulunmuştur²⁰⁹. Zeytin ağacının zor yetişen bir bitki olmasına rağmen bu kadar çok yayılım yapmasının sebebi, biyolojik olarak hemen her türlü toprakta yetişmesinin yanında, antik dönemde şarap, incir ve hurma gibi alternatif ticaret kaynaklarına kıyasla çok daha değerli olmasından dolayı kültürünün yapılmasından kaynaklanmaktadır.

Eski Mısır uygarlığında zeytin ağacının İ.Ö. 1600’lerde Nil Deltasında ekilmeye başlandığı ileri sürülmektedir. Ancak bazı görüşlere göre Mısır’ın zeytinyağı üretimini daha önce bildiği düşünülmektedir. Bu görüş, İ.Ö. 2500 yıllarına tarihlenen Sakkarah Piramidi’nde bulunan zeytin sıkma aletinin bulunmasıyla da arkeolojik olarak desteklenmiştir. Zeytin ağacına birçok kültürde olduğu gibi Eski Mısır’da da kutsal bir yer verilmişti. Firavun III. Ramses’in Güneş Tanrısı Ra için yaptırmış olduğu tapınağın aydınlatılmasında ışık kaynağı

²⁰⁵Mezopotamya’da, halkın sağlık problemlerine farklı yönlerden yardımcı olmaya çalışan ve şifa verici tanrıların temsilcileri olan 3 rahip sınıfı temsilcilerinden birisi, görevleri karaciğer ve zeytinyağı falı bakarak kişilerin geleceğini okumaktı. Detaylı bilgi için bkz: Bayat, 2010: 50.

²⁰⁶Bayat, 2010: 50;Kâhin rahipler (abkallu), kaptaki suya bir damla zeytinyağı damlatır, yağın aldığı şekillere bakarak hastanın iyileşeceğine veya öleceğine dair hükümler çıkarırlardı. Lagaş kralı Urukagina devrinden önce, başkâhinin, hastanın geleceğini tayin için baktığı zeytinyağı falı karşılığında 1 Şekel aldığı bilinmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Bayat, 2010: 54-57.

²⁰⁷Vossen, 2007: 1093.

²⁰⁸A.g.e., 1093.

²⁰⁹A.g.e., 1093.

olarak kullanılacak zeytinyağı için, özel zeytinlikler kurdurduğu bilinmektedir²¹⁰. Ayrıca firavun III. Thutmosis zeytinden ‘‘kim uzun bir yolculuğa çıkacaksa, yanına iyi ekmek, zeytinyağı, bal ve meyve alsın’’ der²¹¹.

Zeytin, özellikle Hellen toplumu tarafından özel kabul edilen bir ağaçtır. Homeros’a göre ‘‘altın sıvı’’ olarak adlandırılmış, dini törenlerde önemli rol oynamıştır. Hellenler yakınlarının vefatında mezarları teze zeytin yapraklarıyla donatılmıştır, belki de cenazenin üstüne dahi zeytinyağı serpiştirilmiştir. Antik Hellen dünyasında zeytin ağacının yaprağı, meyvesi, çiçekleri bedene güç, canlılık ve sağlık verdiği inancıydı. Bu doğrultuda zeytinyağını sadece besleyici bir yiyecek olarak görmeyip vücudu dinlendirici özelliğinden faydalanmak için ovmada ve gymnasiumlarda atletler tarafından da kullanılmışlardır²¹². Atletler tarafından kullanılan bu yağın amacı aslında vücuda parlaklık kazandırmak ve bir nevi tanrı Apollon’a benzeme veya antik dönem Hellen toplumunun jimnastik anlayışında görülün ideal vücudun tanrıların vücutları gibi olması gayesi gütmelerindedir. Sporcular müsabakalar sonunda vücutlarına bu yağdan dolayı yapışan tozu toprağı strigilis denilen bir alet yardımıyla çıkarırlardı.

İ.Ö. 1550'lere tarihlenen metinlerde zeytinyağının yaklaşık 700 tür ilaç için etken madde olarak kullanıldığı belirtilmiştir²¹³. Sağlık açısından kullanımı; bağırsak parazitleri, mesane ve böbrek rahatsızlıkları, diş çıkarmada, romatizmasal hastalıklarda, tiroid bezi hastalıklarında, mantar ve çeşitli zehirlenmelerde, güneş yanığı dahil diğer yanıklarda, cinsel hastalıklarda, sivilcelerde (genel olarak cilt hastalıkları) felç ve öksürüklerde kullanılır²¹⁴.

Zeytin, Atina kentinin kuruluşu mitolojisinde de görülmektedir. Zeka, Aydınlık, beceri ve el sanatları tanrıçası Athena ile Deniz tanrısı Poseidon, Atina şehrinin tanrısı olmak için Zeus'un düzenlediğı yarışmaya katılırlar. Zeus, Atina şehrinin, kim insanoğlu için yararlı olacak bir hediye verirse Atina'yı ona vereceğini ilan eder. Poseidon, Atina akropolünün üstünde yıkım getiren tuzlu bir göl (deniz) oluşturur buna karşılık Athena bir zeytin ağacı yaratır. Athena, bu bitkinin, insanlığın yaralarını iyi edecek bir merhem, lezzetli ve bol enerjili bir

²¹⁰Kaplan ve Arıhan, 2011: 4.

²¹¹Zaferatos, 2008: 1-2.

²¹²Diñç, 2013: 95.

²¹³Zaferatos, 2008: 4.

²¹⁴A.g.e., 2008: 4-5.

besin maddesi ve karanlıkları aydınlatacak bir alev olduğunu söyler. Zeus, Atina'nın yönetimini, denizden daha yararlı olan zeytin ağacını kendisine sunan Athena'ya verir. Böylece Athena kent kurucusu ve koruyucu tanrıçası olur. Persler, Atina'ya saldırdıklarında akropoldeki zeytin ağacını yakarlar, ne var ki, ağaç bir gecede tekrar filizlenip ölümsüzlüğünü kanıtlar. Yunanlılar da zeytini koruyucu ve kurtarıcı bilmiş, zeytin ağacına tapınmışlardır²¹⁵. Tanrıçanın onuruna düzenlenen Panathenai bayramı Hellen dünyasında hem din, hem de kültür ve sanat bakımından büyük bir yer tutmuş, Hellenler de, zeytin ağacının meyvesini, ancak iyi ahlak, temiz, doğru ve asaletli, seçkin kişiler tarafından hasat edilebilmesi, bu milletin zeytine göstermiş olduğu saygının ve verdiği önemin bir göstergesidir²¹⁶. Antik dönemin önemli spor yarışmalarından ikisi Panathinaikos oyunları ve olimpiyat oyunlarıdır. Bu oyunlarda zeytin dallarından yapılmış olan taç takma geleneği vardır. Panathinaikos oyunları tanrıça Athena ile ilişkilendirilmiştir. Herodot'un aktarımına göre *moriae* olarak bilinen Athena'nın zeytin ağaçları özel yasalarla koruma altına alınmıştı. Her dört yılda bir Athena'nın doğum gününde yapılan müsabakalarda bu zeytin ağacı dallarından taçlar takılırdı. Oyunda başarı kazanan atletlerin ödülleri ise zeytinlerden sıkılan yağların konulduğu amforalar idi. Olimpiyat oyunları ise Herakles'in bir armağanı olarak görülürdü. Herakles'in Zeus tapınağının yanına diktiği yabancı zeytin ağacının dallarından yapılmış taçlar da müsabakalarda kazanan oyunculara verilirdi²¹⁷. Homeros İlyada'sında Peisandros'un baltasının iyice parlatılmış zeytin odunundan yapılmış uzun bir sapı vardır: Theokritos ve diğerlerine göre Herakles'in topuzu gibi *kyklop*'un topuzu da aynı malzemedendir. Odysseus gerdek yatağını yabancı bir zeytin ağacının toprağa kenetlenmiş kök sapı üzerine kurmuştur. Çünkü zeytin ağacı dört bir yana uzanan kökleriyle yere iyice yapışmış ve döşek sarsılmaz hale gelmiştir. Zeytin ağacı köklerinden yeniden yeşermesi ve yeni sürgünler vermesi açısından burada sağlamlığına vurgu yapılmış olmalıdır. Bu düşünce aynı zamanda evliliğin de sağlam temellere dayanması ve güvence altında olması anlamına geliyordu. Yine Herakles'in Olympia'da galip gelenlere dallarından taç yapıp takılan *Oleaster* yani yabancı zeytin ağacını, batının en uzak köşesindeki Hyberboreioslu'lardan alıp buraya getirmiştir²¹⁸.

²¹⁵Erhat, 2015: 63.

²¹⁶Göktaş, 1966: 2.

²¹⁷Zaferatos, 2008: 5.

²¹⁸Hehn, 1998: 74.

Antik dönemde Akdeniz insanı zeytinyağını besleyici, ekonomik açıdan getirisi yüksek ticari bir mal, parfümeride, dini törenlerde ve kandillerde yakıt olarak kullanmışlardır. Tüm bunların yanında sağlık açısından bir o kadar değeri bilinen bir yiyecek olarak tüketilmiş ve çeşitli hastalıklara karşı kullanılmıştır. Kısacası tüm bu etkilerinden dolayı bölge insanının günlük hayatın bir parçası olmuştur. Sabun, cilt temizlemede, saç kremi çizme cilası olarak dahi kullanılmıştır²¹⁹. Roma İmparatorluğu için oldukça kıymetli bir bitki olan zeytin, imparatorların başlarına takılan bir çelenk olarak gücün simgesi olmuştur. Erken İmparatorluk dönemine kadar zeytinyağı fiyatları çok yüksek olmuş ve idareli kullanılması istenmiştir. Sonraki dönemlerde zeytinyağı üretimi ve Roma'nın topraklarını genişletmesiyle doğru orantılı olarak zeytinyağı daha ulaşılabilir bir hal almıştır. Tunus, senelik Roma devletine yaklaşık bir milyon ton zeytinyağı ile vergilendirilmiştir. Plinius bunu "makul fiyatlara mükemmel zeytinyağına sahibiz" diyerek aktarır²²⁰.

2.10.4. Günümüzde Zeytin ve Zeytinyağı'nın İnsan Sağlığı Bakımından Önemi

Akdeniz ülkeleri, kalp-damar hastalıkları ve kanser sebebiyle olan ölümler açısından diğer Avrupa ülkelerine kıyasla daha düşük ölüm oranlarına sahiptir. Zeytin, besleyici değerinin yüksek olmasından ötürü, yeterli ve dengeli beslenmede günlük besin ihtiyacını karşılama açısından önemli bir yere sahiptir. Akdeniz diyetinin temel kaynağı olan zeytinyağının düzenli şekilde tüketilmesi ve insan sağlığı üzerine çok çeşitli yararlı etkileri olduğundan zeytinyağının kalp-damar hastalıklarına karşı temel koruyucu besin olduğu düşünülür. Zeytin, kansere karşı etkili birçok maddenin yanı sıra A, D, E ve K vitaminleri de içermektedir. Sindirim bozuklukları, safra kesesi hastalıkları, özellikle bağırsak kanseri ve kalp rahatsızlıklarında etkili olan zeytinden istenilen yararı alabilmek için acısını yemek, yağında ise rafine değil sızma olanını tercih etmek gerekmektedir²²¹. Bunun yanında kolon ve meme kanserine karşıda etkilidir. Kroner kalp rahatsızlığı üzerine etkileri açısından ise kan basıncını düşürdüğü için kolestrol ve kalp rahatsızlıklarına karşı etkilidir²²². Bunlar dışında, incinen veya burkulan yere

²¹⁹Zaferatos, 2008: 3.

²²⁰A.g.e., 2008: 2.

²²¹Duran, 2006: 3-4.

²²²Waterman, 2007: 331.

zeytinyağı ile masaj yapılırsa, bu bölgenin ağrısını dindirir. Karın ağrısında veya gaz probleminde içilerek rahatsızlığı sonlandırır. Midede meydana gelen yanmalarda zeytinyağı veya zeytin çekirdeği yutulduğunda bu rahatsızlıkları engeller. Deride meydana gelen kaynar sudan kaynaklı yanıklarda, zeytinyağı temiz bir beze boca edilerek, yanık kısma sarıldığında, ağrıyı indirdiği gibi yanık izini de engeller²²³.

2.11. Akdeniz Servi Ağacı

C. sempervirens sp. (Akdeniz Servi ağacı), *plantae* aleminin, *pinophyta* bölümü, *pinopsida* sınıfının, *pinales* takımına ait, *cupressaceae* familyasına ait *Cupressus* cinsinin bir türüdür. Bir Akdeniz bitkisi olan *C. sempervirens*, Batı ve Güney Anadolu' nun sahil kesiminde yetişir yabancı olarak yetişen bir ağaçtır. Yaprakları koyu yeşilrenkli, pul biçiminde ve küçüktür. Her zaman yeşil kalan bir ağaçtır. Dişi kozalaklar 2.5-3.5 cm çapında küreye benzer şekildedir, tek başına bulunur, rengi gençken sarımsı kahverengidir sonradan griye döner; olgunlukta birbirinden ayrılan, 8-12 tane, köşeli ve peltat puldan meydana gelmiştir. Olgunlaşmamış servi kozalakları tanen bakımından zengindir, eskiden astrenjan olarak kullanılmış, bugün dolaşım bozukluklarında, özellikle hemoroid ve varis ilaçlarında yer almakta; aktivitesi flavonoidlerden, prosiyanidollerden ileri gelmektedir. Bu bitkinin genç dallarından elde edilen uçucu yağ, Oleum Cupressiantiseptik ve antispazmodik etkilidir, boğmacalı hastaların odalarına, elbise ve çamaşırlarına püskürtülür²²⁴.

Hayat ağacı olarak kabul edilen ağaçların en önemlisi ve en çok tanınanı Servi'dir. Servi, tüm mevsimler boyunca yeşil ve güzel kokulu olmasının yanında ince gövdesiyle oldukça güzel bir ağaçtır²²⁵. Asur ve Urartu dini inançlarında da servi hayat ağacıdır. Bu kültürlerin sanat eserlerinde hayat ağacının iki yanında yer alan kanatlı cinler ellerindeki ayin kovalarında çam kozalakları batırarak aldıkları suyu hayat ağacına serpmektedir. Ayin; su ve hayat ağacı ile birlikte bereket dileklerini ifade etmektedir²²⁶. Hitit tabletlerinde kayıtlı reçetelerde adamotu, alıç, aksırık otu, arpa, badem, banotu, buğday, defne, dişotu, hardal, haşhaş, kayısı, köknar, mazi, mersin, meyankökü, safran, sarımsak, sedir, selvi soğan, üzüm,

²²³Zaferatos, 2008: 11-12.

²²⁴Tanker, vd., 2007: 124-125.

²²⁵Ağaç ve Sakarya, 2015: 4.

²²⁶A.g.e., 2015: 5.

zeytin gibi Anadolu'da yetişen bitkiler yanında abanoz, myrrha, Mekke pelesengi, şeytantesi gibi dış ülkelerden getirilen droglara da rastlanmaktadır²²⁷.

Ölümlle alakalı olarak görülen servi, Kos (İstanköy) Adası'ndaki Asklepios tapınağında, servi ağacının kesilmesi yasaktır²²⁸. Plinius'a göre servi ağacının taze yaprakları yaraya sürülebilir, ayrıca arpa ile karıştırılıp dövülerek güneş çarpmasına karşı alna sürülebilir. Fıtık için balmumuyla karıştırılarak bir merhem hazırlanır ve uygulanır, şarapta yoğrulmuş ekmekle karıştırıldığında bacak ağrılarını sürmek, ve yılan ısırığı için kanı temizlemek adına kullanılır²²⁹.

Herodot, Skythyalı kadınlardan bahsederken ‘‘ ...onlar da servi, sedir, günlük yongalarını pürtüklü bir taş üzerinde iyice dövüp su katarlar; bu hamuru yüzlerine ve bütün gövdelerine sürerler; koklamaya doyulmaz bir koku kazanmış olurlar ve ertesi günü bu lapayı kaldırdıkları zaman derileri pırıl pırıl ve taze bir renk almış olur.’’ der²³⁰.

2.11.1. Servi Ağacı Betimli Sikkeler (Lev. XIV.)

Batı Anadolu sikkeleri içerisinde doğrudan bir bölgeye has tek bitki türü servi ağacı olmuştur. Sadece Roma İmparatorluk döneminin İ.S. 150 ve 250 yılları arasında Lydia bölgesinde üç kentte darp edilmiş olan servi ağacı, Diana Nemorensis kültü ile açıklanabilmektedir. Buna rağmen, sikkelerde oldukça az şekilde bu külte ilişkin sembollerin kullanılmış olması, külte ilişkin tartışmaları açıklığa kavuşturmakta yetersiz kalmıştır. Zira bilim adamlarına göre, Diana Nemorensis kültü Thesis veya Artemis'ten türemiş bir Roma kültürüdür. Bununla birlikte Kral Thoas'ın kız kardeşi İphgenia ile İtalya'ya kaçmasıyla alakalı olduğu görüşü vardır. Tüm bu görüşler ise sadece varsayım olarak kalmaktadır. Kültün özellikle Lydia bölgesi sikkelerinde kullanılmış olması ise kültün bu bölgeye imparatorluk vasıtasıyla birlikte gelmiş olduğu kanısını güçlendirmektedir²³¹.

Anadolu'da sikkeler üzerinde görülen servi ağacı, Mastaura kentinde, arka yüzde yanan bir altar ile birlikte (Lev. XIV. 246) görülürken, Acrasus kentinde,

²²⁷ Arıhan, 2003: 37.

²²⁸ Kılıç ve Başol, 2015: 39.

²²⁹ Plinius, NH, XXIV. X. 15-XI.17: 15

²³⁰ Herodot, I: 314.

²³¹ Alföldi, 2005: 31-34.

yanan altar ve servi ağacı bir Artemis tapınağı olduğu düşünülen bir tapınak önünde verilmiştir (Lev. XIV. 247) Bu tapınağın Artemis'e adanmış olduğu düşüncesi ise, Diana Nemorensis kültürüne ilişkin destekleyici bir görüş olmaktadır. Bununla birlikte Mostene kenti sikkelerinde ise arka yüzde, hareket halinde bir atlı ve servi ağacı (Lev. XIV. 248) görülmektedir.

2.12. Meşe Ağacı ve Biyolojik Özellikleri

Antik dönem toplumları, çevrelerinde var olan doğal tabiatla iç içe bir hayat sürmüşler ve buna bağımlı olarak yaşamışlardır. Ormanlar ve dolayısıyla bünyesinde barındırdığı meşe ağaçları ile sağladığı yararlar sayesinde, önemli bir konum elde etmiştir. Başlıca meşe ağacının görüntüsü itibariyle heybetli ve sağlam bir ağaç olması, meyvelerinden ve gövdesinden yararlanılması ve belki de en önemli özelliği olan ateşte yavaş yavaş yanması ve daha uzun süre kullanılabilir olması sayesinde diğer türlerden ayrılmıştır. Yavaş yanma özelliği ile, Prometheus'un Olympos'tan ateşi çalıp bir meşe odunuyla taşınmasıyla mitolojiye yansımıştır. Apollon nasıl defne ağacı ve palmye ile özdeşleştiyse, Zeus'ta meşe ağacı ile özdeşleşmiştir. Bundaki özdeşleşmenin temelinde ise, Dodona isimli bir kâhin yatmaktadır. Epirus'un kuzeyinde bir kült kuran Dodona, meşe yapraklarının hisirtilerini dinleyerek Zeus'un kehanetlerini yorumlardı. Ayrıca bu kehanetler dışında meşe ağacı, yıldırımlara daha az hedef olduğu için, Zeus'un sevdiği ağaç olarak kabul görmüş ve tanrı tarafından kutsanmış bir ağaç olarak düşünülmüştür. Zeus dışında tanrıça Hera da meşe ile bağdaştırılmış, tanrıça meşe ağacının koruyucusu olarak görülmüştür²³². Böylece Yunan tanrılarının plastik sanatına, zeytin veya defne dalından yapılmış çelenklerinin aksine, Zeus çoğunlukla ilişkilendirildiği, meşe ağacının yapraklarından bir çelenkle gösterilmiştir.

Quercus sp. (Meşe) cinsi, *plantae* alemi, *magnoliphyta* bölümü, *eudicotidae* sınıfı, *fagales* takımı, *fagaceae* familyasına ait bir cinstir. Meşe ağaçları kışın yaprak döken çalı, ağaç veya ağaççık formundadır. Yapraklar basit, kenarları dişli veya lobludur. Erkek çiçeklerin oluşturduğu amentumlar sarkık, dişi çiçekler ise tektir. Meşeler arasında drog veren türler vardır. Anadolu'da Mazı meşesi *Quercus*

²³²Dixon-Kennedy, 1998: 326. Hera'nın meşe ağacının koruyucusu olarak görülmesinin sebebi, mitolojide sık sık Zeus'un gazabına karşı çıkıp koruyucu bir rol üstlenmesinden dolayı olmalıdır. Zira Zeus'un yıldırımlarının meşe ağaçlarına isabet etmemesinin sebebini, olarak dönem insanı Hera'nın koruyuculuğuna yormuş olmalıdır.

infectoria, ve Anadolu Palamut Meşesi *Quercus ithaburensis subs.macrolepisen* önemli türlerdendir²³³.

Mazı meşesi, Anadolu' da az çok yaygın olan, kışın yaprak döken, çalı veya küçük bir ağaçtır. Yapraklar 4-6 cm boyunda, ovat, kenarları dalgalı, derin dişli veya lobludur. Dişi çiçekler tek başına olup tabanda kupula bulunur. Meyvedeki kupula sert, 12-16 mm çapında; pulları sert sık, kısa ve yatıktır; pelit ise findığa benzer. *Cynips gallae tinctoria* isimli bir mazı arısı, meşenin tomurcuk, genç dal veya yapraklarına sürfelerini bırakır. Böcek gelişirken etrafını saran 1.5-2 cm çapında koruyucu bir yapı, bir mazı oluşturur; küre biçimindeki bu patolojik ürüne *Gallae Quercinae* Meşe Mazısı adı verilir. Tanen bakımından zengin olup astrenjan etkilidir, buradan elde edilen tanen kabız, antidiyareik olarak verilir; mazı ayrıca önemli ihraç ürünlerimizdendir²³⁴.

Anadolu palamut meşesi, büyük palamutları ile kolayca tanınan bir meşedir. Doğu Akdeniz' de, Güney Balkanlardan Güneydoğu İtalya' ya kadar uzanan alanda rastlanır; yalnız Karadeniz' de yoktur. Yapraklar 3- 13 cm boyunda, loblu, lobların tepesi batıcı iğne gibidir. Bazen çift lobludur (3-7 çift) alt yüzü sık, yünüksü tüylü, üst yüzü çıplaktır. Kupula 4-6 cm çapındadır; Trillo veya tırnak adı verilen pulları lanseolat, alttakiler geriye doğru dönüktür. Valonea adı verilen drog 2 yıllık meyvelerden oluşur. Hem pelit, hem kupula hem de tanen' içerir; tanence en zengin kısmı %30-40 oranı ile kupuladır. Başlıca deri tabaklama, mürekkep yapımı ve boyamada kullanılır; ihraç ettiğimiz önemli ürünlerdendir²³⁵.

Mazı meşesinin tarihte kullanımına ilişkin en erken örneklerine Sümerler'de rastlamaktayız. Dericilikte kullanılan sumağın²³⁶ elde edildiği *Rhus coriaria* ağacının yetersiz kaldığı yerlerde alternatif olarak Sümerler, mazı meşesini kullanmışlardır. Bunun yanında Boğazköy'de bulunan bir tablette İ.Ö. 750 yılları civarında, Mısır'a karşı savaş açan Kral Sanherip'in fazla miktarda deriye ihtiyacı olduğu ve eskiden beri mazıcılıkla uğraşan bir çok ailenin mazı ağaçlarına kral adına el koyduğu yazılmaktadır. Sümer medeniyeti ile zirveye çıktığı anlaşılan deri işleme sanatı, Sümerlilerle birlikte tüm Akdeniz ve çevresine yayılmış olması gerekir. Mısır'da bulunmuş İ.Ö. 2. binyıla tarihlenen mumyalarda

²³³Tanker, vd., 2007: 179.

²³⁴Tanker, vd., 2007: 180.

²³⁵A.g.e.,180.

²³⁶Deriyi uzun süre sağlam tutacak bir tabaka ile kaplama yöntemi.

hala kısmen sağlam şekilde bulunmuş deri kıyafet parçaları ve özellikle Anadolu'da Bergama'da görülen deri işçiliği buna kronolojik olarak örnek teşkil etmektedir²³⁷. Dericilik dışında bir süsleme unsuru olarak da Anadolu'da çok tercih edilen bir ağaç olmuştur. Özellikle batı Anadolu'da, Bergama'da ve Efes'te birçok frizde palamut yaprağı ve mazısı işlenmiştir. Herodot, Arkadialı'lar hakkında '*Arkadia'yı istemek fazlasına kaçmaktır. Olmaz. Orada meşe palamuduyla beslenen Güçlü bir halk var, çabalarınızı boşa çıkarırlar*²³⁸ diyerek, meşe palamutunun vücuda güç verdiğini belirtmiştir.

2.12.1. Meşe Ağacı Betimli Sikkeler (Lev. VI.)

Sikkeler üzerinde de görülen bu çelenk çoğunlukla sikkelerde sınırlayıcı motif olarak kullanılmıştır. Erken Hellenistik Dönemde Smyrna'da basılmış tetradrachmiler bu özelliğe sahiptir (Lev. VI. 102-103). İ.Ö. 2. yüzyılda ise bu motif Herakles veya Herakles'in sopası ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır (Lev. VI. 104). Bu stil, İmparatorluğun erken dönemlerine kadar devam etmiş, Alinda (Lev. VI. 105), Sardes (Lev. VI. 106), Thyateira (Lev. VI. 107) ve Erythrai (Lev. VI. 108) kentleri tarafından kullanılmıştır. Genel olarak sınırlayıcı motif ve mitolojideki güçlü figürler ile birlikte görülen meşe çelengi, İmparatorluk döneminde darp edilmiş Halikarnassus ve Attuda kent sikkelerinde doğrudan bir ağaç (Lev. VI. 110-111) olarak karşımıza çıkmaktadır²³⁹.

Bitki sistematigi antik dönem kaynaklarında olmadı için, sikkelerin basılmış olduğu bu tarihlerde, üzerlerinde görülen bu meşelerin hangi türe ait olduğu bilinemediği için, bu çalışmada Anadolu'ya has iki meşe türü ele alınmıştır. Görünüşü ve dayanıklılığı itibariyle mitolojide Zeus ile ilintili olan meşe ağacı tez konusuna yönelik araştırıldığında, sağlık açısından da oldukça faydalı bir bitki olduğu görülmüştür. Özellikle mazı meşesi günümüzde kurutulmuş kabuğu, genç filizlenmiş dalları, yanal sürgünleri, genç yaprakları ve meyveleri tıbbi olarak kullanılır. Kullanım durumları ishal, mide rahatsızlıkları,

²³⁷İnal, 1957: 6-7.

²³⁸Herodot, I: 58.

²³⁹Halikarnassos ve Attuda'da görülen bu tip, John Bell'e göre Caria'nın erken yerel kültüründe görülen, *Ascraeus* epitedi ile alakalıdır. Bu kültürte meşe ağacı doğanın koruyucu ve birleştirici özelliğini vurgulamaktadır; Bell, 1790: 88.

cilt hastalıklarında iltihap durdurucu, ağız ve boğaz iltihabı, bunun dışında boşaltım ve sindirim sistemi rahatsızlıklarında genel olarak kullanılan bir cinstir²⁴⁰.

2.13. Gül

2.13.1. Gül Motifli Sikkeler (Lev. V.)

Sikkeler üzerinde görülen gül motifine dair ilk örnekler Rhodos kentini işaret etmektedir. İ.Ö. 407'de Kamiros, Ialysos ve Lindos, adanın kuzeydoğusunda birlikte bir başkent kurup federal bir devlet yönetimi anlayışına geçmişlerdir. Kurulan bu kentin ismini Rhodos koyan kent devletleri, sikke basımına devam etseler de sikke darbu zamanla başkente kaymıştır. Bu tarihte basılan Khios veya Rhodos ağırlık ölçülerindeki tetradrahmilerde, ön yüzde cepheden Helios başı, arka yüzde ise kentin simgesi gül motifi (Lev. V. 82-83-84) görülmektedir²⁴¹. Bu tip, adıyla özdeşleşip artık bir arma olarak kabul görmüş ve yüzlerce yıl boyunca zaman zaman kullanılmıştır. Erken ve geç dönem örneklerinde görülen gül motifleri arasında stilistik farklar göze çarpmaktadır. Erken örneklerde tomurcuksuz düz bir gül ve P-O harfleri ya da POFION lejantı (Lev. V. 85) gülün üzerinde yer alırken; geç örneklerde gül sapının kenarlarından yukarı doğru çıkan tomurcuklar ve yanlarda P-O veya PO etnikonu (Lev. V. 86) görülmektedir. Erken İmparatorluk Döneminde ise kullanılan gül motifi artık tomurcuk halinden uzaklaşarak tamamen açılmış bir hal alır (Lev. V. 96-97-98). Bununla birlikte yine aynı dönemde, ön yüzde Dionysos ve gül veya Dionysos (Lev. V. 99-100-101) veya arka yüzde Nike ve gül betimlemeli sikkeler görülmektedir²⁴².

Rhodos sikke tipleri 4. yüzyıldan itibaren, birçok kent tarafından taklit edilmiş veya standart ölçü birimi oluşundan dolayı diğer kentler tarafından da sıklıkla benzerleri kullanılmıştır. Bu kullanışa dair bir örnek olarak, Bargylia kentini düşünebiliriz. *Kentin kuruluş efsanesinde Polybios, Bellorophontes'in arkadaşı Bargylos'u onurlandırmak için kenti kurduğunu anlatmış ve yine efsaneye göre Bargylos, Pegasus tarafından atılan bir çiftle öldürülmüştür.* Kentin 2. yüzyıl sikkelerinde Artemis veya tanrıçanın (Lev. V. 87) sembolleri ile

²⁴⁰PDR, 2000:550. Antik mısırdaki mazı meşesinin kullanımına ilişkin veriler günümüzle benzerlik göstermektedir. Eber Papirüslerine göre mazı meşesi ishal ve deri hastalıkları yanında diş sağlığı için kullanılan bir bitkidir. Detaylı bilgi için bkz Lev, 2006: 28.

²⁴¹Tekin, 1997: 100.

²⁴²Ekici, 2013: 40-41.

birlikte gül motifi görülmesi, kentin kuruluş efsanesi ve Artemis Kindyas Kültü²⁴³ ile ilişkili olmalıdır.

Myndos kentinin aynı döneminde darp edilmiş sikkelerinde Dionysos, Zeus, Apollon ve Artemis ön yüz tipleri olarak görülürken, arka yüzde üzüm salkımı, yıldırım demeti üzerinde kartal, zeytin dalı üzerinde tünemiş baykuş, kanatlı yıldırım demeti ve yüzen iki yunus görülmektedir (Lev. V. 88).

Mylasa'da Zeus Osogoa ve Zeus Labrendeus adına iki önemli tapınım bulunduğundan İ.Ö. 2. yüzyıl ve sonrasındaki sikkelerde ön yüzde, at, arka yüzde ise *trident* ve *labris* gibi semboller görülmektedir (Lev. V. 91-92-93-94-95).

Rhodos sikkelerinde görülen gül, arka yüzde ise kanatları açık kartal görülmektedir²⁴⁴.

2.13.2. Mitolojide Gül

Gül kelimesi antik dönemde Rodos adasındaki gül ticareti ve adada bol miktarda yetişen gül çeşitleriyle alakalı olup, etimolojik olarak Latince'deki *Rhodia*(Rodos kökenli)kelimesinden türemiş, dilimize ise Farsça *gul* kelimesinden geçmiştir²⁴⁵.

Akdeniz coğrafyasında yetişen tüm faydalı bitkiler gibi gülde, güzel görünüşü, kokusu ve sağladığı faydalarla birlikte tüm uygarlıklarda önem kazanmış, antik dönem insanın gündelik hayatına faydalı olmuş, mitolojik ve dinsel törenlerine kadar kendine yer bulmuştur.

Mitolojide çiçeklerin tanrıçası olan Khloris, ormanda gezerken, bir perinin cansız bedenini ağaçlar arasında bulur. Bu periyi bir çiçeğe dönüştürür ve kendisine yardım etmeleri için diğer tanrıları çağırır. Dionysos çiçeğe güzel kokmasını sağlayacak bir öz; Afrodite güzellik verir ve tanrı Apollo ise, ışıklarını onun için seferber ederek, açmasını sağlar. Bu şekilde tanrıların elinde tüm iyi yönleriyle birlikte yaratılan gül, çiçeklerin kraliçesi olarak değerlendirilir²⁴⁶.

²⁴³A.g.e., 2013: 18.

²⁴⁴Ekici, 2013: 31-32.

²⁴⁵Hummer and Janick, 2009: 1-2.

²⁴⁶Çetindaş, 2013: 15.

Gül, mitolojide Aphrodite'nin çiçeği olarak da bilinmektedir. Sadece güzellik tanrıçası olarak kalmayıp, bu güzelliği doğayla da birleştiren Aphrodite, doğaya renk veren, çiçekleri açan ve baharın gelişiyle canlılığı temsil eden bir tanrıçaydı. Bundan dolayı antik dönem Hellen dünyası, özellikle güllerin dallarından koparıldıktan kısa bir süre sonra canlılığını kaybetmesini açıklamak için bir mitoloji yaratma ihtiyacı duymuştur. Buna göre; Afrodit, güzelliğinden etkilendiği Adonis'i yetiştirmesi için Persephone'ye emanet eder, Persephone'de bu güzel çocuğa aşık olur ve geri vermek istemez. İki tanrıça arasındaki kavgada Zeus, Adonis'in dört ayını Afrodit, dört ayını Persephone ve diğer dört ayını da istediğinin yanında geçirmesine karar verir. Adonis, kendi inisiyatifindeki dört ayı da Afrodit ile geçirir. Sonrasında Artemis, kızının kıskançlığından olsa gerek, bu duruma kızar ve Adonis'e bir yabandomuzu musallat eder. Adonis, bu domuz tarafından yaralandığında Afrodit, onun feryadını duyar ve Adonis'e doğru telaşla koşar. Bu sırada dikenler tanrıçanın ayaklarına batar ve kanatır. Ölen Adonis'in kanı Manisa lalesine dönüşürken, Afrodit'in damlayan kanları da beyaz gülleri kırmızıya boyar ve o günden itibaren de güller kırmızı açar²⁴⁷.

2.13.3. Gülün Biyolojik Özellikleri

Rosa (gül) cinsi, *plantae* aleminin, *magnoliophyta* bölümü, *magnoliopsida* sınıfı, *rosales* takımı, *rosaceae* Mill. familyasına ait bir cinstir. Birçok türü olan gülün genellikle gövdesi dik, bazılarının sarılıcı, dikenli bodur ağaç şeklindedirler. Yaprakları bileşik, sarmal dizilişli ve kenarları dişlidir. Çanak şeklini alan çiçek ekseninde serbest olarak çok sayıda *apokarp* dişi organlar bulunur. Olgunlaşınca çiçek ekseninde etlenir, kırmızı bir renk alır, içinde nuks tipinde birçok meyve bulunur. Gülün, çoğunluğu Kuzey yarımkürenin ılıman bölgelerinde olmak üzere yaklaşık 200 kadar türü vardır²⁴⁸.

Önemli türleri: *R. damascena* (Isparta gülü, Şam gülü): Bu gül türünün orijini belli değildir. Ülkemizde yoğun şekilde Isparta ve Burdur çevresinde geniş kültürü yapıldığından bu isimle bilinmektedir. Bileşiminde: uçucu yağ, gül yağı (*Oleum Rosae*), kuersitrin, siyanin (antosiyanheterozit) ve şeker bulunur. *Oleum Rosae* (Gülyağı): *Rosa damascena*'nın taze taç yapraklarından su buharı distilasyonu ile elde edilen yağdır. Bileşiminde, birçok Parfümeri ve kozmetikte,

²⁴⁷Çetindaş, 2013: 16-17.

²⁴⁸Karamanoğlu, 1977: 260.

bazı merhemlerin yapılmasında kullanılır. *Aqua Rosae* (Gülsuyu): Gülün taç yapraklarının su buharı ile distilasyonu sonucunda elde edilen ve yüzeyde biriken gül yağı alındıktan sonra geriye kalan sulu üründür, göz hekimliğinde de kullanılmaktadır.²⁴⁹.

Gül ile ilgili bilinen en eski kaynaklar İ.Ö. 3000'lere²⁵⁰ tarihlenen Sümer ve Babil yazılı kaynakları işaret etmektedir. Gılgamış destanında sık sık, insanlara ölümsüzlük gücü bahşeden, güzel ve hoş kokulu güçlü bir bitki olarak "amurdinnu" isminde (yabani gül) yer almıştır. Antik dönemde Mısırlılar, gülü Tanrı İsis'e adak olarak sunmuşlardır. 1800 yıllarının sonlarına doğru Hawara'da yapılan kazı çalışmaları sırasında İ.S. 170 yılına tarihlenen mezar odalarında mumyaların yanında da kurumuş gül tomurcukları bulunmuştur. Tedavi amacıyla Eber Papirüsleri'nde anlatılanlara göre gül, göz hastalıklarında, göbek fitiğinde ve ateş düşürücü olarak kullanılmıştır²⁵¹.

Hipokrates, tıpkı günümüzdeki gibi yaralar, çıbanları olgunlaştırmak ve ağrıyı dindirmek için merhemler veya mersin yaprağı ve gül yaprağı gibi kokulu bitkilerle bekletilmiş zeytinyağı kullanmıştır²⁵². Plinius, nefes alma zorluğunda, akciğer ve mesane hastalıklarında, kanlı idrarda şarabın faydalı olacağını veya bunun yerine varsa gül yağı ile kaynatılmış katran veya baldan elde edilen kremin göğüs kafesine sürülmesinin veya yutulmasının iyi geleceğini belirtmiştir. Bununla birlikte birçok baş, kulak ağrısı, solunum rahatsızlıklarında, mide, sindirim ve

²⁴⁹A.g.e., 1977: 260.

²⁵⁰Al-Zwelef, 2015: 15.

²⁵¹Lev, 2006: 30. Rodos adasının isim kökeni mitolojik anlatımda Diodorus Siculus'a göre şöyledir; "Rhode, Deniz tanrısı Posedion ve deniz perisi Halia'nın kızlarına verdikleri isimdir", detaylı bilgi için bkz: Diodorus, Library of History 5.55.1. Erhat'a göre "Rhode-Rhodos'ta bir deniz perisidir ve güneş tanrısı Helios'un hepsi usta gökbilimci olan yedi oğlundan bazılarının aralarındaki anlaşmazlıktan dolayı birbirlerinden ayrılarak, Rodos adasına gelip, oraya annelerinin ismini vermesiyle ada bu adı almıştır", detaylı bilgi için bkz: Erhat, 2015, 133. Anlatılanlar ve çeşitli çalışmalara göre sonuç olarak adanın ismi ve gülün bağdaşması, antik dönemde adada bol miktarda gül yetiştirilip ticaretinin yapılmasıyla desteklenmektedir. Ayrıca mitolojik anlatılara göre tanrı Helios'un adası olması, tıpkı Apollon gibi Helios'unda gül ile ilintili olması adanın isim kökenine ışık tutmaktadır. İngilizce gül anlamı taşıyan "rose" kelimesi, yine "Rhodos" kelimesinden türemiş ve sonuç olarak ada gül ile birlikte anılır olmuştur, detaylı bilgi için bkz: Burgio, 1992:306-307.

²⁵²Bergama Belleten, 2010: 296.

boşaltım sistemi rahatsızlıklarında gülü çeşitli bitkilerle birlikte kullanmış ve bunların faydalı olacağını belirtmiştir²⁵³.

Günümüzde gülyağı, mide ağrısı, bulantı, kusma ve deri hastalıklarında kullanılmaktadır²⁵⁴. Bununla birlikte tıp biliminde, tamamlayıcı tedavilerde veya kullanılan ilaçlarda aroma ve dozaj ayarlamada kullanılmaktadır. Halk arasında gül, ishal, genel akciğer hastalıkları ve astım, kanamalarda, iltihaplı yaralarda harici olarak kullanılır²⁵⁵. Son zamanlarda yapılan çalışmalarla birlikte gül yağının antibakteriyel, anksiyolitikanti inflamatuvar, analjezik, hipnotik, anti-spazmodik ve antitussif etkileri gösterilmiştir²⁵⁶.

2.14. Palmiye Ağacı

2.14.1. Mitolojide Palmiye-Hurma Dalı

Palmiye ağacı kimi kaynaklara göre, mitolojideki hayat ağacı kavramını karşılayan ağaç olmuştur. Buna rağmen hayat ağacının tam olarak hangi ağaç olduğu tartışma konusudur. Coğrafyayla bağlantılı olarak palmiye ağacı genel olarak sıcak iklimlerde yetiştiği için, yaygın olarak görüldüğü Orta Doğu coğrafyasında dönem insanı için önemli bir yer tutmuştur. Kıyaslama yapıldığında, zeytinin Hellen kültüründeki etkisi ne ise bir nevi palmiye ağacının da antik dönem Orta Doğu topraklarında yaşayan insanlar için önemi o olmuştur. Bu önemi Herodot, ‘‘...biz incire nasıl iyi bakarsak, onlarda palmiyelere öyle bakar sözü’’ ile anlatmıştır²⁵⁷. Asur toplumunda palmiye ağacı, kutsal bir ağaç olarak karşımıza çıkar; ölümlü dünya ile ölümden sonraki hayatı toprak vasıtasıyla birleştirdiği düşünülürdü²⁵⁸. Bunun yanında uzun bir yaşamı ve doğurganlığı temsil etmekteydi.

²⁵³Plinius, NH,XXIV. XIII. 22-xv. 24:21.

²⁵⁴Sarı, Bilgin, Bilgiç ve Tort, 2010: 17

²⁵⁵PDR, 2000: 644.

²⁵⁶Köse, Sarsılmaz, Ögetürk, Kuş, Kavaklı ve Zararsız, 2007: 159-160.

²⁵⁷Herodot, I: 118-119.

²⁵⁸Chase, 1990: 65.

Res. 2. İştar silahlı bir şekilde kutsal aslanı üstünde durmakta. Karşısında ona tapınım gösteren bir kişi. Arkasında kutsal palmiye ağacı ve dans eden iki ceylan²⁵⁹.

Akdeniz kùltüründe tanrı Apollon Delos Adası'nda bir palmiye ağacının gölgesinde doğduğu için mitolojide palmiye ağacı, zeytin ve defne ile benzer şekilde zaferin ve barışın sembolü olmuştur. İ.Ö. 4. Yüzyılda Yunan kent devletlerinin yapmış olduğu spor müsabakalarında başarılı olan sporculara verilen sembolik bir ödöl olmuřtur²⁶⁰. Daha sonraki yüzyıllarda sembolik kullanımı benzer şekilde İ.Ö. 3. yüzyılda Roma'da görülür²⁶¹ ve tanrıça Victory ile iliřkilendirilmiřtir²⁶².

2.14.2. Palmiye Betimli Sikkeler (Lev. XII.)

Palmiye, antik dönem kent sikkelerinde çoğunlukla spor ve müsabakaları veya Apollon ile alakalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Palmiye dalının spor müsabakalarında verilen bir ödöl olarak kullanımına ilişkin en güzel örnekler, agonistik masa sütünde bulunan ödöl taçları ile birlikte görölmektedir. Bu kullanımına ilişkin, çoğunlukla Roma dönemi olmak üzere, İ.S. 2. yüzyılda Sardeis (Lev. XII. 220), Aphrodisias (Lev. XII 221-225), Philadelphia (Lev. XII. 222), Metropolis (Lev. XII. 223) ve Tralleis (Lev. XII. 226) sikkelerinde arka yüzde agonistik bir masa üstünde, ödöl tacı veya bir vazo içinde, palmiye dalı

²⁵⁹Geç Asur dönemine ait bir mühür. British Museum. Drawing by 2008 S. Beaulieu, after Leick 1998: Plate 38.

²⁶⁰Nigosian, 2004: 124.

²⁶¹Guillermo Glan Vioque, 2002: 411.

²⁶²Rosenberger, 2007:302; A. Clark, D., 2007: 162.

kullanılmıştır. M.S. 4. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen, Sicilya’da Piazza Armerina yakınlarında bulunan Villa Casale’deki meşhur “Bikinili Kızlar” mozaiğinde atletizm yarışlarında birincilik kazanan bir kızın ödül olarak palmiye dalı dışında başına defne yapraklarıyla yapılmış taç yerine güllü bir taç koyması bu özelliği destekleyen başka bir örnek oluşturmaktadır²⁶³. Sikkelerin darp edildiği kentleri incelediğimizde, palmiye ağacının doğal olarak yetiştiği yerlerde darp edildiği görülmüştür. Bu bağlamda yaygın olarak görülen Apollon kültü ve coğrafi özelliklerinden dolayı, Batı Anadolu kentleri sikkelerinde palmiye ağacına da yer vermişlerdir. İ.Ö. 4. yüzyıl sikkelerinde Colophon, ön yüzde Apollon’u kullanırken, arka yüzde tanrı ile alakalı semboller olan lir ve palmiye dalını (Lev. XII. 210) kullanmıştır. Benzer kullanım aynı dönemde Phygela kent sikkelerinde, ön yüzde Artemis ve arka yüzde, Palmiye ağacına yürüyen bir boğa olarak karşımıza çıkar (Lev. XII. 211).

Zaferin simgesi olarak kullanılan palmiye dalını sikke darp eden kentler genellikle Nike ile birlikte kullanmışlardır. Bu kullanıma örnek olarak İ.Ö. 190 yılında Magnesia ad Meandrum (Lev. XII. 212), Stratonikeia (Lev. XII 214) kentleri örnek verilebilir. Bununla birlikte aynı kullanım Roma İmparatorluk döneminde, Tabae (Lev. XII. 217), Smyrna (Lev. XII. 218) ve Magnesia ad Sipylos (Lev. XII. 218) kentlerinde görülmektedir.

Genel kullanımı zafer, spor ve mitolojik alanlarda olmasına rağmen, tez konumuzla ilişkili olarak sikkeler üzerinde doğrudan sağlıkla alakalı olarak da görülmektedir. Bu açıdan en güzel örneği, İ.Ö. 75-50 yıllarına tarihlenen Smyrna sikkesi (Lev. XII. 215) olmuştur. Ön yüzde Apollo portresi görülen bu sikkede arka yüzde, bir boks eldivenin sağında palmiye dalı görülmektedir. Tanrı Apollon ve bir spor dalıyla birlikte kullanılması palmiye dalını zafer sembolü olarak göstermiş olmasına rağmen, antik dönemde sağlık açısından kullanımına ilişkin olarak da yorumlanabilir. Nitekim, antik dönem yazarlarından Plinius’un kullanımına değindiği palmiye yağı, burkulmalarda ve eklem rahatsızlıklarında tercih edilen bir yağ türüdür. Spor müsabakalarında günümüzde dahi sıklıkla meydana gelen bu tarz rahatsızlıklar için antik dönemde, belki de kas gevşetici veya geçici olarak ağrıyı engelleyici özelliği ile kullanılmış olmalıdır. Özellikle boks gibi sporlarda, yanlış bir hamle ile oldukça zayıf olan el kemikleri kırılıp çatlayabilmekte, hatta tıpta boksör kırığı terimi dahi, yumruk atmayla alakalı

²⁶³Özcan, 2012: 9.

olarak oluşan el tarak kemiği kırıkları için kullanılmaktadır. Antik dönemde eldivenlerin yeterli şekilde sporcuyla koruyamaması ve yumruğun gücünü azaltamamasından veya yapılan sporun şiddetinden olsa gerek bu tarz rahatsızlıklar sıklıkla meydana gelmiş olmalıdır. Sonuç olarak bu duruma müdahalede ekonomik anlamda ucuz olması ve yoğun kıvamından dolayı daha uzun süre sürüldüğü yerde kalıcılığından dolayı bu amaçla kullanılmış ve sikkeler üzerinde belirtilmiş olmalıdır.

Fotoğraf 12: Smyrna sikkesi İ.Ö. 75-50 (Lev. XII. 215).

2.14.3. Palmiye Ağacının Biyolojik Özellikleri

Arecaceae (palmiye ağacı familyası), *plantae* aleminin, *magnoliophyta* bölümünün *monocots* sınıfına ait *arecales* takımına aittir. Ülkemizde birçok farklı türünün ıslahı yapıldığı gibi, Ege ve adalara has, endemik bir türü olan, *Phoenixtheoprasti* (Datça hurması)denilen bir türü de vardır²⁶⁴. Türkiye’de ise Batı ve Güney Anadolu Bölgelerinde süs bitkisi olarak dikimi yapılmakta, sıcaklığın yetersiz olması nedeni ile meyve elde edilememektedir. Yalancı hurma ağacı olarak adlandırılan *P. canariensis* Hort., yine bu bölgelerde süs bitkisi olarak yetiştirilmekte, *P. theoprasti* Greuter ise daha çok Datça ve Ege adalarında yabani olarak yetişmektedir²⁶⁵. Çoğunluğu monoik ve odunlu olan bitkilerin bulunduğu bir familyadır. Genellikle tropik veya subtropik bölgelerde yetişir. Gövde basit, silindirik, yapraklar genellikle gövdenin tepesinde küme halinde toplanmış, bazen sarmal dizilişidir. Palmiye bitkileri arasında gıda ve eczacılık yönünden önemli türler vardır. Palm yağı, palmiye ağacının meyvesinden elde edilen, bitkisel yağ

²⁶⁴Vardaleli, Doğaroğlu ve Taşkın, 2012: 319.

²⁶⁵Karut ve Kazak, 2005: 295-296.

olmasına rağmen yüksek miktarda (% 50) doymuş yağ içeren, oda ısısında yarı katı olan bir yağdır. Gıda sanayinde diğer yağlara göre ucuz olması sebebiyle sıklıkla kullanılmaktadır. Palm yağı tokoferol ve karotenler vb. antioksidanları fazlaca içermesi nedeniyle kalp-damar hastalıkları, diyabet, kanser vb. hastalıklardan koruyucu özelliğe sahip olmakla birlikte doymuş yağ içeriğinin yüksek olması nedeniyle hastalık gelişimi açısından risk faktörüdür²⁶⁶.

Palmiye ağacından elde edilen ve genel olarak doymuş yağlar, kolesterol seviyelerinde artışa neden olarak kardiyovasküler hastalık gelişimini hızlandırmaktadır. Bu nedenle palm yağının sağlığa olan etkileri tartışmalı olsa da, günümüzde; İdrar kesesinin tam olarak boşaltılmasını sağlayarak, ağırlı idrar yapmayı engeller, idrar yolları iltihabını tedavi eder, düzenli kullanımı mesane iltihabını giderir, prostat tedavisinde yardımcıdır, üreme sistemlerinin fonksiyonlarını iyileştirir, saç dökülmesini engelleyici etkileri vardır²⁶⁷.

2.14.4. Palmiyenin Antik Dönemde Kullanımı

Mitolojilerde çoğunlukla akasya, meşe, defne, çam, servi, sedir, kavak, palmiye, hurma ve badem ağaçları görülmektedir²⁶⁸. Antik dönemde genellikle büyücü hekimler tarafından gerçekleştirilen operasyonlar sırasında kişinin olabildiğince az acı çekmesi için üzüm, palmiye şarabı kullanılmıştır²⁶⁹. Antik dönem yazarlarından Plinius, sık sık ilaçlarda ve gündelik yaşamda çeşitli etkileri olan palmiye şarabından ve bunun baş ağrısı yarattığından bahseder. Elde edilen yağ ile deri ve eklem ağrılarına karşı iyi geldiğini, tıpkı zeytin yağı gibi vücudun ağrıyan bölgesinin ovulmasının etkili olduğunu anlatır. Bu bağlamda ucuz ve daha az tercih edilen bir yağ türü olmasından kolay elde edilebilirliği ile genellikle zeytinyağına erişimin kısıtlı olduğu anlarda tercih edilebilir olarak görülmüştür. Ayrıca genel yapı itibari ile daha az akışkan olması deride tutuculuğunu uzun süre sağlaması da ayrı bir avantajı olmuştur. Plinius, palmiye ağacının ve hurmanın özellikle, Arap Yarımadasında, Mısır, Suriye, Kıbrıs ve Sicilya'da yetiştiğini, bu bölgelerde yetişen palmiyelerin faydaları olmakla birlikte ekonomik açıdan ahşap yapımında ve sadece Arabistan'da yapraklarıyla koyunları beslediklerini anlatır. Mısır halkının palmiye ağacına *adipsos* ismini verdiği, parfümeride kullandıkları,

²⁶⁶Tanker, vd., 2007: 138-140.

²⁶⁷Tanker, vd., 2007: 138-140.

²⁶⁸Ağaç ve Sakarya, 2015: 3.

²⁶⁹Bayat, 2010: 42.

Arapların dabras ismini verdiği ve bundan un elde ettikleri, Kıbrıs'ta yetişen palmyelerden ise yöre halkının meyvelerinin suyunu sıkarak tükettiklerini anlatır²⁷⁰.

Herodot; *“Babil'e gitmemiş olan bir kimse, tahıl için söylediklerime bakıp çoktan şüpheye düşmüştür. Burada insanlar, zeytinyağı kullanmazlar; yağı susamdan çıkarırlar. ‘Bütün ovada palmyeler yetiştirilmiştir; çoğu yemiş verir, yiyecek, şarap ve bal yapılır; biz incire nasıl iyi bakarsak, onlar da bunlara o kadar iyi bakarlar; Yunanlıların erkek palmye dedikleri ağacın yemişini hurma ağacına bağlarlar, bu yemişte bir çeşit sinek vardır, bu sinek hurma ağacının yemişi içine girerek onu öldürür ve daldan düşmesini önler; çünkü palmye yemişinde, geç yemiş veren incirde olduğu gibi, bu sineklerden bulunur”* der. Ayrıca Ermenistan bölgesindeki insanların, palmye ağacından yapılan fiçılara şarap yerleştirip nehir taşımacılığı yaptıklarını anlatır²⁷¹.

2.14.5. Günümüzde Palmye ağcı ve Hurma'nın Sağlık Alanında Kullanımı

Palm yağı, palmye ağacının meyvesinden elde edilen, bitkisel yağ olmasına rağmen yüksek miktarda (% 50) doymuş yağ içeren, oda ısısında yarı katı olan bir yağdır. Gıda sanayinde diğer yağlara göre ucuz olması sebebiyle sıklıkla kullanılmaktadır. Palm yağı tokoferol ve karotenler vb. antioksidanları fazlaca içermesi nedeniyle kalp-damar hastalıkları, diyabet, kanser vb. hastalıklardan koruyucu özelliğe sahip olmakla birlikte doymuş yağ içeriğinin yüksek olması nedeniyle hastalık gelişimi açısından risk faktörüdür. Bu nedenle palm yağının sağlığa olan etkileri tartışmalıdır²⁷². Palm yağının kan yağlarına, lipoproteinlere olan etkileri gibi sağlık yönünden incelendiği birçok çalışma yapılmıştır.

Palm yağının elde edildiği palmye ağacının (*Elaeis guineensis*) 25-30 yıllık bir ömrü vardır ve boyu 30-40 metreye kadar ulaşabilir. Palm yağını diğer bitkisel yağlardan farklı kılan nedenlerden biri, tek bir meyveden iki farklı yağ üretilmesidir. Bunlardan biri mezokarp yani meyvenin taze kısmından elde edilen

²⁷⁰Plinius, NH, XIII. VII.33-VII.36: 119.

²⁷¹Herodot, I: 118-119.

²⁷²Sedanur ve Şanlıer, 2014: 13-20.

palm yağı, diğeri ise palm bitkisinin çekirdeğinden elde edilen palm çekirdek yağıdır ve her ikisi de ticari değere sahiptir²⁷³.

²⁷³Bester, vd., 2010: 9, 64.

3. ASCLEPIUS VE CORNUCOPIA BETİMLİ SİKKELER

Mitolojide, Hellen dünyasının hekim tanrısı olan Asclepius, Apollon ve Coronis'in (Arsinoe) çocuğudur. Atribütü olan yılanlı asa ile birlikte ateşli hastalıkları, yaraları ve her türlü rahatsızlıkları iyileştirme gücüne sahiptir. Asclepius'un doğum mitolojisi, Dionysos'un doğum mitolojisi ile oldukça benzerdir. Apollon'un sevmiş olduğu Coronis, tanrıya ihanet eder ve ölümlü Ischys ile beraber olur. Bunun sonucunda tanrı gazabını, hamile olduğunu bilmediği eşine yöneltir ve onu alevler içerisinde öldürür. Fakat hamile olduğunu öğrenince bundan pişmanlık duyan Apollon, tüm tedavi edici yetenekleriyle bu duruma müdahale etmeye çalışır fakat eşini kurtaramaz. Buna rağmen, doğmamış çocuğunu fark eder ve onu alevler içinden çekip alır. Ölümden kurtardığı Asclepius'u kentaur Chiron'a emanet eder ve bu pişmanlığından olsa gerek, ona tüm tedavi sanatlarını öğretmesini ister²⁷⁴. El becerisi yüksek olan Chiron, doğadaki tüm bitkilerin sırlarını ve şifalı suları bilen bir hekimdir. Bunlardan nasıl ilaç yapıp, tedavi edileceğini Asclepius'a öğretir. Böylece Asclepius kazanmış olduğu bu şifa becerileriyle ölümü dahi alt edecek bir mertebeye ulaşır. Epione ile evlenen Asclepius, Hygeia ve Telesphorus adında iki çocuk sahibi olur. Tedavi eden hekimlerin arasında en iyisi olarak görülen Asclepius, tüm hastalıkları ve sonunda ölümü yok edecek tedaviyi bulur. Ancak ölümlü insanoğlunun hayatına bu şekilde müdahale edilmesine karşı çıkan Zeus tarafından bir yıldırım gönderilerek öldürülür. Asclepius, tam olarak ölümsüzlüğü bulduğu tarif-reçeteyi, ölümlü yere düşürür ve daha sonra bu reçetenin düşmüş olduğu yerden sarımsak bitkisi çıkar²⁷⁵.

3.1. Asclepius ve Mitolojisi

3.1.A. Hygeia ve Telesphorus

Antik dönem sikke tasvirlerinde kimi zaman Asclepius ile birlikte iki figür görülür, bunlar Hygeia ve Telesphorus'tur. Hygeia kimilerine göre Asclepius öldükten sonra kültü devam ettiren, tanrıça rolünü üstlenmiştir. Hijyen kelimesinin, etimolojik olarak Hygeia kelimesinden türediği görüşü mevcuttur. Mitolojik olarak efsanesi olmasa da, Asclepius ile benzer şekilde sağlık ve yılanlar

²⁷⁴Roman and Roman, 2010: 87-88.

²⁷⁵Nayernouri, 2010: 61-64; Roman and Roman, 2010: 87-88.

ile ilintilidir²⁷⁶. Telesphorus ise plastik sanatında kimi zaman Asclepius ve Hygeia ile birlikte, kimi zaman ise tek başına, ayakta ve kapüşonlu bir mantoya sarılmış şekilde bir çocuk gibi ufak boyutlarda görülmektedir. Telesphorus'un orijini hakkında ise sayısız görüş vardır, kimi bilim adamları çocuk tanrının, Trakya ötesinden geldiği, kimileri Galatia kökenli olduğu kimileri ise, Anadolu Pergamon'da Asclepius'tan önce var olan bir kült olduğunu iddia eder²⁷⁷. Ancak bu görüşlerin hepsi gerçeği yansıtmada şüphelidir. En yaygın kabul gören görüş, Telesphorus'un da, Hygeia gibi Asclepius ile birlikte ortaya çıktığı ve tanrının yardımcısı görevi üstlendiğidir. Zira antik dönem Pergamon sağlık anlayışında görülen iki önemli unsur bulunur, bunlar; Asklepiyon'a giren hastalar önce temizlenir ve daha sonra uykuya yatırılır ve rüyasında Asclepius'u görmesi beklenirdi. Buradaki temizlik kavramı Hygeia'yı temsil ederken, Telesphorus ise uyku görevini üstlenmiştir. Sonuç olarak tanrı Asclepius'un hastanın rüyasına girmesiyle, tedaviyi mümkün kılmıştır.

3.1.B. Kerikeion ve Caduceus

Semboller, çağlar boyunca kültürlerin gücünü temsil eden araçlar için anlamlar yüklenmiş simgeler olmuşlardır. Asclepius'un tedavide kullandığı Kerikeion'u, bazen iki bazen de tek bir yılanla sarmalanmış bir sopadır. Yılanların derilerini dökmeleri ve yenileyici özelliklerinden dolayı, aynı zamanda, sürüngen bir hayvan olmalarından ötürü, toprağın tüm bileşenlerini bünyesinde barındırıp, panzehir yapılabildiği inancından dolayı sembolleşmiştir²⁷⁸. Tıpta kullanılan bu sembol ise önceleri Asclepius'un Kerikeion'u ve daha sonra Hermes'in Caduceus'u olmuştur. Yılanlarla alakalı en eski sembol, büyü ve sağlığı temsil

²⁷⁶Erhat, 2015: 147.

²⁷⁷Donceva, 2001: 100.

²⁷⁸Daly, 1992: 19. İlk uygarlıkların hemen hemen tamamında görülen 'hayat ağacı' mitolojide yılanlar tarafından korunmaktadır. Antik dönem insanları ayrıca 'Hayat ağacını yetiştiren toprağın ve onu koruyan yılanın ölümsüzlüğün sırrını öğrettiğine inanıyorlardı. Ölümsüzlüğün simgesi olan Hayat ağacı'nı yılanlar tarafından, yılanlar ise toprak koruyordu. Ayrıca Asklepios kültüne göre hekimler günümüzde dahi mevcut olan, yılan gibi dilsiz olacak ve hastalarının sırlarını kimseye söylemeyecek, prensibini de temsil etmektedir.

²⁷⁸Nayernouri, 2010: 6; Bugün tıpla ilgili birimlerin sembollerinin yılan olmasının kökeninde, antik dönemde görülen bu tür inanışların günümüz insanoğlunun geçmişinden kopmayıp günümüze yansması olmalıdır.

eden Sümer doğurganlık tanrısı Ningizzida ile alakalıdır. Daha sonra yılan, yaklaşık İ.Ö. 1600'lere tarihlenen, Girit kökenli 'yeniden doğuş ve tedavi edici otu bilen yılan' mitolojik karakter tanrıça Glaukos ile bağdaştırılır. Kimilerine göre Hellen dünyasına Asclepius olarak geçen bu tanrı, modern hekimliğin doğuşunu sağlayan Hipokrates ve Galen gibi antik dönem tıp bilginlerinin tanrısı olmuş ve adına yapılan asklepionlarda diğer hekimler tarafından da insanlara sağlık ve şifa verme işlevi üstlenmiştir. Bununla birlikte kimi bilim adamlarına göre bahsedilen bu yılan simgesi, antik dönemde de kullanılması muhtemel, Gine solucanı adı verilen bir sülüğü de ifade etmektedir. Antik dönemde, cildi yarıp, kesilerek veya deri üstünden sülükler ile pis kan emdirilip derideki zararlı kanı alıp tedavi etme sanatı mevcuttu²⁷⁹. Hermes'in Caduceus'u da Roma'da Kerikeion gibi benzer işlev görmüş daha sonra orta çağda bu iki sembol tek bir sembol olarak anılmış ve günümüz sağlık sembolü olarak 1902 yılında Amerikan Ordu Sağlığı Birliği tarafından ilk kez kabul edilip, popüler sağlık sembolü olarak kabul görmüştür. Mitolojide Hermes, haberci tanrı ve uzlaştırma gücüyle bilirse de, şifa verici bir tanrı da olmalıdır. Apollon'dan almış olduğu *caduceus*, her ne kadar uzlaştırıcı gücü ile ön plana çıksa da, birbirine sarılmış yılanlar sağlık ile alakalıdır, böylece haberci tanrıyı, "şifa getiren" olarak tanımlamakta mümkündür. Odeyseus'un eve dönüş yolculuğunda Hermes'in bu özelliği ortaya çıkar. Hermes, Odeyseus'a Kirke'nin büyülerinden ve tuzaklarından nasıl kurtulacağını anlattığı kısımda, '...*bu belalardan kurtarayım seni, al şu iyi otu, kolay girersin Kirke'nin konağına, otun gücü uzak tutar senden kara günü. Bir içki hazırlayacak, bir ilaç koyacak içine, ama dinlemez büyü müyü benim sana vereceğim ot.*' diyerek aslında, Odeyseus'a karşı hazırlanan ve belki de halüsinasyon görmesine sebep olacak bu ilaç veya zehre karşı bir panzehir etkisi gösterecek bir bitkiyi vermesi, Hermes'in şifa konusunda da dikkate değer bir tanrı olduğunu gösterir²⁸⁰.

²⁸⁰Homeros, *Odysseia*, 290-300. Homeros'un anlatısının devamında bu bitkinin yapraklarının süt beyazı ve simsiyah bir kökü ve isminin Moly olduğunu anlatır. Bu bitkinin günümüzde hangi bitkiyi işaret ettiği hakkında güncel literatürde çok fazla tartışma konusu vardır. Bilim adamları sadece çiçek ve kök renginden yola çıkarak tanımlamaya çalıştıkları bu bitki, genel olarak *Galanthus* L. (kardelen çiçeği) olarak tanımlanır, detaylı bilgi için bkz: Plaitakis and Duvoisin, 1983: 1-5.

3.1.2. Askelpionlar ve Antik Dönem Tıbbı

Sağlık tanrısı olarak bilinen Asclepius'un kökeni olarak Thesalya kabul edilmektedir. Buna rağmen tüm Akdeniz coğrafyasında meşhur olmuş ve tapınım görmüş olan Asclepius adına, en önemlisi Epidaurus olmak üzere, Anadolu'da Pergamon, Cos ve Knidos'ta kutsal alanlar ve tedavi merkezleri kurulmuştur. Asklepion denilen bu tedavi merkezleri, hem ilk hastaneler, tıp okulları hem de tapınak olarak işlev görmüştür²⁸¹. Bu tedavi merkezlerinde, hastalar uykuya yatırılır ve rüyalarında tanrı tarafından ziyaret edileceklerine ve hastalıklarına çare bulacaklarına inanılırdı. Asclepius'un sağlık yetenekleriyle kutsanmış bir ölümlü olup daha sonra tanrılaştırılmış bir figür mü olduğu yoksa tanrı olarak mı doğduğu tartışma konusudur²⁸². İ.Ö. 8. yüzyılda Asklepios tanrılaştırılmıştır ve kültü Güney Yunanistan'daki Epidaurusun ötesine geçip Anadolu'ya ve daha sonra Mısır'a doğru yayılmıştır. Başta Asclepius'dan ziyade *askalabos* yani yılanı medet umulmuş, ancak daha sonra insan formunda isimden de anlaşılacağı üzere Asklepios türemiştir²⁸³. Asklepios ile alakalı kimi sikkelerde tanrı yerine sadece bir tek yılanla tasvir edilmesinin anlamı bu olmalıdır.

3.1.3. Anadolu'da Sağlık ve Asklepios Kültü

Anadolu'da sağlık anlayışı muhtemelen Hititler ile başlamıştır. Hititler, Anadolu'nun yerli halklarından ve Mezopotamya'dan almış oldukları sağlık bilgilerini, mevcut coğrafyalarını kullanarak geliştirmişlerdir. Buna rağmen, dönemin sağlık anlayışındaki popüler inanç olan "hastalık tanrılardan, kötü güçlerden, büyülerden veya kişinin kendi yapmış olduğu erdemsiz hareketler veya tanrılara yeterli kurban vermediklerinden kaynaklanır" anlayışı devam etmiştir. Tüm bu hastalıklara karşı Hititler kadın veya erkek şifacıardan yardım almış, meyan kökü, zeytin ve haşhaş gibi bitkilerle, dini ritüeller eşliğinde hastalığı tedavi etme yoluna gitmişlerdir.

Hitit devletinin yıkılmasının ardından Hellen kültürü, Batı Anadolu'ya girmiştir. Bununla birlikte, İ.Ö. 8 yüzyılda temelleri atılan, filozof hekimlik düşünce anlayışıyla kısmen gelişmiş tıp bilgisini beraberinde taşımıştır. Açık yaraların tedavileri dışında, hastalıkların sebepleri yine tanrılarla ilişkilendirilmiş,

²⁸¹Elçin, 2010: 196.

²⁸²Dixon-Kennedy, 1998: 50.

²⁸³Bayat, 2010: 104.

ancak mevcut tıbbi bilgiler ve deneyimlerle tedavilerde daha etkili adım atılmıştır. Her hekim, usta çırak ilişkisiyle yetişmiş ve ustasından aldığı bilgileri zamanla geliştirerek şifa sanatını daha ileri boyuta taşımıştır. Tedavi sanatının Hitit tıbbındaki gibi ilk ortaya çıkışı, tanrıların vermiş olduğu hastalıkları karşı büyüler ve ayinlerle tedavi etme yönteminden zamanla, daha somut tekniklere evrilmiştir. Felsefe düşüncesinin tıp ile ilişkilendirilmesiyle birlikte, gelişen neden sonuç ilişkisi, Asklepionlarda gelişerek, zamanla Bithinia’lı Asklepiades gibi hekimlerle, insanoğlunun atomlar gibi küçük parçacıklardan oluştuğuna ve bu parçacıkların uyumunun bozulması veya işlevini yitirmesiyle hastalıkların olduğu düşünceye kadar gelişmiştir. Günümüzde dahi mevcut olan tanrı ve sağlık ilişkisi tamamen kaybolmasa dahi, hastalıklara bakış açısı değişip tedavilerde doğadan yararlanılarak etkili çözümler üretilmiştir. Bu evrelerin gelişiminde şüphesiz ki antik dönem Anadolu’sunda Asclepius kültürünün etkisi yadsınmaz.

Asclepius kültü, İ.Ö. 4. yüzyılın ilk yarısında Pergamonlu Aristakhminos’un oğlu Arkhias tarafından Epidauros’tan alınarak Pergamon’a getirilmiştir. Arkhias, bir gün avlanırken attan düşmüş, ayağı kırılmıştır. Kendi topraklarında rahatsızlığına çare bulamayarak, Epidauros’a giderek tedavi görmüş ve iyileşmiştir. Bunun üzerine Arkhias, vatandaşlarına hizmet olsun diye minnetinin bir ifadesi olarak Asklepios kültürünü Pergamon’a getirmiştir²⁸⁴. Pergamon Asklepionun’da uygulanan tedavi temelde diyet ve temizlik esasına dayanırdı, cerrahi müdahale en son tercih olarak kullanılırdı. Hastalar temizlendikten sonra iç bölgeye alınıp, burada koyun postlarının üstünde uykuya yatırılırlardı. Hastalar uyur uyumaz rahipler peşlerinde uyuyan hastaların yaralarını emen kutsal yılanlarla yataklar arasında dolaşırdı. Uyandıklarında her hastanın rüyasında ne gördüğünü anlatması gerekirdi. Bundan sonra bir rahip rüyayı yorumlar ve uygun tedaviyi anlatırdı. Sabah olduğunda hastalar uyanırlardı. Tamamen iyileştirildiklerine inananlar ödemelerini yaparlar ve ayrılmadan önce gördükleri rüyaları diğerleriyle de paylaşırlardı. Bu durum bütün hastalarda olumlu bir hava yaratır ve kendilerinin de bir gün aynı şekilde uyanarak iyileşeceklerine dair iyimserlikleri artardı²⁸⁵. Bununla birlikte döneminin sağlık merkezi olarak çalışan Asklepeionlar’da birbirinden çok farklı ve geçerli tedavi yöntemleri kullanılmaktaydı. Uyku sırasında görülen rüyaların yorumlanması, şifalı sularla yıkanmak, şifa bulanlar için sağlıklarını yeniden tehlikeye atmamak

²⁸⁴Üreten, 2010: 104.

²⁸⁵Arıhan, 2003: 52-59.

adına özel diyetler, tiyatrodaki yapılan psikodrama tedavileri, soğuk ve sıcak su banyoları, maden suları kaynaklarından sular içilmesi, kan alınması, kusturmak, gerekirse müşil vermek, deniz kıyısında bulunanlara özellikle deniz banyosu vermek, değişik ilaçlarla tedaviler, telkin, teselli ve iç sıkıntısını gidermek için ruhsal tedaviler bunların en bilinenleriydi²⁸⁶.

Antik dönemde, Anadolu'da doğmuş birçok meşhur hekim vardır, bunlar; Efes'li Soranus ve Rufus, Anazarba'lı Dioscorides, Bithinia'lı Asklepiades, Kapadokya'lı Arateus, Pergamon'lu Galen ve İstanköy'lü (Cos) Hipokrates'tir²⁸⁷. Bu hekimlerin arasında ise sağlık anlayışı açısından iki önemli hekim ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki dedesi Gnosidikus ve babası Heraklides gibi Asklepios soyundan geldiğine inanılan Hipokrates'tir. Hipokrates, İ.Ö. 5. yüzyılda Kos'ta doğup burada bulunan Asklepiyon'da tıp eğitimi almıştır. Dönemin gezgin hekim anlayışına uygun olarak, Yunan şehirlerini dolaşmış ve kendini geliştirmiştir. Kimi kaynaklara göre İ.Ö. 430'da Atina'da ortaya çıkan veba salgınına kurtarmış, dönemin devletleri tarafından büyük bir onur bahşedilmiştir. Theselya Asklepiyonu'nda görev almış ve daha sonra Larissa'da ölmüştür. Antik dönemde hastalıklar hakkında genel kanı, hastalıkların tanrılardan veya büyü gibi kötü yollardan geldiği yönündeydi. Bu yüzden tedavi sanatında dua, sihir ve din adamlarının etkileri büyüktü. Buna rağmen Hipokrates, mevcut bu anlayışa karşı çıkmış ve nedensellik konusunda hastalıkları ele alıp buna göre tedavi etme yolunu tercih etmiştir. Ancak Asklepiyon kültüründen geldiği için, tamamen dinsel metotlardan sakınsa da, hastalığı tedavide, önce doğanın (bitkisel ilaçlar ve şifalı sular) güçlerini kullanmış ve tanrıların yardımıyla hastalıkların iyileşebileceğini savunmuştur²⁸⁸.

Babadan oğla geçen hekimlik anlayışı ile Pergamon'da birçok meşhur hekim yetiştirilmiştir. Antik dönem Anadolu tıbbının, bilinen en önemli hekimleri, şüphesiz, Hipokrates ve Galen olmuştur. Hipokrates'in ortaya koyduğu nesnel nedenlere dayalı, gözleme dayanan, akılcı, uygulamaya dönük ve dinsel-büyüsel etkilerden sıyrılmış tıp anlayışı Galenle sürmüştü ve ondan sonra Rönesans'a kadar değişmemiştir. Galen ünlü Asklepios tapınağının bulunduğu Pergamon'da dünyaya gelmiş genç yaşında İzmir'e giderek orada da tıp eğitimi aldıktan sonra

²⁸⁶A.g.e., 2003: 52-59.

²⁸⁷Arda, 2009: 9.

²⁸⁸Bayat, 2010: 109-111.

İskenderiye'ye geçmiş ve burada anatomiyle ilgilenmiştir. Buradaki çalışmalarından sonra 28 yaşındayken çok iyi bir doktor olarak Pergamon'a dönmüş ve gladyatör okulunda doktor olarak göreve başlamıştır. Genel olarak açık yaralara karşı uzmanlaşmış bir hekim olsa da, mevcut hastalıklara karşı bitkilerden ilaç elde etmeye başlamış olduğundan günümüzde eczacılığın ve farmasötik teknolojinin babası olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte Galen, termal suların şifa bulunabileceğini ve tedavinin daha verimli olması için belli bir sırayı takip edilerek yapılması gerektiğini anlatmaktadır²⁸⁹.

Antik dönem sikkeleri içerisinde, tezin çıkış noktası olan sikke tipi, *silphium* ve maydanoz betimli sikkeler dışında, doğrudan sağlıkla alakalı bir başka sikke tipi, Aclepius betimli sikke grubudur. Bu sikke tipi, mistik ve majik yönü ile mitolojik bir karakterin nesnel gerçekliğe yansımış halidir. Sonuç olarak dönemin sağlık bilgisi günümüze kıyasla tam olarak gelişemediği için, insanlar kavrayamadıkları diğer tüm problemler gibi, bu konuda da mitolojik bir karakter yaratma ihtiyacı duymuştur. Bu karakter, Asclepius, umutsuz hastaların kurtarıcısı rolü üstlenmiş ve onun mantığıyla hareket eden hekimlerle birlikte kült halini alıp saygınlık kazanmıştır. Bu saygınlık kent sikkelerine de yansımış hatta Roma döneminde özel olarak imparatorlar tarafından teşvik edilip kutsanılmış ve sikke darbıyla nesnellik kazanmıştır. Tez konusu sikkeler arasındaki sayıca fazla ve en geniş gurubu, doğrudan sağlık ile alakadar olduğu için Asclepius, Hygeia, Telesphorus ve Caduceus betimli sikkeler oluşturmaktadır. Asclepius ve Hygeia aynı levhada yer alırken Caduceus ve Telesphorus betimli sikkeler genel olarak diğerlerinden ayrı darp edildikleri için, farklı levhada belirtilme ihtiyacı duyulmuştur.

3.1.4. *Caduceus* Motifli Sikkeler (Lev. VII.)

Teos kentinin İ.Ö. 5. yüzyıl sikkelerinde, kent ile özdeşleşmiş ön yüzde grifon damgalanan sikkelerde zaman zaman grifonun elinde *caduceus* görülmektedir (Lev. VII. 112).

İ.Ö. 2. yüzyıl Blaundos, kentinde ön yüzde Zeus, arka yüzde kartal, *caduceus* (Lev. VII. 113) ve buğday başağı örnekleri (Lev. VII. 114) görülmektedir. Bununla birlikte ön yüzde Zeus portresi bu dönemde kullanılmaya devam ederken kimi zaman arka yüzde Hermes ve *caduceus* beraber verilmektedir.

²⁸⁹Daşbucak, 2006: 960; Doğan, 2012: 272-273.

(Lev. VII. 116) Phokaia ise bu dönemde doğrudan ön yüzde Hermes ve arka yüzde tek *caduceus* kullanmıştır.

Erken İmparatorluk döneminde, Efes darbı *cystophorlarda* (Lev. VII. 117), Samos'un ön yüzde Augustus portresi, arka yüzde tavus kuşu ve *caduceus* birlikte görülmektedir (Lev. VII. 118). Ön yüzde Augustus portresi ve arka yüzde *caduceus* kullanan başka bir kent, Tralleis olmuştur, (Lev. VII. 119). Tralles'in Erken İmparatorluk dönemi sikkelerinde *caduceus*, olması isabetli bir durumdur. Aslında bu durum, Roma'nın Anadolu'daki erken dönem sikkelerinde görülmesi, bir nevi *caduceus*'un uzlaşmacı yönüyle alakalıdır. Özellikle Augustus dönemi Tralles sikkelerinde görülen, arka yüzde tokalaşmış iki el (Lev. VII. 120) motifi, kent'in Mithradates-Roma savaşlarında yanlış tarafı seçip Pontus kralıyla aynı safta yer alıp, daha sonra Roma hükümdarlığı altına girmesiyle alakalı olmalıdır. Zira Roma, kalıcılığını uzlaşma yanlısı politika ile sağlama yolunu seçmiş olduğunu sikkeler üstüne *caduceus* kullanarak belirtmiş olmalıdır. Erken İmparatorluk döneminden sonra, Sardeis ön yüzde imparator büstü, arka yüzde *caduceus* (Lev. VII. 121) kullanmıştır. Bununla birlikte Heraklia Salbake (Lev. VII. 122), Alabanda (Lev. VII. 123) ve Aphrodisias (Lev. VII. 124) imparatorluk dönemi boyunca, zaman zaman *caduceus* ve Hermes betimli sikkeler darp etmiştir.

3.1.5. Telesphorus Betimli Sikkeler (Lev. XI.)

Telesphorus, genel olarak plastik sanatında küçük heykelcik olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan heykelciklerde ayakta, kapüşonlu mantosuyla küçük bir çocuk olarak betimlenirken, bu tasvir sikke darbına da yansımıştır. Sikkeler üzerinde arka yüzde tek başına görülen Telesphorus figürü, Roma zamanında kültü yaygınlaştığı için bu bağlamda da Anadolu'da genellikle İmparatorluğun birinci yüzyıllarında darp edilmiştir. Telesphorus kültü kimi bilim adamlarına göre Pergamon kökenli olduğu için, darp edildiği kentlerde, antik dönem Lydia Bölgesinin kuzey kesimleri ve Mysia bölgesi ile sınırlı kalmıştır. Buna rağmen Roma döneminde birçok defa, özellikle Caracalla zamanında İtalya'nın farklı kentlerinde kullanılmaya devam edilmiştir. İ.Ö. 2. yüzyılda Pergamon (Lev. XI. 206) ve Sala (Lev XI. 207), ön yüzde miğferli Athena portresi kullanırken, arka yüzde plastik sanatına uygun şekilde ayakta, Telesphorus görülmektedir. Aynı dönemde ön yüzde Athena portresi yerine, imparator portreleri de kullanılmıştır. İ.S. 2. ve 3. yüzyıllarda Pergamon darbı sikkelerde ön

yüzde, Hadrian, arka yüzde Telesphorus (Lev. XI. 208), Gordos- Iulia sikkelerinde ön yüzde Geta (Lev. XI. 209) olan örnekleri görülmektedir.

3.1.6. Asclepius, Hygeia ve Kerikeion Betimli Sikkeler (Lev. VIII.)

Üzerinde Asclepius ve onunla alakalı semboller barından sikkeler özellikle kültün etkin olarak görüldüğü kentlerde sıklıkla görülmektedir. Bu kentlerden Pergamon, kültün kentte kabul gördüğü tarihten itibaren sikkelerinde sıklıkla sağlık tanrısını darp etmiştir. İ.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen sikkelerde kent, doğrudan ön yüzde Asclepius ve arka yüzde, yine Asclepius'un ilk çıkış noktası olan Glaukos ile alakalı olarak sarmal yılan görülmektedir (Lev. VIII. 126). Bu sikke tipi kentin Roma egemenliğine girinceye kadar kullanılmaya devam etmiştir. Ancak buna ek olarak sarmal yılan zamanla gelişerek, doğrudan Kerikeion ile bağdaşmış ve bir asanın etrafında sarmalanmış olarak belirtilmiştir (Lev. VIII. 130-131). Kentin Hellenistik dönem genel sikke tipi olan *cistophoric* sikkelerde de Asclepius sembollerini görmek mümkündür. İ.Ö. 2. yüzyıla (Lev. VIII. 129), ve İ.Ö. 50'ye tarihlenen (Lev. VIII. 139) sikkelerinde kent, arka yüzde yılanların dolanmış olduğu sadakla birlikte yine *thyrsos*'a dolanmış yılan tasvirini kullanmıştır. Yine aynı dönemde Roma imparatorluğunun askeri gücünün etkisinin iyice hissedilmesiyle alakalı olarak, karşılıklı iki yılanın dolanmış olduğu sadak değişim göstererek Roma lejyonerlerinin standardı olan *aquilifer*'a dolanmış karşılıklı iki yılan (Lev. VIII. 140) olarak gösterilmiştir.

Pergamon kenti, Caracalla zamanında büyük bir onura sahip olmuştur. İmparator Caracalla'nın mide ülseri rahatsızlığı çekmesi ve buna karşı ziyaret ettiği Asklepionlar'dan sadece Pergamon Asklepeion'unda tedavi olabilmesi sonucunda imparator, kenti onurlandırarak üçüncü *neokorluğu* vermiştir²⁹⁰. Bu durum, sikkeler üstüne de yansımış ve Caracalla ve bulduğu şifanın göstergesi olarak Asclepius ile ilgili çok sayıda sikke basılmıştır. İ.S. 198'e tarihlenen, Magistrate Caerelius tarafından darp ettirilen sikkelerin arka yüzünde imparatorun kente girişi ve bir Asclepius heykeli önünde halkı selamlaması belirtilmiştir (Lev. VIII. 148). Yine aynı magistate tarafından darp ettirilen bir başka sikke tipi, arka yüzde bir ağaca tırmanmış yılan ve ona doğru uzanmış Asclepius ve aralarında Telesphorus (Lev. VIII. 149) görülmektedir. Kente imparatorluk kültürünün girişine ilişkin en güzel tasvir ise, Augustus, Trajan ve Caracalla adına yapılmış

²⁹⁰Howgego, 1998: 100.

tapınakların sikkeler üstünde görülmesidir (Lev. VIII. 150). Bu tip Pergamon'da daha sonra Septimius Severus zamanında da kullanılmış, ancak daha sade kalmış ve sadece kentte bulunan Asclepius kültüne ilişkin gönderme yapılmıştır (Lev. VIII. 151). Kültle alakalı bir başka grup ise sikkenin arka yüzünde Asclepius, Telesphorus ve Caracalla olduğu düşünülen figürlerin bir arada verildiği (Lev. VIII. 152)örnektir. Caracalla'nın mide ülserinden rahatsızlığından dolayı Epidaurus ve Kos'ta tedavi görmesi ancak şifa bulamaması sonucu Pergamon'da hastalığına çare aramıştır. Nitekim Pergamon Asclepion'unda yapılan sığla yağından elde edilen bir tür ilaçla şifa bulması bu sikkeler üstünde en net şekilde betimlenmiştir.

Antik dönem şifa merkezlerinden bir başka kent ise Cos'tur. Adada bulunan Asclepius kültüründen dolayı bu merkezde de oldukça çeşitli Asclepius betimli sikkeler darp edilmiştir. Kentin İ.Ö. 1. yüzyıl sikkelerinde, Pergamon sikke darbına benzer şekilde ön yüzde Asclepius portresi ve arka yüzde sarmal yılan veya caduceus görülmektedir (Lev. VIII. 132-133-134-135-136). Daha sonra Erken imparatorluk döneminde kent, Nikias yönetiminde darp ettirdiği sikkelerde arka yüzde Asclepius portresi (Lev. VIII. 137) kullanırken, Augustus dönemi (Lev. VIII. 138) ve Domitian döneminde (Lev. VIII. 139) darp edilmiş sikkelerinde ön yüzde imparator başları ve arka yüzde yılanlı asa görülmektedir.

Caracalla ve Asclepius betimli bu sikke tiplerine ek olarak kimi kentlerde de mevcut tip görülmektedir. Cnidos'ta (Lev. VIII 142) ve Mylasa'da (Lev. VIII 147) darp edilmiş sikkelerde ön yüzde Plautilla ve Caracalla, genç halinde gösterilirken arka yüzde yine Pergamon'dakine benzer şekilde Asclepius görülmektedir. Sala kent sikkelerinde ise Caracalla artık yaşlarında ve sikke ön yüzeyinde tek başına görülürken, arka yüzeyinde yine Asclepius ve kerikeion dikkat çekmektedir (Lev. VIII 167). İmparator'un kardeşi Geta adına, Bageis (Lev. VIII 156) ve Dioshieron'da (Lev. VIII 158) basılmış sikkelerde arka yüzde Asclepius, Telesphorus ve Hygeia görülmektedir.

Bu iki kent başta olmak üzere, Anadolu'da kültürün yaygınlığından birçok kent sikkelerinde Asclepius ve sembollerini kullanmıştır. Tez çalışmasında incelediğimiz bu sikke tiplerinden en erken sikke grubunu Caunos'ta görmekteyiz. Ön yüzde İskender portresi olan bu sikkede, arka yüzde, yürüyen genç bir erkeğin asasına tırmanan yılan görülmektedir (Lev. VIII. 125). Bu sikke grubunda, eğer belirtilmek istenen yürüyen genç erkek figür Asclepius ise, tanrının tıpkı Zeus ve

Posedion gibi sakallı ve olgun erkek imajının dışına çıkılması ise dikkat çekicidir. Aynı dönemde Stratonikeia kenti sikkelerinde ön yüzde Hekate (Lev. VIII. 127) ve Zeus (Lev. VIII. 128) belirtilirken, arka yüzde kare damga içinde *kerikeion* veya *thyrsos*'a dolanmış yılan görülmektedir.

Caracalla ve Geta daha önce belirttiğimiz gibi Septimius Severus hükümdarlığı altında sikke darp etmişlerdir. Çoğunluğu bu iki genç imparator döneminde darp ettirilmiş olan Asclepius betimli sikkeler, ardılları oldukları Septimius Severus döneminde de basılmıştır. Bargylia (Lev. VIII. 146), Akrasos (Lev. VIII. 153-154), Attaleia (Lev. VIII. 155) ve Hyrkanesis gibi çok çeşitli kentlerde aynı dönemlerde darp edilmiş sikkelerde, ön yüzde Septimius Severus'un portresi görülürken, arka yüzde ayakta belirtilmiş Asclepius ve elinde *kerikeionu* görülmektedir. Bu kentler dışında Thyateira, ön yüzde imparator portresine sadık kalınmışken arka yüzde Asclepius, Apollo Tyrimnaeus (Lev. VIII. 164) ile karşılıklı verilmiştir. Kentte kullanılmış olan bu tip, benzer şekilde, Marcus Aurellius (Lev. VIII. 165) döneminde de kullanılmaya devam edilmiştir. Saitta kenti İmparator Elagabalus, döneminde ön yüzde imparatorun portresi (Lev. VIII 168-169) veya Asclepius görülürken, arka yüzde Asclepius veya kimi zaman ayakta dinlenen Herakles (Lev. VIII 170) ve sopasına dolanmış yılan kullanılmıştır.

Sikkeler üzerinde bu kadar geniş bir coğrafyada hemen hemen Lydia ve Ionia kentlerinin tamamında görülen Asclepius betimi, Anadolu topraklarına girdiği İ.Ö. 3. yüzyıldan itibaren sürekli kullanılmıştır. Bu durum kültürün yaygınlığıyla ve gördüğü saygıyla ilişkili olmalıdır. Yukarıda bahsettiğimiz kentler dışında; Kronolojik olarak Teos, ön yüzde Serapis büstü, arka yüzde Asclepius ve *kerikeion* (Lev. VIII. 143), Smyrna, ön yüzde Lucius Verus ve arka yüzde Asclepius ve *kerikeionu* (Lev. VIII. 144) kullanmıştır. Bununla birlikte, Gordos Iulia ön yüzde Tyche, (Lev. VIII. 145), Bageis, ön yüzde Julia Domna (Lev. VIII. 157), Hypaipa, ön yüzde Heracles (Lev. VIII. 159-163), Efes, ön yüzde Hadrian, (Lev. VIII 171) kullanırken bu kentler, genellikle Asclepius'u standart duruş şekli olan, ayakta ve *kerikeionu* ile göstermişlerdir. Hyrkanesis ise, kültürün erken dönem sikkelerine benzer şekilde, arka yüzde sadece yılanlı asayı kullanmıştır (Lev. VIII. 160). Tripolis ve Silandos, kentleri sikkelerinde, kültürü vurgulamak adına tanrıça Nemesis'in (Lev. VIII. 162) elinde veya Dionysos'un karşısındaki yanan bir altın üstünde (Lev. VIII. 166) yılanla belirtilmiştir.

3.2. Cornucopia

Cornucopia, *cornu* (bereket) ve *copia* (boynuz) kelimelerinden türemiş mitolojik bir semboldür²⁹¹. Bu sembol mitolojide Zeus ve bir nymphe ve aynı zaman keçi olan Amalthea'nın ilişkisinde karşımıza çıkar. Amalthea, tanrı Zeus'u bebekken İda dağında emzirir ve böylece bu iyiliği unutmayan Zeus, Amelthea'yı kutsayarak, ileride tanrıların efendisi olduğunda boynuzlarından birisini alır ve içini bol miktarda yiyeceklerle doldurur²⁹². İçi meyvelerle dolu olan bu boynuz daha sonra mitolojide, bereket boynuzu olarak bilinir ve Tyche, Hades, Dionysos ve Demether tarafından taşınan bir sembol olarak karşımıza çıkar. Demether'in doğurganlık ve ana tanrıça statüsü, Hades'in yer altı tanrısı olması ve dolayısıyla toprak ile alakalı görülmesi, Dionysos'unda üzüm gibi bol taneli meyvelerle bağlantısı olması mitolojik olarak desteklenmektedir. Dolaylı olarak bu tanrılar ile birlikte görülen bereket boynuzu en çok Tyche ve Demether ile özdeşleşmiştir.

Tyche ve *cornucopia* ilişkisi Pausanias'a göre Smyrna kenti için heykel yapan Baupalos tarafından ilk kez tanrıçayla birlikte kullanılmıştır ve böylece tanrıçanın artribütlerinden birisi halini almıştır. Bir başka antik yazar Pindaros ise Tyche'yi *pherepolis* (bir kenti destekleyen) anlamı ile tanımlamıştır²⁹³. Bu anlama göre Hellen dünyasında Tyche, Roma'da Fortuna olarak bilinen tanrıça, kentlerin koruyucu olmuş ve taşıdığı cornucopia ile bolluk ve bereketi temsil etmiştir.

3.2.1. Cornucopia Betimli Sikkeler (Lev. XIII.)

Sikkeler üstünde cornucopia motifi kullanımı Hellenistik dönemle birlikte ortaya çıkmaktadır. Genel olarak sikkelerin arka yüzünde Tyche ile birlikte görülen cornucopia, zaman zaman doldurma motifi olarak veya diğer sembollerle birlikte de kullanılmıştır. İ.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen Myndos sikkelerinde, Dionysos ile birlikte kullanılması, yukarıda belirttiğimiz tanrılar ve cornucopia ilişkisine örnek teşkil etmektedir (Lev. XIII. 227). Aynı dönemde darp edilmiş Lebedos'un İ.Ö. 190 yıllarına tarihlenen sikkelerinde ise arka yüzde bir baykuşun iki yanında

²⁹¹Civelek, 2013: 104.

²⁹²Daly, 1992: 9-10; Bu yiyecekler çoğunlukla nar, buğday ve haşhaş olarak karşımıza çıkar.

²⁹³Okan, 2016: 4-5.

verilmiştir (Lev. XIII. 228). Doldurma motifi olarak kullanımına ilişkin örnekler Chios (Lev. XIII. 229) ve Rhodos (Lev. XIII. 230) sikkelerinde görülmektedir.

Trapezopolis (Lev. XIII. 231) ve Philadelphia (Lev. XIII. 232) sikkelerinde, erken İmparatorluk dönemi örneklerinde arka yüzde Amalthea ile alakalı olarak bir oğlağın üstünde görülmektedir. Mastaura kentinin aynı dönemde basılmış sikkelerinde arka yüzde tek bir cornucopia görülmesi ile oldukça ender bir kullanımı yansıtmıştır (Lev. XIII. 233). Yine aynı dönemde ve genel olarak İmparatorluğun geç evresine kadar cornucopia Tyche veya Tyche ve Artemis birlikte veya imparatoriçeler ile birlikte görülmektedir (Lev. XIII. 234-245).

Cornucopia'da bulunan yiyecekler çoğunlukla nar, buğday ve haşhaş olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomisi çoğunlukla tarıma veya tarımsal ürünlerin ticaretine dayalı kentlerde tıpkı günümüzdeki gibi buğday en temel besin kaynağını oluşturmuştur. Buğday gibi haşhaş bitkisi de tanrıça Demeter'in sembollerinden birisi olmuştur. Benzer şekilde narda tadı ve tıpkı üzüm gibi taneli yapısından dolayı tanrıların meyvesi ünvanını almış ve Persephone ile mitolojiye yansımıştır. Bu üç bitki bolluk ve bereket anlamı dışında antik dönemde sağlık alanında çokça faydalanan bitkiler olarak da karşımıza çıkmaktadır. Perslerin uzun ömür verdiği inandığı buğday, bünyesinde tanrıların gücünü barındırdığı düşünülen nar, ve başlı başına doğrudan *silphium* bitkisi gibi sağlıkla alakalı olan haşhaş Cornucopia bünyesinde, bir nevi caduceus veya kerikeion gibi sağlığında sembolü olmuştur.

3.2.2. Buğday

*Plantae*aleminde bulunan buğday, *magnoliophyta* bölümü, *monocots* sınıfı, *cyperales* takımı, *poaceae* familyası, *Triticum* cinsine aittir. *Triticum aestivum* L.(buğday), tek yıllık otsu bir bitkidir. Binlerce yıldan beri kültürü yapılan ve birçok kültür formu bulunan bir bitkidir.

3.2.3. Buğdayın Biyolojik Özellikleri

Buğday Doğu Akdeniz Bölgesi, özellikle Anadolu bu bitkinin gen merkezi olarak kabul edilir. Karyops tipi meyveleri²⁹⁴, nişasta ve protein yönünden

²⁹⁴Buğday taneleri.

zengindir. Bu tanelerden *Amylum Triticici*(buğday nişastası) elde edilir²⁹⁵. Bu nişasta beslenme ve besin sanayisindeki tüketimi yanında eczacılıkta enflamasyon²⁹⁶ giderici olarak pudra, halinde verilir, eczacılık tekniğinde granül, tablet gibi ilaç şekillerini hazırlamada kullanılır. Ayrıca etken madde oranının düşürülmesi istendiğinde, tozlara ilave edilir, zararsız bir drogdur²⁹⁷.

3.2.4. Buğdayın Geçmişten Günümüze Kullanımı

Tarımın keşfiyle birlikte insanoğlu, yerleşik hayata geçmiş, hızlı nüfusu artmış ve bununla birlikte medeniyetin temelleri atılmıştır. Etkili şekilde ziraat faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte olumsuz bazı örneklerinde ortaya çıkması muhtemeldir. Eldeki mevcut tarım teknolojisiyle Neolitik dönem insanı çok fazla enerji sarf etmeye başlamıştır. Buna göre ekim yapan dönem insanı, devamlı eğilip kalmak zorunda kalmasından, mahsulünü toplarken ağır kaldırmamasından dolayı ilk defa beklide ciddi anlamda bel ve sırt ağrıları çekmeye başlamıştır. Ayrıca sulu tarım yapıldığından böbrek rahatsızlıkları ve eklem ağrıları (romatizma), lifli gıdalar tüketilmesinden dolayı ise ağız ve diş sağlığı problemleri ve sindirim sisteminde meydana gelen rahatsızlıklar baş göstermiş olmalıdır. Tüm bunların yanında artık gereğinden fazla bitkisel üretim yapılabildiğinden, hayvanlarını besleyebilmeye başlamış ve neticede hayvancılık artmıştır. Hayvancılığın artması ise sineklere ve hayvanlardan bulaşan hastalıklara sebebiyet vermiş olmalıdır. Hastalanan insanlar ise yine çare olarak ellerindeki bitkilerden faydalanma yoluna gitmişler bunlardan çare aramışlardır.

Antik dönem yazarlarından Herodot'a göre, Pers kralı Kambyzes'in Ethiopia'ya elçi olarak göndermiş olduğu İkhthyophagoslar²⁹⁸ ile Ethiopia Kralının diyalogunu şöyle anlatır; ‘...büyük Kral'ın yiyecek olarak ne yediğini ve Perslerde en uzun ömrün ne kadar olduğunu sordu. Ona eklemek yedikleri cevabını

²⁹⁵Nişasta başlıca mısır, pirinç ve buğday tanelerinden elde edilir. Taneler önce un haline getirilir, elekler üzerine serilir ve üzerinden bol su akıtılır. Burada nişasta su ile sürüklenerek eleğin altına geçer, selüloz ve glüten ise üstte kalır. Sulu kısım alınır, dinlenmeye bırakılır, nişasta dibe çöker. Üst tabaka aktarılır. Geriye kalan kısım santrifüj edilir, birkaç kez su ile yıkandıktan sonra kurutulur.

²⁹⁶İnflamatio = iltihap.

²⁹⁷Tanker, vd., 2007: 135.

²⁹⁸İ.Ö. 6-5. Yüzyıllarda Mısır'da Elephantine kentinde bulunan Etiyopya dilini konuşan yerel halk.

*verdiler ve buğdayın nasıl yetiştiğini anlattılar; ayrıca en uzun ömürlü insanın seksen yıl yaşayabildiği cevabını verdiler*²⁹⁹ diyerek Pers elçileri, buğdayın uzun bir hayatın başlıca kaynağı olduğunu vurgulamıştır. Persler her ne kadar kendi buğdaylarını üretebilecek durumda olsalar da Anadolu'dan buğday ithal etmek durumunda kalmışlardır. Assos'da (Behramkale) yetiştirilen buğdayın Pers İmparatorluğu'na bile ihraç edildiği bilinir. Kaikos (Bakırçay) Vadisinde "zengin ve verimli topraklara sahip" bir bölge olarak tanımlanmakta ve bölgeye egemen olan Philetairos, burada hasat edilen buğdayı. Attalos'e ve Yunanistan'daki Sikyon'a göndermekteydi³⁰⁰.

Neolitik dönemde buğdayın ıslahıyla birlikte tarım hızlıca başlamış, önce Mezopotamya, daha sonra tüm Akdeniz ve çevresine yayılmıştır. İnsan gıdası olarak diğer mahsullere nazaran daima birinci derecede ziraatı yapılan bir mahsul olarak tarih boyunca görülmektedir. Arkeolojik veriler ışığında incelenen Hitit tabletlerine göre, Hititlerce büyüün, şifa amacıyla kullanıldığını tespit etmiştir³⁰¹. Hititler'in tabletlere kayıtlı reçetelerinde buğdaydan bahsetmiş bunun yanında adamotu, alıç, aksırık otu, arpa, badem, banotu, defne, dişotu, hardal, haşhaş, kayısı, köknar, mazi, mersin, meyankökü, safran, sarımsak, sedir, selvi soğan, üzüm, zeytin gibi Anadolu'da yetişen bitkileri kullanmışlardır³⁰². Mısır'da yapılan kazılarda firavun mezarlarının içerisinde buğday tanelerine rastlanmış olması, buğdayın Erken Krallık devrinde ziraatı yapılan bir mahsul olduğu fikrini kuvvetlendirmiştir. Buğday yapısı itibari ile besleyici bir gıda olmanın yanında ilaçlarda drog etkisini azaltmak için veya kıvamını değiştirmek için etken madde olarak kullanılır. Buğdayın ilaçlarda etken madde olarak kullanılması, drogların dozuna müdahale edilmesi örneklerine antik dönemde de görülmektedir. Eber Papürüsleri'nde buğdayın göz ve deri hastalıklarında, ayrıca beklenmedik şişliklerde kullanıldığı³⁰³ yine Mısırlılar tarafından kimyon tozu ve az miktarda buğdayı (tutucu olarak) suyla karıştırıp ağrıyan eklemlerin acısını gidermek için kullanılmıştır³⁰⁴. Yine yapılan incelemelerde, İskenderiye'de bir buğday ticaret merkezi bulunduğu, Roma ve diğer ülkelere buradan buğday ihracatı yapıldığı

²⁹⁹Herodot, I: 224.

³⁰⁰Malay, 1983: 51.

³⁰¹Kılıç ve Başol, 2015: 32.

³⁰²A.g.e., 38.

³⁰³Lev, 2006: 32.

³⁰⁴Arıhan, 2003: 28.

neticesini vermektedir. Plinius, ‘‘...buğday, arpa yulaf, bunlar nişastalı bitkilerdir. Bu bitkiler özellikle doğuda bulunur ve değirmenlerde çekilerek unları yapılır. Fırıncılar, susam ve darılardan ekmek yapar. Buğday, çeşitli topraklarda yetişebildiği gibi hastalık iyileştirici özelliği vardır’’ der.³⁰⁵ Ayrıca çeşitli buğdaylardan 2 çeşit, tahıl kabuğundan 2, kepekten 1, çavdardan 2, un ile karıştırılarak toplamda 29 çeşit ilaç elde edildiğini, inci arpasından 8 çeşit, darıdan 12 çeşit ilaç, İtalyan darısından 4 çeşit ilaç elde edildiğini anlatır³⁰⁶. Arkeolojik çalışmalar sonucunda, antik dönemlerde Yafa ve Kudüs dolaylarında İbraniler tarafından buğday ziraatının yapılmakta olduğu görülür. İ.Ö. 500’lerde Babillilerin ve Asurluların ve daha sonraları Hellen ve Romalılarının da geniş miktarda buğday ziraatı yapmış oldukları öğrenilmiştir³⁰⁷.

3.2.5. Nar

Punica granatum mL. (narağacı), *plantae* alemi, *magnoliophyta* sınıfı, *magnoliopsida* sınıfı, *myrales* takımı, *lythraceae* familyasının, *Punica* cinsinin bir türüdür.

3.2.6. Narın Biyolojik Özellikleri

Punica granatum mL. (narağacı), *plantae* alemi, *magnoliophyta* sınıfı, *magnoliopsida* sınıfı, *myrales* takımı, *lythraceae* familyasının, *Punica* cinsinin bir türüdür. Narın vatanı Akdeniz ülkeleridir; Ülkemizde Batı ve Güney Anadolu’da yetiştirilen küçük bir ağaçtır. Yapraklar lanseolat, derimsi; 6 dişli, etli, meyve üzerinde kalıcı, tomurcuktayken buruşuk, parlak kırmızı renklidir. Meyve portakal büyüklüğünde, kabuğu derimsi olan çok tohumludur. Meyvenin yenilen kısmı tonumun etli ve sulu kısmıdır. *Cortex Granati* (Nar kabuğu) kök, gövde ve dal kabuklarından oluşan bir drogdur, *pelletierinve* benzeri alkaloidleri taşır, tenya düşürücü olarak kullanılır³⁰⁸.

³⁰⁵Plinius, NH., I: 85

³⁰⁶Plinius, NH., I: 101-105.

³⁰⁷Çekel, 1960: 1-2.

³⁰⁸Farmasötik Botanik, 2007: 273.

3.2.7. Geçmişten Günümüze Nar ve Sağlık Açısından Kullanımı

Nar kelimesinin latincesi olan *Punica granatum* [Pomum (elma) granatus (tane)] kelimelerinden türemiş olup, antik dönemdeki adı ile taneli elma anlamı taşımaktadır. Hititler, büyü tabletlerinde, Anadolu'da yetişen birçok bitki gibi nardan da bahsetmişler ve ona ³⁰⁹ *GIS.NU.ÚR.MA* demişlerdir. Antik dönemde Anadolu'da Side kenti bizzat nar ile özleşmiştir, kentin adı Latince'de nar anlamına geldiği gibi,³¹⁰ kentin koruyucu tanrısı rolündeki Athena nar ile birlikte tasvir edilmiş, aynı zamanda kentin simgesi duruma gelmiştir³¹¹.

Narın yöresel olarak orijini günümüz İran³¹² toprakları ve çevresini işaret etmektedir. İran'dan Orta Asya'ya kadar yayılım gösteren ormanlarda doğal olarak yetişir ve il olarak bu coğrafyadan dünyaya yayıldığı düşünülmektedir³¹³. Bilim adamlarına göre nar ağacının, İran ve Orta Asya'dan tüm dünyaya yayılışı, İ.Ö. 5000 yılında dayanmaktadır³¹⁴. Arkeolojik veriler ışığında nardan bahsedilmesi ise ilk defa İ.Ö. 2200 yılına tarihlenen Sümer tabletlerinde görülmektedir. Fenikelilerin ticaretine başlamasıyla birlikte İ.Ö. 1300 yıllarında Anadolu, Kartaca ve Mısır'a yayılmıştır³¹⁵. Antik dönem Mısır, Yunanistan ve İtalya'da önemli bir bitki olarak görülmüş ve tarımı yapılmış bir bitkidir. Mısır, narı ilk ıslah eden medeniyetlerden birisi olmuştur. Tutankamun'a ait mezar odasında nar kabukları bulunmuştur. Aynı zamanda Mısır'da nar ile tanışan İbrani köleler, narı benimsemiş ve vadedilmiş toprakların bir yiyeceği olarak görmüştür³¹⁶. Mısırlılar, nardan, "*schedou*" denilen şaraba benzeyen narın suyunu elde etmişlerdir. Bunu bağırsak solucanlarına karşı kullanmışlardır. Bunun yanında Eber Papürüsleri'nde göz, ağız ve diş eti ve ateşli hastalıklarında kullanıldığı belirtilmiştir³¹⁷. Aynı zamanda kırmızı renk elde etmişlerdir. Zenon (İ.Ö. 200) İsrail ve Suriye hakkında yazdıklarında, şarap, zeytinyağı, bal, ceviz, incir ve

³⁰⁹Kılıç ve Başol, 2015: 43.

³¹⁰Şenocak, 2015: 232.

³¹¹Alanyalı, 2011: 76.

³¹²Stover, 2007: 1088.

³¹³Jaimie, Diganta, Nidhi and Ranade, 2013: 86.

³¹⁴Ashton, Baer and Silverstein, 2006: 3

³¹⁵Ashton, et al., 2006: 3.

³¹⁶Melgarejo and Martinez, 1992: 163.

³¹⁷Lev: 2006: 29.

nardan bahsetmiş, özellikle narın Mısırlılar tarafından 1000 yıldır yetiştirildiğini anlatmıştır³¹⁸.

Narın besleyici ve tatlandırıcı bir bitki olarak kullanılmasının yanı sıra antik dönemde Hipokrates, Plinius, Soranus ve Dioscorides tarafından tıbbi açıdan sıkça kullanılan bir bitki olmuştur. Ayrıca haricen boya ve mürekkep yapımında kullanılmıştır³¹⁹. Potansiyel tıbbi faydalarından dolayı ‘*süper yiyecek*’ veya ‘*tanrının meyvesi*’ olarak adlandırılmıştır³²⁰.

Yunan mitolojisinde narla ilgili en önemli konu Persephone ile alakalıdır. Hades tarafından kaçırılan Persephone, eğer yer altında hiçbir şey yemezse annesi Demeter tarafından kurtarılacak ve Demeter, öfkesinden dolayı dünyaya getirdiği kışı sona erdirecektir. Ancak Persephone dayanamayıp gizlice yer altında Hades’in meyvesini (nar) yemiş ve Dünya’ya dönme hakkından feragat etmiş olur. Persephone daha sonra Demeter tarafından yer altından kurtarılır ve öfkesi dinen Demeter yeryüzüne baharı ve yeniden doğuşu getirir. Böylece Hellen dünyasında nar hem yer altının-ölümün meyvesi olarak bilinirken aynı zamanda bolluk ve bereketinde simgesi olmuştur³²¹. Homeros, nardan bahsederken, Fenike ve Frigyanın en önemli meyvesidir diye bahseder. Herodot Xersxes’in Yunanistan seferini anlatırken, krala refakat eden özel birliği şöyle anlatır; ‘... *Pers birlikleri arasından derlenmiş on bin kişilik seçkin bir birlik; bunlar yaya; içlerinden bin tanesinin mızrak saplarının ucu sivri demir değil altın bir nar; bunlar öbür dokuz bin kişinin çevresini almışlardı, bu dokuz bin kişi onların ortasında yürüyordu, mızrak saplarının ucunda gümüş narlar bulunuyordu. Mızraklarını uçları yere dönük olarak taşıyanlarda da gene altın narlar vardı ve Xersxes’in hemen arkasında yürüyenlerinki altın elmaydı.*’ diyerek narın Pers’ler için sembolik önemini vurgulamıştır³²².

³¹⁸Goor, 1967: 216.

³¹⁹Kulkarni, Gokhale, Bodake and Pathade, 2011: 135-139.

³²⁰Jaimie, et al., 2013: 87.

³²¹A.g.e., 4.

³²²Herodot, I: 498; Hodgson’a göre Xersxes’in bu birliğine verilen isim ‘‘Nar Tugayı’’ idi ve özellikle bu tugayı Yunanistan’da bırakılmıştı; Hodgson, 1917: 165. Ölümsüzler olarak askere alınan kişiler Pers’lerin hükmettiği topraklardaki milletlerden seçilir ve aralarındaki en güçlü kişilerden (şampiyonlar) oluşuyordu, Herodot, I: 510. Buna göre Nar Tugayı ile adlandırılan bin kişilik bu grup, Ölümsüzler olarak adlandırılan pers birliği içerisinde bulunma diğerlerinden güç veya rütbe olarak daha üstün kişileri temsil ediyor olabilirdi.

Nar, incir, zeytin ve üzümle birlikte insanoğlunun ilk ıslahını yaptığı bitkilerden birisi olmuştur. Özellikle Mezopotamya’da ‘tanrıların yiyeceği’ olarak görülmüş, bolluk, bereket ve doğurganlığın sembolü olmuştur. Antik dönemde Kartaca³²³, en iyi narların yetiştiği yer olarak görülmüştür ve Romalılar tarafından *Malum punicum* (Kartaca elması) denmiştir³²⁴. Pilinius’a göre ‘Kartaca’da narenciye sınıfına giren, bazılarının cehennem elması dediği bir meyve bulunur kimileride buna nar veya ‘Pön elması’ der. Bu meyve, diğerlerine kıyasla daha hoş tatlıdır ve odunsu çekirdeklerini çevreleyen zarlar acı değil hoş tatlıdır. Ayrıca balaustium denilen çiçekleri özel bir boya olarak boyamada kullanılır³²⁵.

Nar eski çağlardan beri bilinen, taze olarak tüketilebildiği gibi çok çeşitli ürünlere işlenebilen, içerdiği biyoaktif bileşenler sayesinde yüzyıllardan beri halk arasında uygulanan geleneksel tedavi yöntemlerinde kullanılan bir meyve olmuştur³²⁶. Günümüzde halk arasında nar, ishal ve bağırsak solucanlarına karşı, dizanteri, haricen hemoroid ve boğaz ağrılarında gargara olarak kullanılır. Anadolu’nun güney kesimlerinde kırsal bölgede yaşayan insanlar nar kabuğunun küllerini deri hastalıklarına karşı kullanmaktadır. İran geleneksel tıbbında ise mantar önleyici, yaraları iyileştirici, bronşit ve sindirim sistemi problemlerinde kullanılmaktadır³²⁷.

Günümüz tıbbında hipolipidemik, antioksidan, antibakteriyel, anti diyabetik, kansere karşı alternatif bir besin, sindirim sistemi ve bağışıklığı koruyucu olarak kullanılmaktadır³²⁸.

3.2.8. Haşhaş

*Papaver somniferum*L.³²⁹ (haşhaş), *plantae* alemi, *magnoliopsida* bölümü, *eudicotidae* sınıfı, *ranunculales* takımı, *papaveraceae* familyası, *Papaver* cinsine ait bir türdür. Yapraklar, çıplak, mavimsi-yeşil renkli, çiçekler beyaz veya mor

³²³ Ashton, et al., 2006: 4.

³²⁴ Akpınar-Bayizit, Özcan ve Yılmaz-Ersan, 2012:331.

³²⁵ Pilinius, NH, XXIII. XXXII. 110-XXXV. 114: 65

³²⁶ Tamer, 2006: 53.

³²⁷ Dipak vd., 2012:66.

³²⁸ PDR, 2000:605.

³²⁹ *somnus*= uyku; *somnifer*= uyku getiren, uyutucu

renktedir. Kapsül 5 cm. çapında, küre biçimindedir, tepeden biraz basıktır. Anadolu' da iki alttür ekilir: *P.somniferum subsp.anatolicum* (körhaşhaş), olgunlukta meyve kapalı kaldığı için bu isim verilmiştir; *P.somniferum subsp. Spontaneum* (açık haşhaş) daha az ıslahı yapılan bir türdür. Çiçekler pembemsi kırmızı-mor, bazen beyazdır, kapsül hemen hemen küremsi; tohumlar beyazdan koyu mora kadar değişen renklerde. Olgunlaşmamış haşhaş kapsüllerinin çizilmesiyle beyaz bir süt akar. Bu süt kısa zamanda esmerleşir ve katılaşır. Özel bıçaklarla toplanan bu sakız bir araya getirilir, yoğrulur; buna *Opium* (afyon) denir. Bu drog, %10-25 oranında alkaloitler karışımı içerir ki bunlara afyon alkaloitleri adı verilir. Alkaloitler arasında çok önemli ve etkili olanları, morfin: ağrı kesici, kabız; *papaverin*: spazm çözücü; kodein ve *narkotin*: öksürük kesicidir. Olgun kapsüllerde %0.18-0.28 kadar morfin bulunur; tohumlarda alkaloit yoktur fakat %50-60 kadar sabit yağ vardır. Afyon bağımlılık yapan bir drog olduğundan kullanılması yasaktır³³⁰.

Papaver somniferum'un yaprakları da kodekslerde kayıtlıdır, *Folium Papaveris* (haşhaş yaprağı) halk arasında, dışarıdan ağrı kesici olarak kullanılmasına rağmen doğruluğu tartışılır. *Fructus Papaverisimmaturi*, olgunlaşmadan toplanmış ve tohumlarından kurtarılmış haşhaş kellesidir. %0.2-0.3 kadar afyon alkaloitleri içerir. Halk arasında infüzyon hazırlanarak, gargara halinde diş ağrılarında ve çocuklarda uyku verici olarak kullanılır. *Oleum Papaveris*, haşhaş tohumlarından sıkılarak elde edilen yağdır, eczacılık tekniğinde bazı preparatların yapımında kullanılır. Bu yağda alkaloit bulunmaz. Bu yağ yemeklik olarak kullanıldığı gibi ressamlık ve sabunculukta da kullanılmaktadır. Bunlardan ayrı olarak bitkinin esas önemi ağrı kesici ve uyuşturucu olarak kullanılan eski bir ilaç olmasıdır. Öksürük kesici, spazmları giderici etkileri vardır. Bugün afyondan elde edilen morfin, kodein ve *papaverin* gibi alkaloidler tıpta kullanılmaktadır. Morfin iyi bir ağrı kesici olmasına rağmen çabuk alışkanlık yapabilen bir alkaloiddir. Afyon tıbbi saha dışında içmek veya yutmak suretiyle keyif verici madde olarak da kullanılmaktadır. Afyon, iyi ve kötü karakterleri bir arada bulundurduğundan, *iyilerin ve kötülerin bitkisi* olarak da nitelendirilmiştir³³¹ Haşhaş kapsülünün morfin, *kodein*, *tebain*, *noskapin* ve *papaverin* gibi tıbbi öneme sahip olan ana alkaloidlerin yanı sıra yaklaşık 30 değişik alkaloid ihtiva ettiği bilinmektedir. Bunlardan türevleri olan katma değerleri yüksek, yarı sentetik

³³⁰Tanker, vd., 2007: 210.

³³¹Çolak, 2013: 515.

ilaç aktif ham maddeleri üretilmektedir. Bu alkaloidlerden morfin, kodein ve *tebainin* uyuşturucu özelliği olmasına rağmen noskapin ve papaverin uyuşturucu özelliğe sahip değildir. Tıpta; analjezik (ağrı kesici), *anestezik* (uyuşturucu) ve *antitüssif* (öksürük kesici) olarak yararlanılmaktadır (Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, 2014, 2-4.)

3.2.9. Haşhaşın Tarihte Sağlık Alanında Kullanımı

Opiumantik dönemlerden beri ilaç ve keyif verici olarak kullanılmıştır. Hint, Çin ve eski Mısır yapıtlarında haşhaştan söz edilmekte, meyvenin ve yapraklarının resimlerine rastlanmaktadır; Anadolu' da yetiştirilen en eski kültür bitkilerimizdendir³³². Haşhaş bitkisinin ülkemizde ve dünyanın birçok bölgesinde çağlar boyu yetiştirildiği bilinmektedir. Milattan önce 3000 yıllarında Mezopotamya'da yaşamış olan Sümerlerin kullandıkları dilde afyona ait bazı kelimelere ve Asurlara ait bazı kabartmalarda haşhaş resimlerine rastlandığı belirtilmektedir. Sümer dilinde haşhaş için, *wus hul* (sevinç) ve *gil* (bitki) denilmiştir. Mezopotamya'da Ninova tabletleri okunduğunda, tedavilerin rahiphekimler tarafından büyü ve önemli bir kısmını bitkisel droglardan oluşan ilaç yardımıyla yapıldığı ve haşhaş bitkisinin 250 tür bitkisel ilacın yanında geçtiği görülmektedir³³³. Ayrıca Avrupa'da yapılmış olan arkeolojik kazılarda İ.Ö. 2000 yıllarına tarihlenen haşhaş tohumları bulunmuştur, buna göre haşhaş Mısır³³⁴ ve Yunan coğrafyası yanı sıra Avrupa'da bilinmekteydi. Homeros İlyada ve Odyssea' da haşhaşa atıfta bulunmuştur. Ayrıca Hipokrates ısırgan otu ile birlikte haşhaş suyuyla karıştırılan sakinleştirici bir ilaç tarifi verir³³⁵.

Haşhaş, 5000 yıldan beri Anadolu'da yetişen, birim alana en karlı ve faydaları ile yerine geçecek başka bir alternatifi olmayan bir bitkidir³³⁶. Birçok kültür bitkisinin gen kaynağı olan Türkiye'de haşhaşın da özel bir yeri vardır. Anadolu'da Hititler döneminden beri haşhaş tarımının yapıldığı birçok kaynak tarafından belirtilmektedir. Bu bitkinin Hitit dilinde karşılığı olan "*Hassikka*" kelimesinin bugün kullanılan haşhaş kelimesi ile olan yakınlığı ilgi çekicidir.

³³²Tanker, vd., 2007: 212.

³³³Kılıç ve Başol, 2015: 31.

³³⁴Eber Papirüslerinde haşhaşın dişçilikte, ağrılarda, sarılık, ateşli hastalıklarda ve çarpıntıya karşı kullanılırdı, detaylı bilgi için bkz: Lev, 2006, 28.

³³⁵Bonner, 1992: 1.

³³⁶Evren, Şener ve Noyanalp, 1988:1.

Latince “*opium*” olarak geçen afyon, Farsçada “*afyûn*” olarak kullanılırken Türkçeye de bu dilden “afyon” olarak geçmiştir. Afyon maddesi ilk çağlardan itibaren sağlık alanında kullanılmış ve özellikle öksürük ve karın ağrısındaki iyileştirici özelliğiyle dikkat çekmiştir. Fakat ilerleyen dönemlerde bağımlılık yapıcı özellikleri de izlenmiştir. Bu yönden dünyanın bilinen ilk uyuşturucu maddesi olarak da adlandırılmaktadır³³⁷. Hipokrates, uyku verici olarak adamotu ve haşhaş kullanmıştır³³⁸. M.Ö 333'de ilk Roma Cumhuriyeti döneminde basılan şehir sikkeleri arasında Şuhut'ta basılmış olanın üzerinde buğday başağı ve haşhaş kellesi resmi bulunmuştur. Yine elinde haşhaş kellesi, buğday başağı ve keten bitkilerinden bir demet tutan şehir tanrıçası resmi Emirdağ ve Şuhut sikkelerinde vardır.

Günümüzde ilaç endüstrilerimiz tamamen haşhaşa bağımlıdır. Ağrı kesici ilaç üretimi için Morfin, kodein, *tebain*, *noskapin* ve *papaverin* olmak üzere beş ana alkolitten oluşan haşhaş, ağrı kesicilerin temel kaynağı olmuştur³³⁹. Halk arasında ise haşhaş sakızının birazı ve sirke ile karıştırmak ishale, haşhaş sakızını zeytinyağı veya limonla karıştırmak ağrılara iyi gelmektedir³⁴⁰.

³³⁷Çıtır, 2015: 17-19.

³³⁸Bergama Belleten, 2010: 296.

³³⁹Kishore, vd., 2013:209.

³⁴⁰Bergama Belleten, 2010: 318.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Antik dönem insanı, devamlı çevresi ile etkileşim halinde olup, ihtiyacı olan tüm materyalleri bulunduğu flora ve faunadan elde etmiştir. Özellikle kendisine sağlık açısından fayda sağlayan bu bitkilere, içinde barındırdığı etken maddeyi kavrayamadığı için mistik ve majik anlamlar yükleyerek anlamlandırmaya çalışmıştır. Örneğin, aşırı tüketiminde belli bir rahatlama ve sarhoşluk etkisi yaratan şarap, Dionys'a *Bromios* sıfatını kazandırmıştır. Sarhoşluk ve aşırılığı yansıtan etkisi dışında şarap, aynı zamanda geleneksel tedavide kullanılan bir drog olmuştur. Bu bağlamda şarabın sağladığı, sosyal ve sağlık alanındaki faydalı etkilerinden dolayı Dionysos'a, *Hygiates* hijyen, sağlık³⁴¹ ve "Iatros" yani, hekim, tedavi edici, can kurtaran³⁴² sıfatlarını kazandırmıştır.

Dinsel açıdan bu şekilde anlamlandırılan bitkiler, gündelik yaşamdaki besin veya tat verici bir gıda olarak kullanımından dolayı kültüre alınarak ıslahı yapılmıştır. Buna rağmen insanlar çam ağacı, sığla ve *silphium* gibi yabancı bitkileri ıslah edemediği için bitkileri yetiştirdiği floradan toplamakla yetinmiştir. Bünyesinde barındırdığı bitkilerden dolayı ormanlar, bu bağlamda antik dönem de oldukça önemliydi.³⁴³ Zeytin, incir, asma ağacı veya buğday gibi bitkilerin ise kültürü yapılabildiğinden bilinçli şekilde ıslahını yapılmış, fazla ürünlerini ticarete bir mal olarak kullanılmış ve bundan ekonomik anlamda fayda sağlanmıştır. Caria İnciri, Anadolu haşhaşı (kör haşhaş), gibi bitkiler özellikle belli bir coğrafyaya has bir bitki ise, dönem insanı için ekonomik anlamda da daha kıymetli olmuştur.

Gündelik hayatın vazgeçilmez araçları olan sikkelerde, bitki betimlerinin görülmesinin bir diğer amacı da genellikle dinsel devinimler ile birlikte, sikkeyi darp ettiren kentin florasına has bir özelliği vurgulamak olduğu düşünülür. Bu

³⁴¹Athenaeus, III:78; Detaylı bilgi için bkz: Dinç, 2013: 96.

³⁴²Wickkiser, 2008: 83-84, Atinalı şair Euboulos, Dionysos ve sağlık ilişkisini şu dizelerle anlatır, *Dionysos sıcak bir şarap hazırladı, ilk kadeh, sağlığa içildi, ikincisi aşka ve zevke, üçüncü uykuya...* Bu anlatıya göre tanrı, içilen ilk kadehteki şarabı öncelikle sağlık yönünden önemini, daha sonra zevk ve eğlence verici özelliğini vurgulamıştır, detaylı bilgi için bkz: Dinç, 2012:175.

³⁴³Antik dönemde ormanlar (*alsos*), içinde bir sunak veya tapınak bulunup bulunmadığına bakılmaksızın kutsal bir yer olarak görülür ve kutsal yasalarla korumaya alınır: <http://hasanmalay.com/index.php/din/agac> (son erişim, 31.05.2017).

çalışmada üzerinde durulan asıl konu ise, sikkeler üzerinde betimlenen bitkilerin, neden bir kent için sembol olacak kadar sempati kazandığını sikkeler üzerinde kendine yer bulduğunu, bitkilerin dinsel veya ekonomik değeri dışında, sağlık açısından faydası ile açıklamaktır. Anadolu coğrafyası, geçirdiği jeolojik evreler, ılıman iklim yapısı gibi coğrafi özelliklerinden dolayı kendine has flora ve endemik türlere sahiptir. Anadolu coğrafyasında bulunan bitkiler, milyonlarca yıl boyunca süren bu jeolojik ve iklim özellikleri ile birlikte bir bitkiye has özelliği veya etken maddeyi bünyesinde barındırarak, kendine has çeşit ve türleri oluşturmuştur. Bu bağlamda, antik dönem insanı tedavide kullanabildiği bu bitkilerden sağlık alanında da etkili bir şekilde yararlanmıştır. Bitkilere yüklenen birçok anlam dışında, antik dönemde çoğu bitkinin tıpkı haşhaş ve *silphium* gibi doğrudan sağlıkla alakalı olarak kullanımı ve tedavi sanatında etkili olan temel drogların ham maddelerini taşımaları ise göz ardı edilemez. Antik dönemde *silphium* bitkisi besin maddesi olarak tüketilebilen bir bitki iken, asıl kullanım amacı doğrudan sağlık alanında olmuştur. Bu açıdan tez konusuna dönük yapılan çalışmada kıyaslama ve benzerlik yaparak, Cyrene sikkelerinde kullanılan *silphium* bitkisi gibi, Batı Anadolu sikkelerinde betimlenen bitkilerin de bu amaca uygun şekilde darp edilmiş olabileceği düşüncesi irdelenmiştir. Örneğin buğday bitkisi, temelde mitolojik anlamları ile birlikte bolluk ve bereketin sembolü olarak görülüp, temel gıda maddesi olan ekmeğin ham maddesi olmasının yanında, hazırlanan droglardaki etken maddenin gücünü azaltıp, dozu dengeleyici ve alımını kolaylaştırıcı etkisinden dolayı hemen hemen her drogda kullanılmıştır. Veya Demeter ve Tyche ile sıklıkla betimlenen *cornucopia*'de bulunan haşhaş ise cerrahi müdahalelerde veya acıyı azaltıcı, sakinleştirici etkisinden dolayı doğrudan sağlık ile alakalı görülmüştür. Çalışma sonucunda, bu bitkiler gibi tez konusuna dahil olan çoğu bitkinin, bu tarz kullanımı görülmüş ve sikkeler üzerinde bir kente sembol olacak kadar sempati kazanıp betimlenmesinin, bir diğer nedeninin de sağlık açısından faydası olduğu anlaşılmıştır.

Hazırlanan bu çalışmada ayrıca, sikkeler üzerinde betimlenen bitkiler, benzerlik ve kıyaslama yapılarak sorgulanmış ve genel kanıda bahsedilen bitki dışında, başka bir tür bitki de olabileceği irdelenmiştir. Levha III'te görüldüğü üzere, Ashton, Mionnet ve Head'a göre³⁴⁴ sikkeler üzerinde asma yaprağı genellikle sınırlayıcı motif ve Dionysos ile alakalı bir bitki olarak kullanılmıştır.

³⁴⁴Detaylı bilgi için bkz: SNG Keckman 1994: 219-265, BMC: Ionia, 1892: PL. XXX., ve Mionnet: IV, 1807-1837: 319; Ayrıca bkz: Katalog, 28-64, Levha III.

Ancak tez çalışmasına yönelik yaptığımız araştırma ve karşılaştırma sonucunda bu bitkinin asma yaprağı yerine³⁴⁵, öbek halindeki meyveleri ve yaprak şekli ile Akdeniz Saparnası veya dolangaç (dövülmüş avratotu) olabileceği görülmüştür.³⁴⁶ Başka bir örnekte ise, Kamiros ve Idyma erken dönem kent sikkelerinde görülen beş loplu yaprak Head, Thompson ve Ashton'a göre incir yaprağı³⁴⁷ betimidir. Yapılan bu çalışmada ise, incir yaprağının sığla ağacı yaprağına³⁴⁸ stilistik olarak oldukça benzer şekilde betimlendiği görülmüştür³⁴⁹. Zira sığla ağacı, tıpkı günümüzdeki gibi antik dönemde Güney Cari'da doğal ormanlar oluşturan ve Anadolu'ya has bir ağaç türü olmuştur. Bu bağlamda üzerinde incir yaprağı görülen sikkelerin darp edildiği bölge ve sığla ağacının yetiştiği bölgenin aynı coğrafyayı işaret etmesi, bu sikkelerdeki betimlenen beş loplu yaprağın, incir yaprağı dışında sığla ağacı yaprağı da olabileceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Sonuçta sığla ağacı da tıpkı *silphium* ve haşhaş gibi doğrudan sağlıkta kullanılan ve bu açıdan ekonomik getirisi oldukça fazla olan bir tür olmuştur.

³⁴⁵Detaylı bilgi için bkz: sayfa 34, başlık: 6. Asma ağacı ve Üzüm, sayfa 50, başlık: 7; Akdeniz Saparnası, sayfa 52, başlık: 8; Dövülmüş avratotu (dolangaç).

³⁴⁶Karşılaştırma ve detaylı bilgi için bkz: sayfa 48-49, Fotoğraf: 7-8-9 -10-11.

³⁴⁷Detaylı bilgi için bkz: BMC Caria, 1897, SNG von Aulock, 1964: 2781, SNG Keckman, 1994: 320-1, SNG Kayhan, 2002:789, Ekici, 2013: 20-23,

³⁴⁸Katolog 8, Levha I. 8'de görülen Idyma'da darp edilmiş, İ.Ö. 4. yüzyıl hemiobol sikkesi.

³⁴⁹Karşılaştırma ve detaylı bilgi için bkz: sayfa 17, fotoğraf: 1; sayfa 20, fotoğraf: 2; sayfa 23-24, fotoğraf- 3-4-5. Ayrıca bkz: sayfa 9 başlık: 2. İncir; sayfa 19, başlık: 3. Kestane; sayfa 21, başlık: 4. Sığla Ağacı (Günlük-Ak Amber).

KAYNAKÇA

- Afyon, Akif Y. (1997). *Beden Eğitimi ve Spor Tarihi*, Konya: Damla Matabaacılık.
- Ağaç, S. ve Sakarya, M. (2015). Hayat Ağacı Sembolizmi, *International Journal of Cultural And Social Studies (IntJCSS)*, 1-14.
- Ağaoğlu, Yusuf, S. (1999). *Uygulamalı Bağcılık (Asma Biyolojisi)*, Ankara: Kavaklıdere Eğitim Yayınları.
- Akpınar-Bayizit, A., Özcan, T. ve Yılmaz-Ersan, L. (2012). The Therapeutic Potential of Pomegranate and Its Products for Prevention of Cancer, *InTech*, 331-372.
- Alanyalı, H.S. (2011). Side'nin Roma Dönemi Panteonu, *Anatolia*, 37, 75-92.
- Alföldi, A. (2005). Diana Nemorensis, *Jstor*, 31-34.
- Alp, S. (1982). Hitlerlerde Dinsel Törenlerde Kullanılan Temizlik Maddesi "Tuhhuşar" Üzerine Bir İnceleme, *Belleten*, XLVI/182, s. 247-254.
- Alp, S. (1983). Zum Wessen der Kultischen Reinigungssubstans tuhueşsar und die Verbalform tuhşa, *Festschrift A. Fasc. I, Kammenhuber, Orientalia*, 52, 14-19.
- Al-Zwelef, K.M. (2015). Glimpses of the Rose Journey-in myth, legend and poetry, "The Indian Rose Annual XXXI, (edit. by M.S. Viraraghavan, Grija Viraraghavan), India: The Indian Rose Federation, Kala Jyothi Process Pvt. Ltd.
- Anaç, H. (2012). *Geçmişten Günümüze İncir*, Aydın: Aydın Ticaret Odası Kültür Yayınları.
- Ankaravi, el Derviş Muhammed bin es-Seyh Ahmet, *Dürrü'l-Meknün-Saklı İnciler*, (Haz. Aylin Koç, Zuhâl Kültürel, 2012), Konya: Palet Yayınları.
- Arda, B. (2009). Anatolia; The Cradle of Modern Medicine, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 62(1), 8-12.
- Arıhan, Seda K. (2003). *Antik Dönemde Tıp ve Bitkisel Tedavi*, yayınlanmış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Arslan, M. (2007). *Mithradates VI Eupator Roma'nın Büyük Düşmanı*, İstanbul: Odin Yayıncılık.
- Ashton, R., Baer, B. ve Silverstein, D. (2006). *The Incredible Pomegranate Plant and Fruit*, London: Third Millennium Publishing.
- Ashton, R.H.J. (1965). The Beginning of Bronze Coinage in Karia and Lykia, *The Numismatic Chronicle*.
- Aydın Ticaret Borsası. (2013). *Kestane Raporu*. Aydın. 5.03.2017 <http://aydinticaretborsasi.org.tr/sayfa.asp?tur=raporlar&tip=3>
- Aydingöz, M. ve Bulut, S. (2014). Egenin Gizli Kalmış Şifa İksiri: Sığla, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 14, 1-6.
- Barnes, J., Anderson Linda A. and Philipson, D. (2007). *Herbal Medicines Third Edition*, London: Pharmaceutical Press.
- Bayat, A.H. (2010). *Tıp Tarihi*, İstanbul: Geleneksel Tıp Derneği.
- Baytop, T. (1984). *Türkiye'de Bitkilerle Tedavi*, İstanbul: Sanal Matbaacılık.
- Bean, G. and Cook, J.M. (1955). Halicarnassus Peninsula, *The Annual of BSA*, 50, 85-171.
- Bell, J. (1790). *Bell's New pantheon*, Vol. I., London: British Library.
- Beren, E.M. (1979). *Myths and Legends of Ancient Greece and Rome*, New York: Maynard and Merrill.
- Bergama Belleten. (2010). *Bergamalı Lokman Hekim Galenos*, Bergama Kültür ve Sanat Vakfı, Bergama: Çağdaş Matbaa Reklam Ltd. Şti.
- Bester, Dirk J., Kupai, K., Csont, T., Szucs, G., Csonka, C., Esterhuyse, Adriaan J., Ferdinandy, P. and Rooyen, Van J. (2010). Dietary Red Palm Oil Supplementation Reduces Myocardial Infarct Size in an Isolated Perfused Rat Heart Model, *Lipids in Health and Disease*, 9: 64.
- Bonner, Robert C. (1992). Opium Poppy Cultivation and Heroin Processing in Southeast Asia, *U.S. Department of Justice Drug Enforcement Administration Office of Intelligence*, 1-31.

- Borrell, H.P. (1846). Unedited Autonomous and Imperial Greek Coins, *The Numismatic Chronicle and Journal of the Numismatic Society*, Vol. 9, 143-172. <http://www.jstor.org/stable/42682084>
- Bourke, P. (1984). Wine as a Medicine, *Medico-Legal Society of Victorian Proceedings*, 191-206.
- Boyona, H. (2016). Nikaia Kenti ve Dionysos Kültü, *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, 43-59.
- Braudel, F. (1993). *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I. Cilt*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Bryan, Cyril P. (1930). *The Papyrus Ebers*, Londra: Garden City Press.
- Burgio, A. (1992). *Dizionario Dei Nomi Propri*, Roma: Hermes Edizioni.
- Cabaroğlu, T. ve Yılmaztekin, M. (2006). Üzümün Bileşimi ve İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri, *Buldan Sempozyumu*, 999-1004.
- Chase, H. (1990). "The Date Palm: Pillar of Society" in *Oxford Symposium on Food and Cookery*, pp.61-69., 1989: *Staple Foods*, London: Prospect Books.
- Chestnut, V.K. (1974). Plants used by the Indians o Mendocino Country, *Contributions from the U.S. National Herbarium*, Vol. VII. pp. 295-422. Reprinted of the original 1902 by Mendocino County Historical Society.
- Ceran, B. (2008). *Antik Mısır ve Eski Anadolu Uygarlıklarında Tıp*, yayınlanmış yüksek lisans tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Civelek, A. (2013). Antik Dönem Sanatında Bereket Boynuzu, *Arkeoloji ve Sanat*, sayı 143: 103-113.
- Clark, A.J. (2007). *Divine Qualities: Cult and Community in Republican Rome*, New York: Oxford University Press.
- Curreri, L. (2007). *Pentosan Polysulphate a Medicine Made From Beech Bark*, New Zealand: Clutha Print Ltd. Balclutha.
- Çekel, Z. (1960). *Dünya ve Türkiye'de Buğday*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Mecmuası.

- Çetindaş, D. (2013). Mitolojinin Güçlü Dalı: Gül, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-Gül Özel Sayısı*, 13-28.
- Çıtır, B. (2015). Uluslararası Afyon Anlaşmalarında Osmanlı İmparatorluğu, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt I, sayı 1, 17-47.
- Çolak, F. (2013). Anadolu'da Afyon Ziraatı ve Ticaretine Dair İzlenimler, *International Journal of Social Science*, Vol 6, Issue 1. pp. 513-529.
- Conedera, M., Krebs, P., Tinner, W., Pradella, M. and Torriani, D. (2004). The cultivation of *Castanea sativa* (Mill.) in Europe, from its origin to its diffusion on a continental scale, *Veget Hist Archaeobot*, 13: 161-179.
- Cretu, D. (2011). The Silphum Plant and Cyrene Perfume, *Transylvanian Review*, vol: XX, No: 2.1: 55-66.
- Daly, Kathleen, N. (1992). *Greek and Roman Mythology A to Z* (ed. by. Marian Rengel), New York: Chelsea House, (Third Edition).
- Daşbucak, C. (2006). Antik Çağda Buldan ve Çevresinde Temizlik Kültürü, *Buldan Sempozyumu*, 23-24 Kasım, 957-966.
- Demirhan, Erdemir A. (2001). *Şifalı Bitkiler 'Doğal İlaçlarla Geleneksel Tedaviler'*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Davesna, A. (1985). La divinite Cyreneene au Silphion, *Bulletin de Correspondance Hellenique*, XIV, 195-206.
- Department of Agriculture & Cooperation (2013). *Directorate of Sugarcane Devolepment*. 29.12.2016.
- <http://farmer.gov.in/imagedefault/pestanddiseasescrops/sugarcane.pdf>
- Department of Agriculture (2007). *Agriculture, forestry & fisheries*. 28.01.2017.
- <http://www.nda.agric.za/docs/Brochures/sugarcane.pdf>
- Dinç, R. (2012). Tralleis (1996-2002) Kazı Buluntuları Işığında Mesogis Şarapçılığı ve Sağlık, *Stratonikeia'dan Lagina'ya Ahmet Adil Tırpan Armağanı*, (Ed. Bilal Söğüt), İstanbul: Ege Yayınları.
- Dinç, R. (2013). Yaprağı Bol Karia'da Sağlık, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, 142, 88-114.

Diodorus Siculus, *Library of History* (tr. C.H. Oldfather, 1946), Loeb Classical Library.

Dioscorides, *The Grek Herbal of Dioscorides*, (Ed. by. Robert T. Gunther, 1959), New York: Hafner Publishing.

Dixon-Kennedy, M. (1998). *Encyclopedia of Greco-Roman Mythology*, California: Santa Barbara.

Doğan, S. (2012). Bergama'nın Tıp Tarihindeki Öneminden Türkiye Ne Kadar Haberdar? *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt:4 No:2, 271-279.

Donceva, I. (2001). Der Kult des Telesphoros İkonographische Besonderheiten Seiner Darstellung in Thrakien, *Untersuchungen zur Geschichte und Kultur*, 99-110.

Duran, M. (2006). Zeytin/ Zeytinyağı Sektör Raporu, *İstanbul Ticaret Odası, Dış Ticaret Uygulama Servisi*.

<http://www.ito.org.tr/Dokuman/Sektor/1-106.pdf>

Durgun, M. Şahin, Y. ve Serin H. (2014). Defne Yaprağı Toplayıcılarının Çalışma Koşulları ve İş Kazaları, *II. Ulusal Akdeniz Orman ve Çevre Sempozyumu 'Akdeniz Ormanlarının Geleceği: Sürdürülebilir Toplum ve Çevre'*, 619-623.

Ebu'l-Hikmet Ahmed Muhsin, *Meyvenâme*, (Haz. Kültürel Zuhal, Koç Aylin 2011), Konya: Palet Yayınları.

ECHO Plant Information Sheet, (2016), *Parsley*,

<https://www.echocommunity.org/en/resources/8a7a49ee-49ea-4029-90df-1dfed6b2c692.pdf>.

El-Athram, R. (1984). 23-27. The silphium plant in Cyrenaica, *The general history of Africa: studies and documents, Libya Antiqua*, Paris: Unesco.

Ekici, M. (2013). *Karia Şehir Sikkeleri ve Lagina'da Bulunan Sikkelerin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı.

Elçin, M. (2010). Tıp Eğitiminin Tarihçesi, *Hacettepe Tıp Dergisi*, 41, 195-202.

- Ergun, P. (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültürü*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Erhat, A. (2015). *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ertem, H. (1987). *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ertem, H. (1987). *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Estin, C. and Laporte, C. (1987) *Yunan ve Roma Mitolojisi*, (Çev. Musa Eran, 2002), Ankara: TÜBİTAK.
- Evren, N., Şener, B. ve Noyanalpan, N. (1988). Çizilmemiş Haşhaş Kapsüllerinin Alkolitleri Üzerine Araştırmalar, *Pharmacia-JTPA*, 28: 61, 45-47.
- Eyuboğlu, İsmail Z. (2007). *Anadolu Halk İlaçları*, İstanbul: Derin Yayınları.
- Faydaoğlu, E. ve Sürücüoğlu Saip M. (2011). Geçmişten Günümüze Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Kullanılması ve Ekonomik Önemi, *Kastamonu Üni., Orman Fakültesi Dergisi*, 11 (1): 52 – 67.
- Fraser, S. and Wish, P.M. (1997). *A Commercial Herb Industry for NSW-and Infant Enterprise*, DPIE Copyshop.
- Frazer, J.G. (1991). *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri*, (Çev. Mehmet H. Doğan), İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freeman, C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Uygarlıkları*, (Çev. Suat Kemal Angı), Ankara: Dost Kitabevi. (Eserin orijinalı 1996 yılında yayınlandı).
- Fuentes-Ultrilla, P., Lopez-Rodriguez, R.A. and Gil, L. (2004). The Historical Relationship of Elms And Vines, *Invest Agrar: Sist Recur For*, 13 (1), 7-15
- Gezgin, İ. (2007). *Arkaik ve Klasik Dönemde Batı Anadolu*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Gilani, A.H., Khan, A.U. and Shah, A.J. (2005). Blood pressure lowering effect of olive is mediated through calcium channel blockade, *Int. J. Food Sci. Nutr.*, 56, 613-620.

- Goodrich, J., Lawson C. and Lawson V.P., (1980). *Kashaya Pomo Plants*, California: Heyday Books.
- Goor, A. (1967). The History of the Pomegranate in the Holy Land, *Economy Botany*, Vol. 21 (3). 215-230.
- Göktaş, Ali M. (1966). *Zeytin ve Zeytinyağının Türkiye Ekonomisindeki Rolü*, İzmir: Ege Bölgesi Sanayi Odası Yayınları.
- Guillermo Glan Vioque, *Martial, Book VII: A Commentary*, (tr. J.J. Zoltowski, 2002), Brill. (Eserin orijinali 1990 yılında yayınlandı).
- Gül, Sevinç G. (1986). Sığla Ağacı (*Liquidambar orientalis* Mill.) Kabuk Sıyrıntularından Yağ Elde Etme Yöntemleri Üzerine Araştırmalar, *Ormançılık Araştırma Enstitüsü Yayınları*, Teknik Bülten Seri No: 178, 1-21.
- Günel, N. (2008). Türk Dünyasında İncir Kültürü, *Turkish Studies*, 3. cilt, 5. sayı, 561-581.
- Güterbock, Hans G. (1968). Oil Plants in Hittite Anatolia, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 88 (1), 66-71.
- Hehn, V. (1998). *Zeytin, Üzüm ve İncir*, (çev. Necati Aça), Ankara: Dost Kitabevi.
- Heinsen, V. (1972). *Mission San Antonio de Padua Herbs: Medicinal herbs of early days*, (third edition), California: Lockwood.
- Helbin, M. (2012). Phisiology and morpholog of σιλφιον in botanical works of Theophrastus, *Scripta Classica* 9, 41-48.
- Herodot, *Herodot Tarihi*(Çev. Müntekin Ökmen, Haz. Azra Erhat 1993), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hesiodos, *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, (çev. Sebahattin Eyüboğlu ve Azra Erhat, 1977), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları XX. Dizisi 5. Sayı.
- Hill, G.F. (1906). *Historical Greek Coins*, London.
- Hodgson, R.W. (1917). The Pomegranate, *University of California Press Barkeley Bulletin*, No: 276. 163-192.

- Homeros, *Odysseia* (Çev. Azra Erhat, A Kadir, 1970), İstanbul: Can Yayınları.
- <http://www.herbalpedia.com>
- https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-0-387-77491-6_1
- Hummer, K.E. and Janick, J. (2009). Rosaceae: Taxonomy, Economic Importance, Genomics, ‘‘*Plant Genetics and Genomics: Crops and Models, vol. 6, part 1*’’, *Biomedical and Life Sciences*, Springer New York, (e-Book).
- İnan, A. (1987). Türk Folklorunda Simurg ve Geruda, *Makaleler ve İncelemeler I*, Ankara.
- Hyde, Lilian S. (2008). *Favorite Greek Myths*, North Carolina: Yesterday’s Classics.
- Jaime, A., Diganta, N., Nidhi, V. and Ranade, S. (2013). Pomegranate biology and biotechnology: A review, *Scientia Horticulturae*, 160, 85-107.
- Kagan, Ute W. (2015). Collecting Coins and the Conclit in Syria, *American Numismatic Society*.
- Kahya, E. (2015). Günlük Ağacı (Liquidambar orientalis, Sığla), *Dört Öge*, Yıl 4, Sayı 7, 15-21.
- Kaplan, M. ve Arıhan, Seda K. (2011). Antik Çağdan Günümüze Bir Şifa Kaynağı: Zeytin ve Zeytinyağının Halk Tıbbında Kullanımı, *VIII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, 1-15.
- Karademir, Z. (2015). Osmanlı İmparatorluğu’nda Şeker Üretim ve Tüketimi (1500-1700), *OTAM*, 37, 181-218.
- Karadeniz, V. (2013). Türkiye’de Kestane Tarımı ve Başlıca Sorunları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt 6, sayı, 27, 279-291.
- Karaküçük, S. (1988). *Tarihsel ve Politik Yönden Olimpiyat Oyunları*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü.
- Karamanoğlu, K. (1977). *Farmasötik Botanik Ders Kitabı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları Ders Kitabı, (44. sayı).

- Karaoğul, E. (2011). Karadeniz ve Akdeniz Bölgesinde Yetişen Defne (*Laurus nobilis*)'nin Kimyasal İçeriği, *Ulusal Akdeniz Orman ve Çevre Sempozyumu*.
- Karık Ü., Çiçek, F., Oğur, E., Tutar, M. ve Ayas, F. (2015). Türkiye Defne (*Laurus nobilis* L.) Popülasyonlarının Uçucu Yağ Bileşenleri, *ANADOLU, J. of AARI*, 25(1), 1-16.
- Karut, K. ve Kazak, C. (2005). Akdeniz Bölgesi'nde yeni bir Hurma ağacı (*phoenyx dactylifera* L.) zararlısı: *Rynchophorus ferrugineus* (Oliver, 1790) (Coleoptera: Curculionidae), *Türkiye Entomoloji Dergisi*, 29(4), 295-300.
- Kersten, W. Wahl and P. Von, G. (1994). Allergic Diseases of the Respiratory Tract in the Woodworking Industry, *Allergologie*, 17(2), 55-60.
- Khatar, H. and Shalab, Abdel-Salam, A. (2008), Potential of Biologically Active Plant Oils to Control Mosquito Larvae (*Culex pipiens*, *Diptera: Culicidae*) From an Egyptian Locality, *Rev. Inst. Med. Trop. S. Paulo*, 50(2): 107-112.
- Kılıç, Y. ve Başol, S. (2015). Hitit Büyü Metinlerinde Geçen Bazı Otsu Bitkiler, Ağaç Türleri ve Ahşap Nesnelere, *Akademik Tarih Düşünce Dergisi*, 6. sayı, 28-58.
- Kishore, Mishra, B., Rastogi, A., Siddiqui, A., Srivastava, M., Verma, N., Pandey, R., Sharma, Chandra N. and Shukla, S. (2013). Opium Poppy: Genetic Upgradation Through Intervention of Plant Breeding Techniques, *InTech*.
- Knight, Richard P. *An Inquiry Into the Symbolical Language of Ancient Art and Mythology*, (published by Alexander Wilder, M.D. 1892), New York.
- Koçak, A. (2011). Bilgelik Varlık Bereket Sembolü İncirin Serüveni. *Bilge Seyidoğlu Kitabı*, (pp. 277-289), İstanbul: Degah Yayınları.
- Kosnovska, J. (2013). The Origin, Archaeobotany and Ethnobotany of Sweet Chestnut (*Castanea sativa* Miller) in the Czech Republic, *Interdisciplinaria Archaeologica: Vol. IV, 2*: 163-176.
- Köse, E., Sarsılmaz, M., Ögetürk, M., Kuş, İ., Kavaklı, A., Zararsız, İ. (2007). Öğrenme Davranışlarında Gül Esans Yağ Aromasının Rolü: Deneysel Bir Çalışma, *Fırat Tıp Dergisi*, 12 (3), 159-162.

- Kulkarni, S.S., Gokhale, A.V., Bodake, U.M and Pathade, G.R. (2011). Cotton dyeing with natural dye extracted from pomegranate (*Punica granatum*) peel, *Univ. J. Environ. Res. Technol.*,1, 135-139.
- Kyle, D. (1996). Winning at Olimpia, *Archeolog*, 49:26-37.
- Kyrieleis, H. (2003). *The German Excavations at Olympia: An Introduction*(tr. S. Binder, 41-60), in Philips and Pritchard, eds.
- Lavva, S. (1993). Zur Siberprägung von Hraklia am Latmos, *Chiron*, 23, 391-414.
- Lev, E. (2006). Drugs Held and Sold by Pharmacists of the Jewish Community of Medieval (11th-14th Centuries) Cairo According to Lists of *Materia Medica* Found at the Taylor-Schechter Genizah Collection, *Journal of Ethnopharmacology*, pp.1-33.
- Malay, H. (1983). Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Ekonomik Durumu, *Ege Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, sayı 2. 50-61.
- Mawai S., Husain, K. and Jantan, I. (2013). Ficus carica L. (Moraceae): Phytochemistry, Traditional Uses and Biological Activities, *Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine*. 03.08.2016.
- <https://www.hindawi.com/journals/ecam/2013/974256/>
- Melgarejo, M.P. and Martinez, V.R. (1992). *El Granado*, Madrid: Mundi Prensa.
- Mescher, V. (2008). How Sweet It Is? A History of Sugar and Sugar Refining in The United States Including a Glossary of Sweeteners, *Online Makale*, 1-29. <http://www.panellamonitor.org/documents/795/how-sweet-it-history-sugar-and-sugar-refining-unit/>
- Mirzeoğlu, N. (2003). *Spor Bilimine Giriş*, Ankara: Bağrıyan Yayınevi.
- Mintz, Sidney W. (1985). *Sweetness and Power The Place of Sugar in Modern History*, New York: Penguin Books.
- Mistry, S. ve Shah, S. (2013). Review on Ethanomedicinal Uses of Different Species of Sarsaparilla (*Smilax Officinalis*), *Journal of Harmonized Rsearch in Pharmacy*, 2(4), 253-255.
- Morford, Mark P.O. and Lenardon, Robert J. (2003). *Classical Mythology*, New York: Oxford Universtiy Press. (Seventh Edition).

- Nayernouri, T. (2010). Asclepius, Caduceus, and Simurgh as Medical Symbols Part I, *Arch Iran Med*, 13 (1): 61-68.
- Neils, J. (2000). Epic Appetites: Images of Food in Ancient Greece and Rome, *Western Reserve Studies Symposium*, Cleveland, Ohio.
- Nigosian, Solomon A. (2004). *Islam: Its History, Teaching and Practices*, Indiana: Indiana University Press.
- Norrie, P. (2003). The History of Wine as a Medicine ‘‘Wine a Scientific Exploration, (Ed. by Merton Sandler and Roger Pinder)’’, London: Taylor & Francis.
- Okan, E. (2016). Tyke ya da Fortuna, *Düzce Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Yayını*, cilt 1, sayı 1: 1-14.
- Öğün, B. (1971). Kaunos Raporu. *Archaeology Dergisi*, (20), 163-164.
- Özbek, H. (2005). Cinsel ve Jinekolojik Sorunların Tedavisinde Bitkilerin Kullanımı, *Van Tıp Dergisi*, 12 (2), 170-174.
- Özcan, F. (2012). Grek ve Roma Dünyasında Gül, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16. sayı, 1-29.
- Özkaya, M.T., Ulaş, M. ve Çakır, E. (2008). *Zeytin Ağacı ve Zeytin Yetiştiriciliği*, Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Parejko, K. (2003). Pliny the Elder’s Silphium: First Recorded Species Extinction, *Conservation Biology*, 923-927.
- Parish, R. and Thomson, S. (1948). *Tree Book: Learning to Recognize Trees of British Columbia*, Canada: Canadian Forest Service.
- PDR, (2000). *Herbal Medicines*, (ed.), Montvale, Medical Economics Company.
- Pedanius Dioscorides, *De Materia Medica* (tr. Lily Y. Beck, 2005), Publisher Hildesheim: Olms-Weidmann, Germany.
- Pişkin, C. (2007). *Antik Çağ’da Karia Bölgesi’nde Dionysos Kültü ve Şarap Üretimi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı.

- Plaitakis, A. and Duvoisin, Roger C. (1983). Homer's Moly Identified as *Glanthus nivalis* L.: Physiologic Antidote to Stramonium Poisoning, *Clinical Neuropharmacology*, 6(1), 1-5.
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/6342763>
- Plinius, Natural History, Vol I. (Translate by, John Bostock, M.D., F.R.S, and H.T. Riley), London: Covent Garden.
- Plinius, *Pliny Natural History*, (In Ten Volumes I, tr. by H. R. Rackham, 1944), London: Harvard University Press.
- Plinius, *Pliny Natural History*, (tr. by H. R. Rackham, W. H. S. Jones, D. E. Eichholz, I-X. 1938-1971), London: Cambridge- The Loeb Classical Library.
- Poschenrieder, C., Llugany, M., Lombini and Barcelo, L. (2012). Smilax aspera L. an evergreen Mediterranean climber for phytoremediation, *Journal of Geochemical Exploration*, 123, 41-44.
- Renfrew, J.M. (2003). Archeology and the Origins of Wine Production ‘‘*Wine a Scientific Exploration*, (Ed. by Merton Sandler and Roger Pinder)’’, London: Taylor & Francis.
- Renner, S.S., Scarborough, J., Schaefer, H., Paris, H.S. and Janick, J. (2008). Dioscoride's bruonia melania is Bryonia alba, not Tamus communis, and an illustration labeled bruonia melaina in the Codex Vindobonensis is Humulus lupulus not Bryonia dioica, *Proceedings of the IXth EUCARPIA meeting on genetics and breeding of Cucurbitaceae, Inra, Avignon*.
- Riedel, H., Saw, Thaw N.M.M, Akumo, Divine N., Kütük, O. ve Smetanska, I. (2012). Wine as Food and Medicine, Scientific, Health and Social Aspects of the Food Industry, *InTech Europe*, 399-412.
<http://www.intechopen.com/books/scientific-health-and-social-aspects-of-the-food-industry/wine-as-food-and-medicine>
- Rogers, M. (2006). *Encyclopedia of Herbs & Their Uses Plants for a Future Database*.
- Rollinger, R. (1994). Aspekte des Sport im Alten Sumer. Sportliche Betätigung und Herrschaftsidelogie im Wechselspiel, *Nikephoros*, (4), 7-64.

- Roman, L. and Roman, M. (2010). *Encyclopedia of Greek and Roman Mythology*, New York: Facts on File.
- Rosenberger, V. (2007). *Republican Nobles: Controlling the Res Puplica ‘A Companion To Roman Religion (Ed. by Jörk Rüpke)’*, Blackwell Publishing L.t.d.
- Sarı, Osman A., Bilgin, O, Bilgiç, A. ve Tort, N. (2010). Ege ve Güney Marmara Bölgelerinde Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkiler, *Anadolu J. of AARI*, 20 (2), 1-21.
- Sedanur, M. ve Şanlıer, N. (2014). Palm Yağı ve Sağlık (Palm Oil and Health), *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 2/1, 13-20.
- Sevin, V. (2002). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- SİPAHİ, T. (2001). New Evidence From Anatolia Regarding Bull Leaping Scenes in the Art of the Aegean and the Near East, *Anatolica*, (27), 107–125.
- Stover, E. (2007). The Pomegranate: A New Look at the Fruit of Paradise, *Hearthscience*, Vol. 42(5), 1088-1092.
- Strabon, *Coğrafya*, (Anadolu: XII, XIII, XIV, Çev: Adnan Pekman, 2000), Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Subaşı, B. (2004). Kestane Sektör Profili, *İstanbul Ticaret Odası Etüt ve Araştırma Şubesi*, İstanbul. 20.03.2016.<http://www.ito.org.tr/Dokuman/Sektor/1-55.pdf>
- Şahin, M. (2000). Kyrene Sikkeleri Üzerinde Betimlenen Silphion Bitkisi Işığında Antik Çağda Doğum Kontrolü, *TÜBA-AR III*, 137-147.
- Şenocak, E. (2015). Halk Anlatı ve İnanışlarında Mitolojik Bir Meyve: Nar, *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, cilt 4 (8), 228-251.
- Swaddling, J. (2008). *The Ancient Olympic Games (Revised Edition)*, University of Texas Press.
- Talimciler, A. (2003). *Türkiye’de Futbol Fanatizmi ve Medya İlişkisi*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

- Tamer, Canan E. (2006). Nar: Bileşimi ve İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri, *Gıda ve Yem Bilimi-Teknolojisi*, sayı 9., 48-54.
- Tanker, M. ve İkbal, S. (1989) Ege Bölgesi Halk İlaçları, *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tanker, M. ve Tanker, N. (1990). *Farmakognozi* (2. cilt), Ankara: Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları No: 65.
- Tanker, M. ve Tanker, N. (1991). *Farmakognozi* (1. cilt), Ankara: Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları No: 66.
- Tanker, N. Koyuncu, M. ve Coşkun, M. (2007). *Farmasötik Botanik* (3. baskı), Ankara: Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları.
- Taylor, Leslie, (2003). Technical Data Report for Sarsaparilla Smilax Officinalis, *Sage Press*, 1-28.
- Tekin, O. ve Yılmaz, M. (2016). Magnesia Definesi, Bir İonia Kentinin Hellenistik Dönem Sikkeleri, *Toplumsal Tarih*, 272, 24-27.
- Temple, Robert K.G. (1991). *He Who Saw Everything: a Verse Translation o the Epic of Gilgamesh* (tr. Robert Temple), London: Rider & Co.
- Tingaud-Sequeira, A., Forgue, J., Andre, M. and Babin, PJ. (2006). Epidermal transient down-regulation of retinol-binding protein 4 and mirror expression of apolipoprotein Eb and estrogen receptor 2a during zebrafish fin and scale development, *Developmental dynamics-American Association of Anatomists*, 235(11): 3071-3079.
- Toprak Mahsülleri Ofisi Genel Müdürlüğü, (2013). 2013 Yılı Haşhaş Sektör Raporu, Ankara.
- <http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/raporlar/2014hashassektorraporu.pdf>
- Toprak Mahsülleri Ofisi Genel Müdürlüğü, (2013). 2013 Yılı Haşhaş Sektör Raporu, Ankara.
- Üreten, H. (2005). Bir Grup Sikkenin Işığında Mastaura Kenti Tanrı ve Kültkeri, *Journal of Arts and Sciences*, sayı 4, 129-142.

- Üreten, H. (2007). Tanrıça Leto: Lydia Sikkeleri Üzerinde, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 16, 25-40.
- Üreten, H. (2010). *Neşredilmiş Yazıtlar Işığında Hellenistik Dönem 'de Pergamon Kenti Tanrı ve Kültleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ürker, O. (2014). *Çevre Etiği Bağlamında Anadolu Sığla Ormanları*, yayınlanmış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Valentina, A. (2004), *The Silphium plant: Analysis of ancient sources*, Durham University: Durham theses.
- Vardareli, N., Doğaroğlu, T. ve Taşkın, Göçmen B. (2012 Eylül). *Datça Hurması (Phonix theophrasti) Populasyonlarında Genetik Çeşliliğin SSR Belirteçleriyle Saptanması*, 21. Ulusal Biyoloji Kongresi:319, İzmir: Ege Üniversitesi,
- Vossen, P. (2007). Olive Oil: History, Production and Characteristics of the World's Classic Oils, *Hortscience*, Vol. 42(5), 1093-1100.
- Waterman, E. (2007). Active Components and Clinical Applications of Olive Oil, *Alternative Meidicine Review*, Vol. 12 (4), 331-342.
- Wickkiser, Bronwen L. (2008). *Asklepios, Medicine, and the Politics of Healing in Fifth-Century Greece*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Yarkın, U. (1977). *More Coins of Syangela From Theangela*, NC 87, 156-157.
- Yoket, Ü. (2003). Eski Çağda tıp, *Sted*, cilt 12-2, 76-78.
- Zaferatos, C. (2008). The History of Olive Oil, *EUROMED Sustainable Connections*, 1.1. 1-8.
- Zohary, D., Hopf, M. and Weiss, E. (2000). *Domestication of Plants in the Old World: The Origin and Spread of Cultivated Plants in West Asia, Europa and The Nile Valley*, Oxford: Oxford University Press.

SİKKELER İÇİN BİBLOGRAFYA

Ashton, R., (1986). *Rhodian Bronze Coinage and the Earthquake of 229-226 BC*, New York.

Ashton, R., (1992). *The Pseudo-Rhodian Drachms of Mylasa*, New York.

BMC Caria, (1897). *Catalogue of The Greek Coins of Caria, Cos, Rhodes, &c.* (by Barclay V. Head, D.C.L.), London: British Museum.

BMC Cyrenaica, (1927). *A Catalog of the Greek Coins in the British Museum, The Greek Coins of Cyrenaica*, (by Robinsan, E.S.G), London: British Museum.

BMC Ionia, (1892). *Catalogue of the Greek Coins of Ionia*, (by Barclay V Head, D.C.L.), London: British Museum.

BMC Mysia, (1892). *A Catalog of the Greek Coins in the British Museum*, (by Wroth, Warwick), London.

Buttrey, Theodore V., (1982). *Greek, Roman and İslamic Cins From Sardes, Archaeological Exploration of Sardis*, Harvard University Press.

Carradice, I. and Price, M. (2001). *Hellen Dünyasında Sikke*, (Çev. Oğuz Tekin), İstanbul: Homer Kitabevi.

Ex Münzen und Medaillen, From the H.B. Collection, 1999, Deutschland.

Hauck und Aufhäuser, (1998). Private collection.

Hoard, (1994). *Coin Hoards, Volume VIII, Greek Hoards*, (Wartenberg, U., M. Jessop Price, and K.A. McGregor, etc), *Royal Numismatic Society*, London.

Howgego, (1985). *Greek Imperial Countermarks, Studies in the Provincial Coinage of the Roman Empire*, (by, C.J. Howgego), London, Royal Numismatic Society Special Publication No: 17.

- Howgego, C. (1998). *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*(Çev. Oğuz Tekin), İstanbul: Homerkitabevi.<http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/>
- Imhoof-Blumer, F. (1901-1902). *Kleinasiatische Münzen*, Vol 1. and Vol 2., Vienna.
- Kagan, J. (1987). The Decadrachm Hoard, *Coinage and Administration in the Athenian and Persian Empires: the Ninth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History*, BAR International Series 343.
- Klein, D., (1999). Sammlung von griechischen Kleinsilbermünzen und Bronzen, *Nomismata*, Italy: Milano.
- Konuk, K. (2003). *From Kroisos to Karia: Early Anatolian Coins From the Muharrem Kayhan Collection*, İstanbul.
- Lindgren & Kovacs, (1985). *Ancient Bronze Coins of Asia Minor and Levant*, (by, Lindgren, H.C & F.L. Kovacs), San Mateo.
- Lindgren III, (1993). *Lindgren III: Ancient Greek Bronze Coins* (from Lindgren Collection), Quarryville.
- MacDonald, David J. (1976). *Greek and Roman Coins From Aphrodisias*, British Archeological Reports.
- Mavrogordato, J. (1914-1919). *A Chronological Arrangement of the Coins of Chios*, New York.
- Metcalf, W.E. (1996). *The Silver Coinage of Cappadocia, Vespasian-Commodus*, New York.
- Milne Kolophon, (1941). Kolophon and its Coinage: A study,(by J.G. Milne), *The American Numismatic Society*, New York.

- Mionnet, (1807-1837). *Description de Medailles Antiques Grecques et Romanies*, vol. 4., (by Mionnet, T.E.), Paris.
- Morkholm, O. (2000). *Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri, Büyük İskender'in Tahta Çıkışından Apameia Barışı'na Kadar*, (Çev. Oğuz Tekin), İstanbul: Homer Kitabevi.
- Regling, K. (1907-1909). Überblick über die Münzen von Nysa, *Nysa ad Maendrum: Nach Forschungen und Aufnahmen in den Jarhren*, Berlin.
- RIC IV. (1986). *The Roman Imperial Coinage, Vol IV, From Pertinax to Uranius Antoninus*, (by, Mattingly, H.B., Sydenham, E.A. and Sutherland, C.H.V.), London.
- RPC I, (1992). *Roman Provincial Coinage I. From the Death of Caesar to the Death of Vitellius, (44 BC-AD 69)*, (by Burnett, A., M. Amandry and P.P. Ripolles), London.
- RPC I, (1992). *Roman Provincial Coinage I: From the Death of Caesar to the Death Vitellius (44 BC-AD 69)*, (by Burnett, A. M. Amandry and P.P. Ripolles), London.
- RPC II, (1999). *Roman Provincial Coinage II: From Vespasian to Domitian*, (by Burnett, A. and M. Amandry), London.
- Sear, D.R., (1982). *Greek Imperial Coins and Their Values*, London.
- SNG Copenhagen, (1942-1979). *Sylloge Nummorum Graecorum, Ionia part 22, 23, 24, Caria part 25, 26, Lydia part 27, 28*. (from The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum), Copenhagen.
- SNG Danish, a, (1946). *The Royal Collection of Coins and Medals*, Danish National Museum.

- SNG Danish, b, (1946). *The Royal Collection of Coins and Medals*, Danish National Museum.
- SNG Fitzwilliam, (1940-1971). *Sylloge Nummorum Graecorum, Great Britain IV, Fitzwilliam Museum, Leake and General Collections*, London.
- SNG France, (1993). *Sylloge Nummorum Graecorum, Bibliotheque Nationale, Cabinet des Medailles*, France.
- SNG Kayhan, (2002). *Sylloge Nummorum Graecorum* (by K. Konuk), İstanbul.
- SNG Keckman, (1994). *Sylloge Nummorum Graecorum*, (from The Erkki Keckman Collection in the Skopbank by Westermark U. and R. Ashton), Finland: Helsinki.
- SNG Levante, (1986). *Sylloge Nummorum Graecorum, I. Levante-Cilicia*, (by Levante, E.), Switzerland: Zurich.
- SNG Leypold, (2004). *Sylloge Nummorum Graecorum, Kleinasiatische Münzen der Kaiserzeit, Vol II*. (by Sammlung Leypold), Vienna.
- SNG Lloyd, (1933-1937). *Sylloge Nummorum Graecorum, Great Britain Volume II*, (from Lloyd Collection), London.
- SNG Lockett, (1939). *Sylloge Nummorum Graecorum, Great Britain III, part 2*, (from R.C. Lockett Collection), London.
- SNG München, (1968). *Deutschland, München Staatliche Münzsammlung*. Berlin.
- SNG München, (1968). *Sylloge Nummorum Graecorum*, (München Staatliche Münzsammlung), Berlin.
- SNG Tübingen, (1994). *Sylloge Nummorum Graecorum*, (Münzsammlung der Universität Tübingen 5

SNG von Aulock Nachträge III, (1964). *Sammlung H. von Aulock Nachträge III. Ionien, Karien, Lydien*, (P.R. Franke. Gebr. Mann), Berlin.

SNG von Aulock, (1957-1967). *Sylloge Nummorum Graecorum*, Vol. 1., Vol. 2., (Hans Von Aulock, Sammlung), Berlin.

Tekin, O. (1992). *Antik Nümismatik ve Anadolu (Arkaik ve Klasik Çağlar)*, İstanbul: Kanaat Matbası.

RESİMLER VE FOTOĞRAFLAR İÇİN KAYNAKÇA

Bibliothèque Louvre, Nina M.Davis, plate 3.

British Museum. Drawing by 2008 S. Beaulieu, after Leick 1998: Plate 38.

Geç Asur dönemine ait bir mühür. British Museum. Drawing by 2008 S. Beaulieu, after Leick 1998: Plate 38.

İNTERNET KAYNAKÇALARI

<http://www.asiaminorcoins.com/>(Er. Tar. 12.01.2016)

<http://www.forumancientcoins.com/>(Er. Tar. 06.05.2017)

<http://www.wildwinds.com/>(Er. Tar. 26.12.2016)

<http://xfrog.com/> (Er. Tar. 23.02.2017)

<https://www.acsearch.info/>(Er. Tar. 08.02.2017)

<https://www.cngcoins.com/>(Er. Tar. 20.04.2016)

<http://hasanmalay.com>

<https://www.lessingimages.com>(Er. Tar. 05.04.2016)

<http://www.tdk.gov.tr/>(14.12.2015)

xfrogPlants Europa 1 and Europa 2.(Er. Tar. 23.02.2017)

xfrogPlants Fruit Trees(Er. Tar. 23.02.2017)

EKLER DİZİNİ

Ek 1: Lydia Bölgesinde Bulunan Kent Sikkelerinde Görülen Bitkiler ve Semboller.

	Akdeniz Saparnası	Buğday	Defne	Dövmüştü Avratotu	Fıstık Çamı	Kızıl Çam	Haşhaş	İncir	Kayın	Kestane
Akrasos			X				X			
Attuda										
Bageis										
Blaundos		X								
Dioshieron										
Gordos-Julia										
Heraclia										
Salbace										
Hyrkaneis										
Magnesia ad Sipylos			X							
Maionia										
Mastaura			X				X			
Mostene							X			
Nysa										
Philedephia	X		X	X	X	X	X			
Saitra										
Sala										
Sardeis	X	X	X	X			X			
Silandos			X		X	X				
Thyateira			X							
Timolos										
Tralleis										
Trapezopolis										
Tripolis							X			

Ek2: Lydia Bölgesinde Bulunan Kent Sikkelerinde Görülen Bitkiler ve Semboller.

	Şeker Kamışı	Meşe	Zeytin	Nar	Asma- Üzümü	Gül	Asklepios Kerykeion	Cornucopine	Palmiye	Telephorus
Abraxas		X		X			X	X		
Attuda		X								
Bageis	X						X			X
Blaundos					X		X			
Dioshieron							X			
Gordos-Julia					X		X			
Heraclia					X					
Salbace										
Hyrkaneis					X		X			
Magnesia ad Sipylos										
Maionia					X					
Mastaura		X		X	X			X		
Nysa		X			X					
Mostene				X	X			X		
Philedephia					X			X	X	
Saitta							X			
Sala					X		X			
Sardeis	X	X	X		X			X	X	
Silandos			X				X	X	X	X
Thyateira		X					X			
Tmolos					X					
Tralleis					X			X	X	
Trapezopolis				X				X	X	
Tripolis							X	X		

Ek 3: İonia Bölgesinde Bulunan Kent Sikkelerinde Görülen Bitkiler ve Semboller.

	Akdeniz Sapanası	Buğday	Defne	Dövizinüç Avratotu	Fıstık Çamı	Kızıl Çam	Hışhaş	İncir	Kaym	Kestane
Chios	X			X						
Ephesus	X			X						
Erythrai		X								
Herakleia ad			X							
Latmon			X							
Klazomenai			X							
Kolophon			X							
Lebedos										
Magnesia ad										
Meander										
Metropolis			X							
Oinoia-										
Ikarria										
Phokaia										
Phygela			X							
Priene	X			X						
Samos			X							
Smyrna		X					X			
Teos										

Ek 4: İonia Bölgesinde Bulunan Kent Sikkelerinde Görülen Bitkiler ve Semboller.

	Şeker Kamışı	Meşe	Zeytin	Nar	Aşma- Üzüm	Gül	Asklepios Kerykeion	Cornucopiae	Palmiye	Telesphorus
Chios					X			X		
Ephesus					X		X			
Erythrai		X			X					
Herakleia ad Latunon		X								
Klazomenai			X							
Kolophon			X							
Lebedos			X					X		
Magnesia ad Meander			X							
Metropolis							X		X	
Oinoia- Ikaria					X					
Phokaia			X				X			
Phygela										
Priene					X					
Samos	X		X				X			
Smyrna	X	X			X		X		X	
Teos					X		X			

Ek 5: Caria Bölgesinde Bulunan Kent Sikkelerinde Görülen Bitkiler ve Semboller.

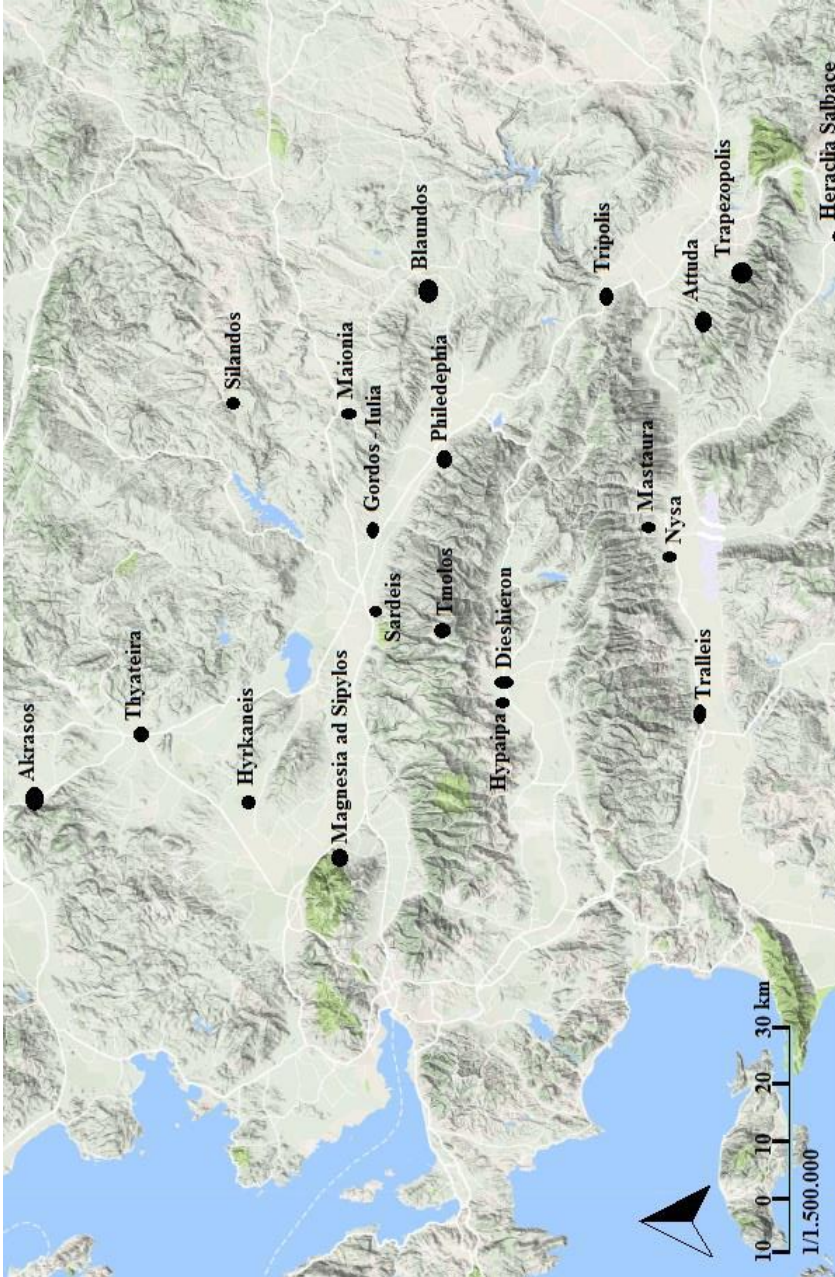
	Alkeniz Saparnasi	Buğday	Defne	Dövülmüş Ayrıtotu	Fıstık Çamı	Kızıl Çam	Haşhaş	İncir	Kayın	Kestane
Alabanda			X							
Alinda										
Antiocheia ad Maeander			X							
Aphrodisias	X		X	X			X			
Bargylla	X			X						
Halikarnassos										
Idyma			X					X	X	X
Kamiros								X	X	X
Kaunos										
Knidos			X		X	X	X			
Kranaos										
Mylasa										
Myndos	X			X	X	X	X			
Orthasia					X	X				
Rhodos	X		X	X			X			
Stratonikeia			X							
Syngela										
Tabai	X		X	X						

Ek 6: Caria Bölgesinde Bulunan Kent Sikkelerinde Görülen Bitkiler ve Semboller.

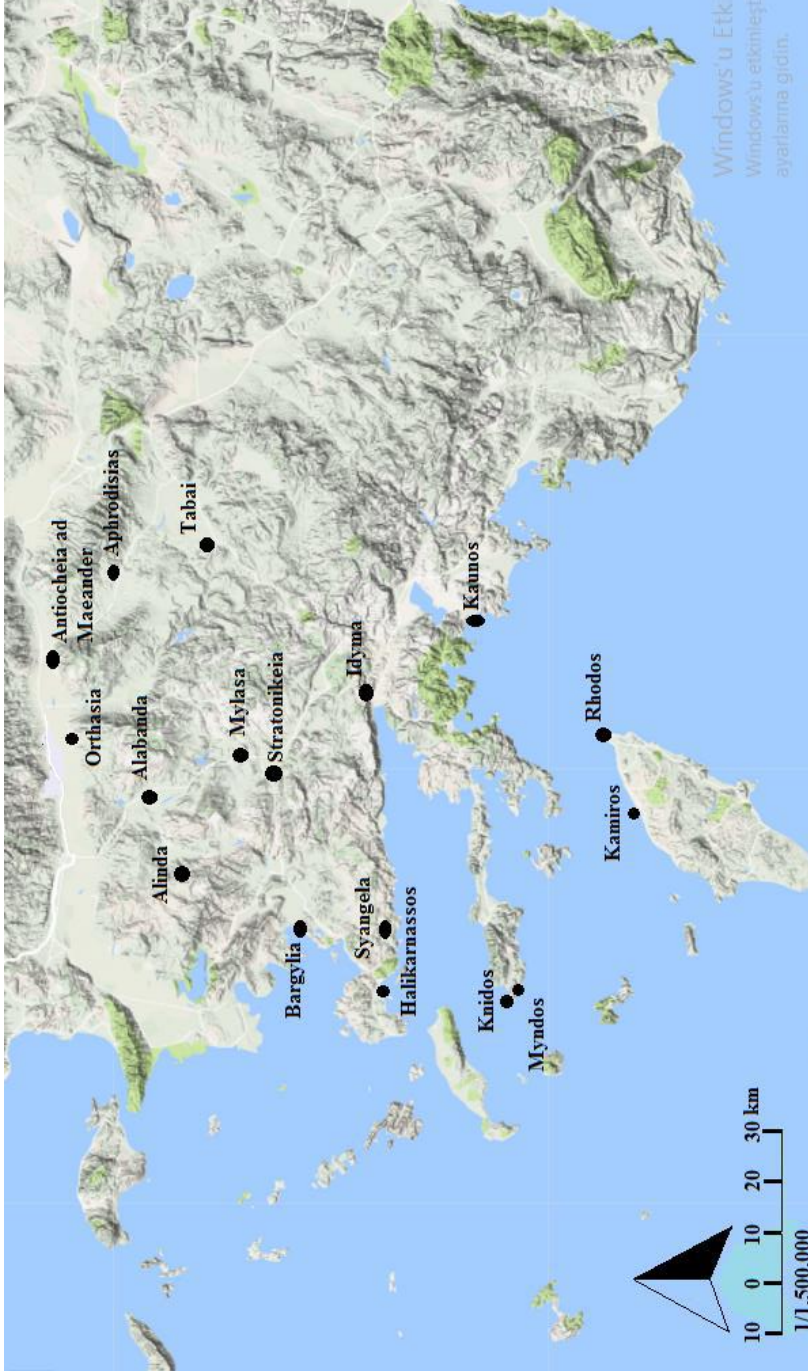
	Selen Kamışı	Meşe	Zeytin	Nar	Ayana- Üzüm	Gül	Aisklepios Kerykeion	Cornucopiae	Falmiye	Telephorus
Alabanda							X			
Alinda		X	X							
Antiocheia ad Maeander										
Aphrodisias				X			X	X	X	
Bargyia							X			
Hallarnassos			X							
Idynea										
Kamiros										
Kamos					X		X		X	
Knidos				X	X	X	X	X		
Kranos					X					
Mylasa					X	X	X			X
Myndos			X	X	X	X	X	X		
Orthasia					X		X			
Rhodos		X		X		X	X	X		
Siratoukeia		X							X	
Syngelia										
Tabai					X					

* Tablo, sikkelerin üzerinde bulunan tanrılar, tanrıların sembolleri ve bununla birlikte özellikle bitkiler dikkate alınarak oluşturulmuştur. Çelenklerde görülen bitkiler, bu tabloda, Akdeniz Saparnası, defne, meşe ve dövülmüş avratotu ili ilgili olabileceği düşünülmüştür. Bundan dolayı net şekilde görülen çelenkler ve bitkiler dışında kalan grup, ihtimal dahilinde olabilecekleri düşünülerek işlenmiştir. Cystaphoric sikkeler üzerinde görülen çelenkler, dövülmüş avratotu ve Akdeniz Saparnası ile ilgili olabilecekken aynı zamanda Dionysos ile ilgilide olabilir. Yine benzer şekilde Dionysos'un thyrsos'unda görülen kozalak, Kızıl çam veya Fıstık çamı kozalağı olabilmektedir. Bir başka örnek ise, Asclepios ve Kerikeion olan sikkeler; sağlıklı alakalı epitedler olduğu gibi caduceus'ta bu amaçla işlenmiş olabilir.

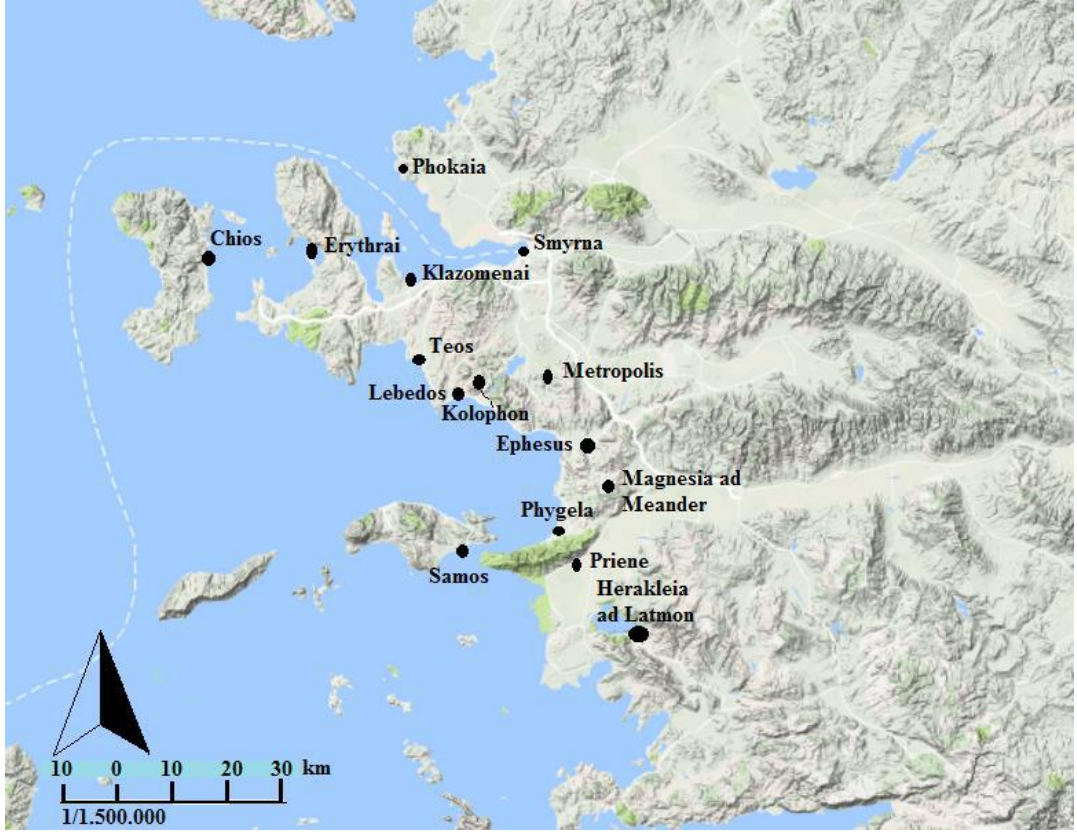
Ek 7. Lydia Bölgesi Kentleri

Ek 8. Karia Bölgesi Kentleri

Ek 9. İonia Bölgesi Kentleri

KATALOG

İNCİR MOTİFLİ SİKKELER

- 1) Kamiros. Trihemiobal. İ.Ö. 600-500. AR, 0.8mm. 0.65gr.

Ön yüz: Beş loplu incir yaprağı.

Arka yüz: Kare damga içinde düzensiz şekil.

Gözenekli yüzey.2/1 oranında büyütüldü.

BMC Caria, PL. XXXIV: 7-11; SNG von Aulock, 2781; SNG

Keckman, 329 (benzer damgalama).

- 2) Kamiros. Didrachm. İ.Ö. 510 civarı. AR, 8mm. 12.02gr.

Ön yüz: Beş loplu incir yaprağı.

Arka yüz: Ortada yatay bir şerit ile ayrılmış düzensiz bezemeli iki düzgün dikdörtgen.

Kenarlarda darp izi. 2/1 oranında büyütüldü.

BMC Caria, PL. XXXIV: 8.

- 3) Kamiros. Trihemiobol. İ.Ö. 500-460. AR, 12mm. 1.48gr.

Ön yüz: Beş loplu incir yaprağı.

Arka yüz: Kare damga içinde düzensiz şekil.

2/1 oranında büyütüldü.

SNG Keckman, 320-1; SNG Copenhagen, 714-5.

- 4) Kamiros. Stater. İ.Ö. 500-408. AR, 12mm. 11.81 gr.

Ön yüz: Beş loplu incir yaprağı, lobların arasında Ψ .

Arka yüz: Ortada kalın bir barla kesilmiş, KAM[I]-PEΩ[N].

2/1 oranında büyütüldü.

BMC Caria, PL. XXXIV: 12.

5) Idyma. Drachm. İ.Ö. 5-4. Yüzyıl. AR, 16mm, 3.54gr.

Ön yüz: Pan yüzü.

Arka yüz: Kare damga içinde beş loplu incir yaprağı.

2/1 oranında büyütüldü.

SNG Copenhagen, 419; SNG Keckman, 59 (Benzeri).

6) Idyma. Drahmi. İ.Ö. 5-4. Yüzyıl. AR, 12mm. 3.64gr.

Ön yüz: Pan yüzü.

Arka yüz: Beş loplu incir yaprağı, I- Δ-Y-M-I-O-N.

2/1 oranında büyütüldü.

BMC Caria, PL. XXI:8-10; SNG Keckman, 60.

7) Idyma, Obol. İ.Ö. 450-350. AR, 0,9mm. 0.80 gr.

Ön yüz: Sağa, diademli Aphrodite portresi.

Arka yüz: Beş loplu incir yaprağı, I-Δ-UM-I-O-N.

Kırık kenar. 2/1 oranında büyütüldü.

SNG Keckman, 61.

8) Idyma. Hemiobol. İ.Ö. 4. Yüzyıl. AR, 10mm. 0.32gr.

Ön yüz: Sola, yunus balığı.

Arka yüz: Beş loplu incir yaprağı.

Darp izi. 2/1 oranında büyütüldü.

SNG Kayhan, 789.

9) Idyma. Obol. İ.Ö. 350-300.AE, 11mm, 1.33gr.

Ön yüz: Sağa, Pan portresi.

Arka yüz: Dört loplu incir yaprağı ve tomurcuk, I-Δ.

2/1 oranında büyütüldü.

**SNG Keckman, 61-63; SNG Tübingen, 3406; SNG Copenhagen
Caria, 420 (benzeri).**

DEFNE MOTİFLİ SİKKELER

10)

Idyma. Obol. İ.Ö. 5. Yüzyıl. AR, 8mm. 0.51gr.

Ön yüz: Kara kaplumbağası.

Arka yüz: Defne dalı, ΔY.

Gözenekli yüzey, kare damga izi.3/1 oranında büyültüldü.

Klein, 522. Bilinen 5 örnekten biri.

11) Kolophon. Tetartemorion. İ.Ö. 450-410. AR. 8mm. 0.38gr.

Ön yüz: Sağa arkaik Apollo portresi, arkasında defne dalı.

Arka yüz: Yuvarlak damga içinde TE monogramı.

Gözenekli yüzey. Kırık kenar. 3/1 oranında büyültüldü.

SNG München Ionien, 94; Milne Kolophon, 1941: 5-6.

12) Kolophon. İ.Ö. 400-380. AE,9mm. 0.65gr.

Ön yüz: Defne çelengi içinde sağa, Apollo başı.

Arka yüz: Meander motifi içinde sağa, deniz kuşu?

Yeşil patina. 3/1 oranında büyültüldü.

SNG Kayhan 507.

13) Idyma. Hemiobol. İ.Ö. 400 civarı. AR, 8mm. 0.46gr.

Ön yüz: Kara kaplumbağası.

Arka yüz: Defne dalı, ΙΔY.

Gözenekli, damga izi.2/1 oranında büyültüldü.

Klein, 522.

14) Antiocheia ad Maender. İ.Ö. 2. Yüzyıl ortaları. AE, 19mm. 6.30gr.

Ön yüz: Sağa doğru Helios portresi.

Arka yüz: Defne çelengi içinde lir.

Yeşil patina, gözenekli yüzey. Nokta sınırlı.

Lindgren III, 415.

15) Herakleia ad Latmon. İ.Ö. 190 sonrası. AE, 19mm. 2.67gr.

Ön yüz: Sağa, Yunan miğferli Athena portresi.

Arka yüz: Defne çelengi içinde üstte sadak içinde ok, altta sopa,

HPA[KΛE]- ΩΤΩ[N]- ΔΤ

Yeşil patina, nokta sınırlı.

SNG Kayhan, 330.

16) Herakleia ad Latmos. Tetrobol. İ.Ö. 152-142. AE, 16mm. 2.44gr.

Ön yüz: Sağa, Yunan miğferli Athena portresi.

Arka yüz: Defne çelengi içinde sopa, HPAKΛE-ΩΤΩΝ.

Damga izi, çentikli kenar.2/1 oranında büyültüldü.

SNG München, 431.

17) Lebedos(Ptolemais). Tetradrachm. İ.Ö. 160-140. AR. 30mm, 16.32gr.

Ön yüz: Sağa, Yunan miğferli Athena portresi.

Arka yüz: Defne çelengi içinde, iki cornucopiae arasında sopa, üstünde

baykuş, ΛΕΒΕΔΙΩΝ / ΑΠΟΛΛ-ΟΔΟΤΟΣ.

BMC Ionia, PL. XII: 7. Benzer kalıpta.

18) Mastaura. Otonom dönemde. İ.S. 1. Yüzyıl. AE, 16mm. 3.89gr.

Ön yüz: Sağa, çelenkli Zeus portresi.

Arka yüz: MACTA-ITTON, defne çelengi içinde palmye dalı, solda thyrsos.

Aşınmış yüzey. 2/1 oranında büyültüldü.

Mionnet., VII: 337.

19) Saitta. İ.S. 177-192. AE, 17mm. 4.16gr.

Ön yüz: Sağa, diademli Crispina büstü.

Arka yüz: A.T- THN@AI, sağa, stuna yaslanmış Apollo, sağ elinde defne dalı.

Kahverengi patina, silik yüzey. 2/1 oranında büyültüldü.

SNG von Aul. Lydia, 3096.

20) Kolophon. İ.S. 193-235. AE, 22mm. 4.79gr.

Ön yüz: EPECV...TOB, sağa, Etruscilla (senatör) büstü.

Arka yüz: [AK]PACIQTON, belden yukarısı çıplak Apollo Klarios, defne dalı ve lir.

Aşınmış yüzey, nokta sınırlı. 2/1 oranında büyültüldü.

BMC Ionia, s. 44, No: 55, (Benzer).

21) Alabanda. İ.S. 193-211. AE, 31mm. 18.09gr.

Ön yüz: Sağa, Septimius Severus çelenkli büstü, önünde countermark.

Arka yüz: Ayakta sağa, Apollo, sol elinde defne dalı, sağda tarafta altar üstünde lir, NA-C-QN.

Gözenekli yüzey, aşınma var.

SNG von Aulock, 2834.

22) Alabanda. İ.S. 198-217. AE, 27mm, 9.41gr.

Ön yüz: AV.K.M.P-A[N]TΩNINOC, sağa İmp. Caracalla'nın çelenkli büstü.

Arka yüz: A..B -ANΔCΩN, kurdele asılı üç yapraklı defne dalı.

Yeşil patina, nokta sınırlı.

SNG von Aulock, 2401; SNG Copenhagen Caria, 15.

23) Alabanda. İ.S. 209-211. AE, 26mm, 10.28gr.

Ön yüz: ΠICΓET-AC•K•CC•, sağa İmp. Geta'nın zırlı büstü, önünde countermark Caracalla.

Arka yüz: Üç yapraklı defne dalı etrafında A-N-Λ...ΩN.

Pürüzlü kenar, nokta sınırlı.

Howgego, 1995: 78-79.

24) Mylasa. İ.S. 193-211. AE, 24mm. 5.06gr.

Ön yüz: Sağa çelenkli ve zırlı Septimius Severus büstü, ..YKAC-CCVHKOC[H].

Arka yüz: Defne çelengi içinde yengecin üstünde çift başlı balta ve üç dişli mızrak, MAAΩ-VC[ΩN]

Nokta sınırlı.

BMC Caria, PL. XXII: 3.

25) Kolophon. İ.S. 244-249. AE, 35mm. 28.55gr.

Ön yüz: AYT KM[IOY]-ΦΙΑΠΠΠOC, sağa, çelenkli ve zırlı Gordian III büstü.

Arka yüz: [EΠ]CTAAYPIACXPIONC- OΓ KOΛOΦΩ- NΩN, sola

belden yukarısı çıplak Apollo Klarios oturmakta, defne dalı ve lir tutar.

Nokta sınırlı.

BMC Ionia, s. 43, No: 49; Lindgren & Kovacs, 449; Milne Kolophon, 227.

26) Magnesia ad Meandrum. İ.S. 235-238. AE 9.65gr.

Ön yüz: Γ. IOV. OVH. - MAXIMOC K. Sağa, Maximus Caesar ödüllü ve zırlı büstü.

Arka yüz: ΕΠΙ ΓΡ AVP AKTIA - KOVP MAGNH./ΤΩΝ, ayakta sağa çıplak Apollo, sağ elinde defne dalı, sol dirseği bir yılanın tırmandığı üç ayaklı kazanda.

Yeşil patina, nokta sınırlı.

Ex Münzen und Medailen, 1970: 385.

27) Kolophon. İ.S. 253-260. AE, 32mm. 14.48gr.

Ön yüz: AVKΠ ΙΚΑΙΥ ΟΥΑΚ [ΤΩ]ΙΝΟC, sağa Aelius Severinus (magistrate) çelenkli ve zırlı büstü.

Arka yüz: Sola belden yukarısı çıplak Apollo Klarios oturur, elinde defne dalı ve lir, karşısında ayakta Artemis uzun bir meşale tutar, arkasında ayakta Nemesis, CΠ.ΟΝ-ΜΕC...ΝΟΥ/ΚΟΛΟ[Φ] ΩΝ.ΙΩΝ.

Yeşil patina, nokta sınırlı.

BMC Ionia. PL. VIII: 11. (Caracalla sikkesinin bir benzeri.)

ÜZÜM ve ASMA ÇELENGİ MOTİFLİ SİKKELER

28) Chios. Didrachm. İ.Ö. 478-431. AR, 15mm. 7.78gr.

Ön yüz: Sola, amphora tutan sfenks, üstünde üzüm salkımı.

Arka yüz: Dört parçalı kare damga.

2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Copenhagen Ionia, 1544.

29) Chios. Drachma. İ.Ö. 435-425. AR, 30mm. 3.2gr.

Ön yüz: Sola, oturan sfenks, önünde amphora üstünde üzüm.

Arka yüz: Dört parçalı kare damga biçimsiz motifler.

3/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, PL. XXXII, 3.

30) Chios. Tetradrachm. İ.Ö. 412-350. AR, 9.4mm. 14.88gr.

Ön yüz: Sola oturan sfenx, önünde amphora üstünde üzüm.

Arka yüz: Sağa kalın çizgilerle örülü dört parça kare damga içinde, magistrate ΠΟΣΕΙΔΙΠΠ[ΠΟΥ].

3/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, PL. XXXII, 8.

31) Syangela. Hemidrachm. İ.Ö. 4. Yüzyıl. AR. 10mm, 2.04gr.

Ön yüz: Sola, çelenkli Dionysos portresi.

Arka yüz: Kare damga içinde üzüm salkımı ve kantharos.

Gözenekli yüzey, kare damga izi. 3/1 oranında büyütülmüştür

SNG Keckman 264.

32) Teos. İ.Ö. 370-330. Magistrate Polythrous. AE, 17mm. 4.04gr.

Ön yüz: Sağa, pençesini kaldırmış Griffon.

Arka yüz: TH-ΙΩ-[N]ΥΟΩΡ-ΟΥΛΟΝ, kantharos üstünde üzüm salkımı.

Yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, PL. XXX, 15.

33) Teos. İ.Ö. 370-330. Magistrate Agatharhos. AE, 17mm. 4.19gr.

Ön yüz: Sağa, pençesini kaldırmış Griffon.

Arka yüz: TH-ΙΩΝ/ΓΡΟΑΡΧΟΕ, kantharos üstünde üzüm salkımı.

Yeşil patina, aşınmış yüzey. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Copenhagen, 1452.

34) Teos. İ.Ö. 370-33. Magistrate Dionysas. AE, 18mm. 3.91gr.

Ön yüz: Sağa, pençesini kaldırmış Griffon.

Arka yüz: TH-ΙΩΝ/ΔΙΟΝ-ΥΕΔΕ, kantharos üstünde üzüm salkımı.

2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Copenhagen Ionia, 1453.

35) Syangela. İ.Ö. 300-275. AE. 11mm. 1.20gr.

Ön yüz: Sola, çelenkli Dionysos portresi.

Arka yüz: ΓΜ, kantharos, solda üzüm salkımı.

Yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Keckman, 265.

36) Kranaos. İ.Ö. 300-280. AE. 10mm. 1gr.

Ön yüz: Sağa, Helios başı.

Arka yüz: ΚΡΑΝ, üzüm salkımı, solda karides.

Yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Keckman, 219-220.

37) Teos. İ.Ö. 300-330. Magistrate Diogenes. AE, 17mm. 3.22gr.

Ön yüz: Sağa, pençesini kaldırmış oturan Griffon.

Arka yüz: TH-ΝΟΙΑ, kantharos üstünde üzüm salkımı.

2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, PL. XXX, 15.

38) Erythrai. İ.Ö. 300-200. AR, 15mm. 3.32gr.

Ön yüz: Sağa çelenkli Dionysos portresi.

Arka yüz: ΕΡΥΘΡΑΙΩΝ/ΑΜΑΛΛΗΕΣ/ΑΡΧΕΑΝΑ/ΚΤΟΣ, sağ üstte üzüm salkımı.

2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Copenhagen Ionia, 655.

39) Oinoia- Ikaria. İ.Ö. 300-200. AE, 19mm. 5.17gr.

Ön yüz: Sağa, sakallı Dionysos portresi.

Arka yüz: Üzüm salkımı, altta ΟΙΝΑΙΩΝ.

BMC Ionia, PL. XXXIV, 2.

40) Knidos. İ.Ö. 250-210. AE. 12mm, 1.46gr.

Ön yüz: Sağa, çelenkli Apollo portresi.

Arka yüz: ΚΝΙ, sağa kadirga pruvası, sol altta üzüm salkımı.

Yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Copenhagen, 305-310.

41) Teos. Tribol İ.Ö. 250-150. AE, 13mm. 1.80gr.

Ön yüz: Sağa, pençesini kaldırmış Griffon.

Arka yüz: Üzüm salkımı, ΟΧ-ΧΙ[N]

Nokta sınırlı, yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, s. 314, No. 39, (Benzeri ΘΗ-ΜΙΝ-ΝΙΟΩ).

42) Nysa. Drachm. İ.Ö. 130 civarı. AE, 15mm. 12.32gr.

Ön yüz: Meşe çelengi içinde sopa üstünde aslan postu.

Arka yüz: ΝΥΣΑ, üzüm salkımı.

2/1 oranında büyütülmüştür.

Mionnet, IV, 391.

43) Nysa. Cistophorus tetradrachm. İ.Ö. 130 civarı. AR. 26mm. 12gr.

Ön yüz: Sarmaşık çelengi içinde cysta mystica.

Arka yüz: ΙΥΕ-ΕΡΕΩΕ, sadağa dolanmış iki yılan, sağda thyrsos ve üzüm tutan Dionysos.

Regling, 2.

44) Sardeis. İ.Ö. 2. Yüzyıl. AR. 14mm. 2.44gr.

Ön yüz: Sağa, çelenkli Apollo portresi.

Arka yüz: Asma çelengi içinde sopa, ΣΑΡΑΔ[Ι]-ΑΝΩ[Ν].

2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG v. Aulock Lydien. 3125-3126.

45) Tralles. Cistophoric Tetradrachm. İ.Ö. 165-85. AR, 11mm. 2.98gr.

Ön yüz: Asma çelengi içinde sopa, üstünde aslan postu.

Arka yüz: ΤΡΑΛ, üzüm salkımı, sağda çelenk.

2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG von Aulock Nachträge, III. 8285.

46) Kaunos. Hemidrachm. İ.Ö. 166-100. AR. 12mm. 1.09gr.

Ön yüz: Sağa, Corinth miğferli Athena.

Arka yüz: ΦΑ-ΡΟΚ Κ-Α, kılıf içinde kılıç, sağda üzüm salkımı.

2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Keckman 83.

47) Knidos. İ.Ö. 167 sonrası. AE. 11mm.

Ön yüz: Sola sarmaşık dalından çelenkli genç Dionysos portresi.

Arka yüz: ΚΝΙ[ΙΔΙ]ΩΝ, asma dalında iki üzüm salkımı.

Nokta sınırlı, aşınmış yüzey. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Caria, PL. XVI: 4.

48) Tralles. Cistophoric Didrachm. İ.Ö. 133 öncesi. AR, 21mm. 6.06gr.

Ön yüz: Asma çelengi içinde sopa, üstünde aslan postu.

Arka yüz: Üzüm salkımı ve asma yaprakları.

SNG Von Aulock Lydien, 3267.

49) Priene. Triobol. İ.Ö. 3.yüzyıl. Achilleides(magistrate) AE, 21mm.

9.50gr.

Ön yüz: Sağa Yunan miğferli Athena portresi.

Arka yüz: Sarmaşık çelengi içinde, ΠΠΙ-Η..ΧΙΛΛΕΙ/ΔΗΣ, sağa yatmış amphora üstünde baykuş.

2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, PL. XXIV, 11. (Benzeri)

50) Orthosia. İ.Ö. 2. Yüzyıl. AE, 12mm. 1.12 gr.

Ön yüz: Sağa, çelenkli Zeus portresi.

Arka yüz: Asma yaprağı, A.I.OY-NUIΣIΣΠ

Gözenekli yüzey.

Hauck und Aufhäuser, 1996: 234.

51) Myndos. Trihemibols. İ.Ö. 2-1. Yüzyıl. AR, 11mm. 0.88gr.

Ön yüz: Sağa, çelenkli Dionysos portresi.

Arka yüz: TAYPION (magistrate), üzüm salkımı.

Nokta sınırlı. 3/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Caria, PL. XXII, 9. (Benzer, lejant ΜΥΝΔΙΩΝ).

52) Chios. İ.Ö. 190-84. AE, 8.19gr. 9.5mm.

Ön yüz: [XI]-Ω-N, sağa amphrora tutan sfenks.

Arka yüz: Sarmaşık çelengi içinde çapraz thyrsos, üstte üzüm salkımı.

Aşınmış yüzey. 3/1 oranında büyütülmüştür.

Mavrogordato, 357: 5.

53) Chios. Drachm. İ.Ö. 84-30. AR, 17mm, 4.05gr.

Ön yüz: Sola, oturan sfenks, önünde üzüm salkımı.

Arka yüz: ΧΙΟΣ-ΜΟΣΧΙΩΝ (magistrate), defne çelengi içinde amphora.

2/1 oranında büyütülmüştür.

Mavrogordato, 69.

54) Teos. Trichalkon. İ.Ö. 200-100. AE, 16mm. 3.18gr.

Ön yüz: Sağa, pençesini kaldırmış Griffon.

Arka yüz: Asma çelengi içinde T[H]-ΙΩΝ, altta asma çiçeği.

Gözenekli yüzey. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Copenhagen, 1475.

55) Mastaura. Otonom. İ.S. 60 sonrası. AE, 14mm. 2.1gr.

Ön yüz: Demet içinde beş adet buğday başağı.

Arka yüz: ΜΑCΤΑΥ-[REI], üzüm salkımı.

Kahverengi patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

Imhoof-Blumber, Part X: 1.

56) Philadelphia. İ.S. 82-96. AE, 21mm. 3.1gr.

Ön yüz: Sağa Domitia büstü. ΝΑΟΙΥΥ.

Arka yüz: üzüm salkımı, ..Ι..V..ΝΑ-DVΩVVAI..

Nokta sınırlı.

RPC II: 52.

- 57) Tralles. Cistophoric Tetradrachm. İ.S. 133. Magistrate Ptol. AR,
28mm, 12.25gr.

Ön yüz: Dionysiac çelengi, cista mystica içine giren yılan.

Arka yüz: [T]RAN, üstte ΠΤΟΛ, iki yılanın dolandığı sadak, sağda ayakta Dionysos, elinde thyrsos ve üzüm salkımı.

SNG von Aulock Lydien, 3262.

- 58) Attailea. Yarı otonom. İ.S. 177-225. AE, 17mm. 2.31gr.

Ön yüz: [ΛΠ]- ΛCKAI sağa çelenkli ve zırlı Geta büstü.

Arka yüz: [A]TTAΛCATΩN, sola ayakta Pan, üzüm salkımı ve lagobolon tutar.

Yeşil patina, nokta sınırlı. 2/1 oranında büyütülmüştür.

Mionnet, VII, 44; SGICV 5004.

- 59) Attailea. İ.S. 2. Yüzyıl. AE, 14mm. 1.31gr.

Ön yüz: Sağa, kalkanlı ve miğferli Roma büstü.

Arka yüz: ATT[A]-[ΛCAT]ΩN. Üzüm salkımı.

Nokta sınırlı. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Lydia, PL. III, 3.

- 60) Knidos. İ.S. 167 sonrası. AE, 19mm. 4.85gr.

Ön yüz: Sağa, bukleli Apollo portresi.

Arka yüz: KNIDAIΩN-ΑΡΙΣΤΟΠΟ-ΛΙΣ iki çizgi arasında üzüm salkımı.

2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Caria, PL. XVI: 3.

61) Apollonia Salbake. İ.S. 117-220. AE. 19mm, 4.3gr.

Ön yüz: [ΔH]MOC, sağa, Demos portresi.

Arka yüz: ΑΠΟΛΛΟ-NIATON, ayakta sola Dionysos, üzüm salkımı ve thyrsos tutar şekilde.

Nokta sınırlı. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Aulock, 2485.

62) Tmolos. Yarı otonom. İ.S. 117-161. AE, 15mm. 5.04gr.

Ön yüz: Sağa genç Dionysos portresi, önünde thyrsos.

Arka yüz: ΤΩΝ-TΜΩΛΙ, üzüm salkımı.

Damga izi.

Buttrey Sardis, 327.

63) Sala. İ.S. 198-217. AE, 15mm. 2.38gr.

Ön yüz: [C]ΑΛΗΝΩΝ, sağa çelenkli Herakles portresi.

Arka yüz: ΕΠΙ ΑΛΑΕ- ΑΝΔ, üzüm salkımı.

SNG Copenhagen Lydia, II. 432.

64) Mostene. İ.S. 128-137. AE, 16mm. 3.1gr.

Ön yüz: CABEI[NA]-ACEBACT, sağa Sabina büstü.

Arka yüz: ΜΟCΤΗΝΩΝ, çift başlı balta, solda üzüm salkımı sağda buğday başağı.

SNG Copenhagen Lydia, I. 286.

ZEYTİN BETİMLİ SİKKELER

65) Teos. İ.Ö. 4. Yüzyıl. Hemiobol? AR, 11.75gr. 22mm.

Ön yüz: Sağa, pençesini kaldırmış Grifon, önünde zeytin yaprağı.

Arka yüz: Dört parçalı kare damga.

BMC Ionia, PL. XXX, 9.

66) Halikarnassos. Drachm. İ.Ö. 400-380. AR, 11mm. 3.34gr.

Ön yüz: Karşıdan, çelenkli Apollo.

Arka yüz: ΑΛΙΚΑΡ, sağa kanatlarını açmış kartal, sağda zeytin dalı.

Kare damga izi. 3/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Keckman 40.

67) Klazomenai. Drachm. İ.Ö. 380-300. AR, 16mm. 3.97gr.

Ön yüz: Karşıdan zeytin yaprağı taçlı Apollo.

Arka yüz: ΚΛΑ/ ΓΥΘΣ, sola kanatlarını açmış kuğu.

2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, s. 10, No: 20. (Benzeri)

68) Klazomenai. İ.Ö. 350 civarı. AE, 18mm. 4.67gr.

Ön yüz: Başını hafifçe sağa çevirmiş Athena, başında zeytin dalı ile dekore edilmiş üç ibikli miğfer.

Arka yüz: ΚΛΑ[ZOMENIQN], sağa doğru, yürüyen koç, belirsiz sembol.

Yeşil patina, arka yüzde aşınma. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, s. 24, No: 56.

69) Samos. Didrachm. İ.Ö. 3. Yüzyıl. AR, 6.36gr. 20mm.

Ön yüz: Aslan yüzü.

Arka yüz: [B]ΑΤΤΟΣ- ΣΑ, sağa ayaklarını geriye kıvrımış boğa, karşısında zeytin filizi.

2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Copenhagen Ionia, 1698.

70) Priene. Triobol. İ.Ö. 3. Yüzyıl. AE, 16mm. 3.74gr.

Ön yüz: Sağa, çelenkli Poseidon Helikonios, arkasında yabası.

Arka yüz: ΓΠΗΝΕΩΝ, zeytin dalı üstünde baykuş

Silik yüzey, yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, PL. XXIV, 8.

71) Samos. Cistophoric Standard. İ.Ö. 205-129. AR, 20mm. 4.59gr.

Ön yüz: Aslan yüzü.

Arka yüz: ΣΑΜΙΩΝ, sağa, ayaklarını geriye kıvrımış bir boğa,

karşısında zeytin filizi.

Nokta sınırlı. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, PL. XXXVI, 6-7.

72) Magnesia ad Meander. Tetradrachm. İ.Ö. 190 sonrası. AR, 16.71gr.

12mm. Magistrate Pausanios.

Ön yüz: Sağa Artemis portresi, arkasında ok ve sadak.

Arka yüz: Zeytin çelengi içinde sola dinlenen Apollon, elinde çelenk

(defne?), altta Meander motifi arkasında üç ayaklı, ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ

ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ/ΜΑΓΝΗΤΩΝ.

3/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, PL. XVIII, 9.

73) Alinda. İ.Ö. 2. Yüzyıl başları. AE, 19mm. 4.58gr.

Ön yüz: Sağa, çelenkli genç erkek portresi Demos?

Arka yüz: Λ-IN/[ΔE-ΩN], Zeytin çelengi içinde yıldırım demeti.

Nokta sınırlı, yeşil patina, silik yüzey. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Caria, PL. II, 10.

74) Sardeis. İ.Ö. 133. AE, 18mm. 6.49gr.

Ön yüz: Sağa Herakles portresi.

Arka yüz: Zeytin çelengi içinde, sola, ayakta Apollon,

Zeytin dalı ve kuş tutar. ΣΑΡΙΑΙΩΝ.

Yeşil patina, nokta sınırlı. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG München, 475.

75) Myndos. İ.Ö.2. yüzyıl. AE, 19mm. 5.87gr.

Ön yüz: Sağa, çelenkli Apollo portresi.

Arka yüz: MY[NΔI]-[E]PMI..., zeytin dalı üstünde baykuş.

Yeşil patina, aşınmış yüzey. 2/1 oranında büyütüldü.

BMC Caria, XXII, 12.

76) Sardeis. İ.Ö. 2. Yüzyıl. (Heraois, magistrate) AE, 18mm. 5.21gr.

Ön yüz: Sağa çelenkli Herakles portresi.

Arka yüz: Zeytin çelengi içinde, sola, ayakta Apollon,

zeytindalı ve kuş tutar. NE HIAO-ΣΑΡΔΙΑΝΩΝ

Kırık kenar, nokta sınırlı. Yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Copenhagen 493.

77) Silandos. İ.S. 1. Yüzyıl. AE, 4.48gr.

Ön yüz ΩΕΑΝΡΩ-MHN, sağa, tanrıça Roma diademli büstü.

Arka yüz: ... ΔN- ΔΩΩΝ, ayakta sola, Apollo, elinde patera ve zeytin

dalı tutmakta.

Parlak yüzey, nokta sınırlı.

SNG von Aulock, 3166.

78) Kolophon. İ.S. 2. Yüzyıl ortaları. AE, 29mm. 1174gr.

Ön yüz: .AYT.K IOYIB OVOI CIANOC, sağa çelenkli Volusian büstü.

Arka yüz: εΠICTP. KA.AYPAIIT BKΟΛΟ ION, sola, belden üstü çıplak zeytin dalı tutan dinlenen Apollo,arkadasında lir.

Milne, Kolophon, 259. (BMC Ionia, PL. VIII, 15. benzeri var).

79) Alabanda. İ.S. 193-211 AE, 31mm. 12gr.

Ön yüz: Sağa, çelenkli Septimius Severus büstü, önünde countermak.

Arka yüz: ΑΛΑ-ΒΑ-Ν-ΔΕΩΝ, ayakta sola, Apollo, elinde defne ve zeytin dalı tutmakta, sağda altar üstünde lir.

SNG von Aulock, 2834.

80) Magnesia ad Meandrum. İ.S. 238-244. AE, 28mm. 8.47gr.

Ön yüz: AVTKMANTΩ ΓΟΡΔΙΟΝΟC, sağa çelenkli ve zırlı Gordian III portresi.

Arka yüz: επΡΔΗ ΜΟΝΕΙΚΟV-ΜΑΓΝΗΤ ΩΝ, dört katlı yanan bir altara doğru yürüyen koç, altarın kenarında zeytin dalı.

Nokta sınırlı.

BMC Ionia, PL. XX,8.

81) Phokaia. İ.S. 244-249. Skribonianus, magistrate. AE, 37mm. 25.73gr.

Ön yüz: .AV K M IOV. .ΦΙΛΙΠΠΙΟΣ, sağa çelenkli ve zırlı Philip I büstü.

Arka yüz: ΕΠΙ ΤΗ ΚΑ ΚΡΕΙΒΩΝΙΑΝΟΝ ΦΩ/ΚΑΙΕΩΝ, solda Poseidon, bir ayağı kaya üstünde, elinde yaba, sağda Athena elinde mızrak ve kalkan tutar, önünde zeytin ağacı.

Yeşil patina, nokta sınırlı.

Imhoof-Blumer KM, Vol I, Part. VIII, S. 93 Nr. 12 (benzeri).

BMC Ionia, PL. XXVI: 159 (benzer arka yüz)

GÜL MOTİFLİ SİKKELER

82) Rhodos. İ.Ö. 400-330. Tetradrachm. AR, 26mm. 15.14gr.

Ön yüz: Helios başı.

Arka yüz: ΡΟΔΙΩΝ, gül ve solunda tomurcuk, Δ, sağda yunus.

BMC Caria, s. 232, 15.

83) Rhodos. İ.Ö. 350-316. Didrachm. AR, 19mm. 6.80gr.

Ön yüz: Helios başı.

Arka yüz: Üzüm salkımı, E, gül ve sağında tomurcuk.

Kare damga izi.

SNG Keckman, 436-40.

84) Rhodos. İ.Ö. 305-275. Didrachm. AR, 6.43gr.

Ön yüz: Sağa Helios portresi.

Arka yüz: Δ, gül ve yanlarda birer tane tomurcuğu, sağda caduceus.

2/1 oranında büyütülmüştür.

Ashton, 166.

85) Rhodos. İ.Ö. 229-205. Diobol. AR, 10mm. 0.83gr.

Ön yüz: Sağa Helios portresi.

Arka yüz: P-O, iki tane gül tomurcuğu, ortada kalkan.

Arka yüzde nokta sınır.3/1 oranında büyütülmüştür.

Ashton 1986, 233.

86) Rhodos. İ.Ö. 188 civarı. Drachm. AR,19mm. 2.66gr.

Ön yüz: Helios başı.

Arka yüz: ΑΙΝΗΤΩΡ/P-O, gül ve tomurcuk, solda kelebek.

SNG Keckman, 586-587.

87) Bargylia. İ.Ö. 2. Yüzyıl. Hemidrachm. AR, 15mm. 2.16gr.

Ön yüz: Sağa Artemis Kindyas portresi.

Arka yüz: ΑΙΗΤΩΝ- ΒΑΡΓΥ, sağa, ayakta geyik, altında gül.

Nokta sınırlı, damga izi. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Aulock Nachträge III, 8074.

88) Myndos. İ.Ö. 2. Yüzyıl. Hemidrachm. AR, 14mm. 2.29gr. Magistrate

Filon.

Ön yüz: Sağa genç Dionysos portresi.

Arka yüz: ΜΥΝΔΙΩΝ/ΦΙΛΩΝ, yıldırım demeti, altta gül.

Nokta sınırlı, damga izi. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Keckman, 242.

89) Rhodos. İ.Ö. 188-84. Diobol. AR, 0.88gr.

Ön yüz: Sağa Helios portresi.

Arka yüz: P-O, gül ve tomurcuk, sağda caduceus.

Arka yüzde nokta sınır, damga izi.

SNG Keckman, I 698.

90) Knidos. İ.Ö. 190-167. Didrachma. Magistrate Diokles. AR, 18mm.

5.21gr.

Ön yüz: Helios başı.

Arka yüz: Solda gül, önünde sağa kükreyen aslan, ΔΙΟΚΛΗΣ.

Ön yüz nokta sınırlı. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Caria, PL. XVI, 1.

91) Mylasa. İ.Ö. 175-100. Tetradrachm. AR, 12mm. 9.17gr.

Ön yüz: Gül ve tomurcuğu, solda üzüm salkımı, altında M.

Arka yüz: A-A/AΠ, sağa, kanatlarını açmış kartal.

2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG von Aulock Karien, 2863.

92) Mylasa. İ.Ö. 170-130. Drachma. AR, 15mm. 2.33gr.

Ön yüz: Helios başı, sağ yanağında kartal.

Arka yüz: Gül ve sağında tomurcuğu.

Damga izi, çentikli kenar. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Keckman Vol. I, 804.

93) Mylasa. İ.Ö. 170-130. Drachm. AR, 19mm. 2.17gr.

Ön yüz: Helios başı, sağ yanağında kartal.

Arka yüz: AI-YP, ortada gül, altta sağda ve solda monogram.

Damga izi.

Ashton, Mylasa, A 91. (Monogramsız).

94) Mylasa. İ.Ö. 170-130. Drachm. AR, 20mm. 2.16gr.

Ön yüz: Helios başı, sağ yanağında kartal.

Arka yüz: Π-E/I-I, gül ve iki yanında tomurcukları.

Ashton, Mylasa B, 191 (A65/P140).

95) Mylasa. İ.Ö. 170-130. Drachm. AR, 19mm. 1.91gr.

Ön yüz: Helios başı, sağ yanağında kartal.

Arka yüz: Γ/A-OC, ortada gül.

Ashton, Mylasa, 311 (A103/P245).

96) Rhodos. İ.Ö. 88-43. AE, 36mm. 22.77gr.

Ön yüz: Helios başı.

Arka yüz: PO, meşe çelengi içinde gül, ΣΩΣΘΕΝΗΣ.

Koyu yeşil patina.

BMC Caria, s. 261, No: 344.

97) Rhodos. İ.Ö. 88-84. Drachm. AR, 20mm. 1.30gr.

Ön yüz: Helios başı.

Arka yüz: Kare damga içinde P, Gül, sağda yıldız, ΜΗΝΟΔΩΡΟΣ.

Kare damga izi.

BMC Caria s. 255, No: 271.

98) Rhodos. İ.Ö. 27 civarı. Drachm. AR, 19mm. 2.97gr.

Ön yüz: Helios başı.

Arka yüz: ΡΟΔΙΩΝ, olgun gül.

Arka yüzde nokta sınır.

SNG Keckman I 771.

99) Rhodos. İ.Ö. 43-İ.S. 96. Magistrate Teimistratos AE, 35mm. 25.55gr.

Ön yüz: Sağa sakalsız, taç giymiş Dionysos.

Arka yüz: Gül ve tomurcukları, ΡΟΔΙΩΝ, / TA-MIA / TEIM

ΟCΤΡΑ/ΤΟΥ.

Nokta sınırlı, çentikli kenar, yeşil patina.

BMC Caria s. 264, No: 367.

100) Rhodos. İ.Ö. 43-İ.S. 96. Magistrate Eudoros. AE, 35mm. 21.13gr.

Ön yüz: Sola, sakalsız Dionysos, başında sarmaşık çelengi.

Arka yüz: ΡΟΔΙΩΝ-ΕΠΙ ΕΥΔΩΡΟΥ, ayakta sağa Nike, elinde defne çelengi, önünde gül.

Nokta sınırlı, damga izi.

BMC Caria s. 263, No: 365.

101) Rhodos. İ.Ö. 43-İ.S. 96. Magistrate Charenios. AE, 36mm. 23.39gr.

Ön yüz: Sağa sarmaşık çelenkli, sakalsız Dionysos portresi.

Arka yüz: ΡΟΔΙΩΝ-ΕΠΙ/ΧΑΡ[ΕΙΝ]/ΟΥ, ayakta sola Nike, sağ elinde aplustre çelengi, sol elinde gül demeti, önünde olgun gül.

Nokta sınırlı, damga izi.

BMC Caria, s. 265, No: 381.

MEŞE MOTİFLİ SİKKELER

102) Smyrna. Tetradrachm. İ.Ö. 3. Yüzyıl. AR, 32mm. 16.45gr.

Ön yüz: Sağa Tyche portresi.

Arka yüz: Meşe çelengi içinde, ΙΜΥΡ/ΝΑΙΩΝ, (Ariston?), altta monogram.

BMC Ionia, PL. XXV, 8.

- 103)** Smyrna. Tetradrachm. İ.Ö. 3.Yüzyıl. AR, 32mm. 16.45gr.
Ön yüz: Sağa Tyche portresi.
Arka yüz: Meşe çelengi içinde, İMYPNAION sağa pençesini kaldırmış aslan EPMIIIIOΣ ΣIIPIYAOY (magistrate Siyplos?).
BMC İonia, PL. XXV, 6.
- 104)** Herakleia ad Latmon. Tetradrachm. İ.Ö. 190 civarı. AR, 33mm. 16.57gr.
Ön yüz: Sağa, dekoratif Yunan miğferi giymiş Athena portresi.
Arka yüz: Meşe çelengi içinde, HPAKΛEΩTON, sağa sopa, altta AP, sola ayakta çelenk tutan Nike.
BMC İonia, PL. XVII, 1.
- 105)** Alinda. İ.Ö. 2. Yüzyıl başları. AE, 17mm. 4.64gr.
Ön yüz: Sağa, Herakles portresi.
Arka yüz: Meşe çelengi içinde, AΛIN/ΔEΩN, Herakles'in sopası, üstünde aslan postu.
Yeşil patina.
BMC Caria, PL. II, 9.
- 106)** Sardes. İ.Ö. 133 sonrası. AE, 15mm. 3.48gr.
Ön yüz: Sağa Apollo portresi.
Arka yüz: Meşe çelengi içinde, SARDI-ANWN, sopa, sağında monogram.
Yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.
SNG Copenhagen, 470.

107) Thyateira. İ.S. 54-68. Yarı otonom. AE, 18mm.

Ön yüz: Sağa sakallı Herakles portresi.

Arka yüz: Meşe çelengi içinde QYA/TEIRH/NWN.

Nokta sınırlı. 2/1 oranında büyütülmüştür.

Mionnet IV, 857.

108) Erythrai. İ.S. 75-100. AE, 14mm. 1.74gr.

Ön yüz: CP-Y, sopa.

Arka yüz: Meşe çelengi.

Nokta sınırlı, yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Muenchen Ionian, 409.

109) Thyateira. İ.S. 198-217. AE, 36mm. 20.43gr.

Ön yüz: AVTKP K M AVP ANTΩNEINOC, sağa çelenkli ve zırlı

Caracalla büstü.

Arka yüz: Meşe çelengi içinde, ΘVA-TEIPH-ΝΩΝ.

Yeşil patina.

SNG München Lydien, 647.

110) Halicarnassus, (a,b). İ.S. 193-211. AE, 30mm. 14.72gr.

Ön yüz: AVK..CCB., sağa, çelenkli Septimius Severus zırlı büstü.

Arka yüz:...NA-CCC-ΩΝ/ XCTATON OVC, ayakta Zeus Askraios,

iki yanında meşe ağacı, ağaçların üstünde Zeusa dönmüş iki kuş.

Nokta sınırlı, kahverengi patina.

BMC Caria, PL. XIX, 2.

111) Attuda. İ.S. 193-211. AE, 25mm. 8.71gr.

Ön yüz: IEPA-BOVAH, sağa, örtülü kadın portresi?

Arka yüz: Meşe ağacı, önünde yanan altar.

Kahverengi patina.

BMC Caria, PL. X, 17; SNG Tuebingen Karien, 3367.

CADUCEUS BETİMLİ

112) Teos. Stater. İ.Ö. 494-394. AR, 9mm.1.82gr.

Ön yüz: Sağa, Griffon pençesinde caduceus.

Arka yüz: Kare sınır içinde kantharos.

Yuvarlak damga izi. 3/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, s. 311, No: 16.

113) Blaundos. İ.Ö. 2. Yüzyıl. AE, 14mm. 3.4gr.

Ön yüz: Sağa çelenkli Zeus portresi.

Arka yüz: ΜΛΑΥΝΔΕΩΝ, kanatlarını açmış kartal, altında

caduceus, sağda buğday başağı?

Aşınmış yüzey.

BMC Lydia, s. 43, No: 6.

114) Blaundos. İ.Ö. 2. Yüzyıl. AE, 21mm. 8.86gr.

,Ön yüz: Sağa çelenkli Zeus portresi.

Arka yüz: ΜΛΑΥΝΔΕΩΝ/ ΑΠΟΛΛΑΟΝ-ΘΕΟΓΕΝ

kanatlarını açmış kartal, solda caduceus.

Yeşil patina. 3/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Aulock Nachträge III, 8221; BMC Lydia, s. 43, No: 6

(benzeri).

115) Phokaia. İ.Ö. 2. Yüzyıl. AE, 10mm, 1.49gr.

Ön yüz: Sola Hermes portresi.

Arka yüz: Π-A, caduceus.

Yeşil patina. 3/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Danish Ionia 3, 1044.

116) Blaundos. İ.Ö. 200-0. AE, 22mm. 8.79gr.

Ön yüz: Sağa çelenkli Zeus portresi.

Arka yüz: Defne çelengi içinde, ayakta sola, Hermes, elinde

caduceus, karşısında bir masa üstünde para kesesi?

arkada ΜΛΑΥΝΔΕΩΝ

Yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Lydia, s. 44, No: 23.

117) Ephesus. Cistophor. İ.Ö. 133-67. AR, 28mm. 12.68gr.

Ön yüz: Sarmaşık çelengi içinde cysta mystica ve yılan.

Arka yüz: ΝΑ/ΕΦΕ, sadağa dolanmış karşılıklı iki yılan,

sağda meşale, ortada caduceus tutan Hermes.

Silik ön yüz.

SNG Danish Ionia, 1, 328.

118) Samos. Erken İmp. Dönemi. AE, 17mm. 4.82gr.

Ön yüz: Sağa, çelenkli Augustus portresi.

Arka yüz: Sağa, tavuskuşu, altında caduceus.

Nokta sınırlı. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, s. 371, 224.

119) Tralleis. Erken İmp. Dönemi. Magistrate Menandros. AE, 24mm.

11.34gr.

Ön yüz: Sağa Augustus portresi.

Arka yüz: ΚΑΙΣΑΡΕΩΝ, ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ / ΠΑΡΡΑΣΙΟΥ,
sekiz stünlu tapınak, alınlığında sağa kartal, sağda caduceus.

Nokta sınırlı aşınmış yüzey.

SNG von Aulock, Lydien, 3278.

120) Tralles. İ.Ö. 27-İ.S. 14. Magistrate Menandros Parrasios. AE,

17mm. 3.15gr.

Ön yüz: Sağa Augustus.

Arka yüz: Caduceus tutmuş tokalaşan iki el, solda

ve sağda monogram.

Nokta sınırlı, aşınmış ön yüzey. 2/1 oranında büyütülmüştür.

Mionnet Supp. VII, 693.

121) Sardeis. İ.S. 139-161. AE, 21mm. 3.37gr.

Ön yüz: ..ΑΥΡΗΛΙΟΥΣ.. sağa, çelenkli Marcus Aurelius portresi.

Arka yüz: ΕΠΙ ΝΕΙΚΟΜΑΧΟV ΚΑΡΔΙΑΝΩΝ, caduceus.

Yeşil patina, nokta sınır. kenarlarda üç adet çentik.

BMC Lydia, s. 258, No: 143.

122) Herakleia Salbake. İ.S. 180-220. AE, 18mm. 4.62gr.

Ön yüz: ΗΡΑΚΛΙ, sola Tyche, elinde asa ve cornucopiae tutar.

Arka yüz: ΗΡΑΚΛΩΝ-ΤΩΝ, ayakta sola Hermes, elinde para kesesi ve caduceus tutar.

Nokta sınırlı. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Caria, PL. XX, 2.

123) Alabanda. Geç İmp. Dönemi. AE, 26mm. 10.04gr.

Ön yüz: [ΑΛΑΒΑΝ ΔΕΩΝ], sağa, örtülü kadın portresi.

Arka yüz: ΑΛΑΒΑΝ ΔΕ[ΩΝ], ayakta sola, Hermes elinde caduceus tutar.

Nokta sınırlı, yeşil patina.

BMC Caria, s.5, No: 23.

124) Aphrodisias. İ.S. 254-268. AE, 24mm, 6.51gr,

Ön yüz: ΟΥΚΟΠΙΑ-ΛΩΝΙΝΑ Sağa, Salonina, (Gallienus'un eşi) dökümlü büstü.

Arka yüz: ΑΦΡΑΙ- ΙΚΙΕΩΝ, sağa, başı arkaya dönük koşan Hermes, elinde caduceus, arkasında koç.

Nokta sınırlı.

Macdonald, Aphrodisias Type 235. BMC Caria, s. 36, No: 65.

ASCLEPIUS-KERYKEIONBETİMLİ SİKKELER

125) Caunos. İ.Ö. 200-100. AE, 12mm. 2.62gr.

Ön yüz: Sağa diademli Büyük İskender Portresi.

Arka yüz: / K-AY/ΣΩ-TΑΣ, ayakta sağa, çıplak genç erkek, sol elinde bir yılanın tırmandığı asa.

Yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

Imhoof KM IX, 138, 1.

126) Pergamon. İ.Ö. 200-100. AE, 20mm. 8.91gr.

Ön yüz: Sağa çelenkli ve sakallı Asclepius portresi.

Arka yüz: ...ΠΙΟΥ ΣΩΤ., sağa kıvrılmış yılan.

Yeşil patina, aşınmış arka yüz.

SNG France, 1803.

127) Stratonikeia. Hemidrachm. İ.Ö. 166-88. Magistrate Gaios. AR, 12mm. 1.85gr.

Ön yüz: Sağa çelenkli Hekate portresi.

Arka yüz: Kare damga içinde, ΓΑΙΟC/S-T, ayakta sağa çelenk tutan Nike, önünde yılanlı asa.

Prüzlü, çatlak yüzey. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Caria, PL. XXIII. 13.

128) Stratonikeia. Hemidrachm. İ.Ö. 166-88. AR, 12mm. 1.4gr.

Ön yüz: Sağa çelenkli Zeus portresi.

Arka yüz: Kare damga içinde, [A]PYCΛΔC/C-T, (magistrate)? sağa kanatlarını açmış kartal, önünde altar üstünde yılan.

BMC Caria, PL. XXIII, 14.

129) Pergamon. İ.Ö. 166-60. Cistophoric Tetradrachm. AR, 28mm.

12.61gr.

Ön yüz: Sarmaşık ve böğürtlen çelengi içinde cysta mystica ve yılan.

Arka yüz: AΠ, karşılıklı iki yılanın dolandığı sadak, solda

ΠE, sağda thyrsoş'a dolanmış yılan, üstte prytańic monogram?

SNG von Aulock s.6, 1369

130) Pergamon. İ.Ö. 133. AE, 16mm. 3.39gr.

Ön yüz: Sağa çelenkli ve sakallı Asclepius portresi.

Arka yüz: Yılanlı asa.

Nokta sınırlı, yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Mysia, s. 130, No: 164.

131) Pergamon. İ.Ö. 133. AE, 16mm. 2.54gr.

Ön yüz: Sola sakallı Asclepius portresi.

Arka yüz: A, yılanlı asa.

Yeşil patina, aşınmış yüzey. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG France, 1859.

132) Cos. Drachm. İ.Ö. 88-50. AE, 20mm. 7.10gr.

Ön yüz: Sağa Asclepius.

Arka yüz: ΚΩΙΩΝ /ΔΙΟΦΑΝ, yılanlı asa.

Nokta sınırlı, yeşil patina.

BMC Caria, s.212, No: 184.

133) Cos. Drachm. İ.Ö. 88-50. AE, 21mm. 5.81gr.

Ön yüz: Sağa Asclepius.

Arka yüz: ΚΩΙΩΝ –ΠΥΘΟΚΛΗΣ, sarmal yılan.

Nokta sınırlı, aşınmış yüzey, yeşil patina.

SNG Aulock Nachträge III, 8177.

134) Cos. Drachm. İ.Ö. 88-50. AE, 22mm. 7.25gr.

Ön yüz: Sağa Asclepius.

Arka yüz: ΚΩΙΩΝ-EYAPATΟΣ, sarmal yılan.

Nokta sınırlı, yeşil patina, silik yüzey.

SNG Tübingen, 3526.

135) Cos. Drachm. İ.S. 88-50. AR, 14mm. 2.30gr.

Ön yüz: Sağa Asclepius.

Arka yüz: Kare damga içinde, ΝΙΚΟΜΗ-ΚΑΙΘΕΥΦΑΜΙ, sarmal yılan.

Damga izi. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Caria, PL. XXXII. 2. (Benzeri)

136) Cos. Triobol. İ.Ö. 88-50. AE, 23mm. 6.04gr.

Ön yüz: Sağa Asclepius portresi.

Arka yüz: ΚΩΙΩΝ - ΑΓΗΣΙΑΣ, yılanlı asa.

Nokta sınırlı, yeşil patina, çentikli kenar. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Caria, PL. XXXII, 9.

137) Cos. İ.Ö. 30. AE, 31mm. 23.56gr.

Ön yüz: Sağa Nikias.

Arka yüz: ΚΑΛΛΙΠΠΙΔΗΣ- ΚΩΙΩΝ, sağa çelenkli Asclepius

Portresi.

Nokta sınırlı, çizik yüzey.

BMC Caria s. 213, No: 198.

138) Cos. İ.Ö. 27-İ.S. 14. AE, 16mm.

Ön yüz: Sağa çelenkli Augustus.

Arka yüz: ΚΩΙΩΝ-ΣΟΦΟΚΛΗΣ, sopa sağda yılanlı asa.

Nokta sınırlı, aşınmış yüzey siyah patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Caria, s.217, No: 226.

139) Pergamon. İ.Ö. 50. Cistophoric Tetradrachm. Proconsul Hadrianus,

Magistrate Demeas. AR, 28mm. 12.41gr.

Ön yüz: Sarmaşık ve böğürtlen çelengi içinde cysta mystica ve yılan.

Arka yüz: C. FABI. M. F. PRO. COS, karşılıklı iki yılanın dolandığı sadak, solda ΠΕ, sağda thyrsos'a dolanmış yılan, altta ΔΗΜΕΑC.

SNG Aulock Nachträge II, 7485.

140) Pergamon. İ.Ö. 50. Cistophoric Tetradrachm. Caecilius Metellus

Pius Scipio. AR, 26mm. 12.30gr.

Ön yüz: Sarmaşık ve böğürtlen çelengi içinde cysta mystica ve yılan.

Arka yüz: Q. METELLVS PIVS SCIPIO IMPER, lejyoner kartalı'na dolanmış karşılıklı iki yılan, solda monogram.

BMC Mysia s. 126, No: 127

141) Cos. İ.S. 1. Yüzyıl. AE, 14mm. 1.92gr.

Ön yüz: ΣΒΑΣΤ?, sağa sakallı ve çelenkli Domitian portresi.

Arka yüz: ΚΩΙΩΝ, yılanlı asa.

Arka yüzde nokta sınırlı.

BMC Caria, s. 218, No: 236.

142) Cnidus. İ.S. 2. Yüzyıl. AE, 34mm. 20.15gr.

Ön yüz: ...ΤΩΝΙΝΟC-ΦΟΥΡΒΙΑ-ΠΔΑΥΤΙΑ, yüz yüze Caracalla ve Plautilla.

Arka yüz: ΚΝΙ-ΔΙΩΝ, sağa Cnidus'lu Aphrodite (Praxiteles), önünde amphroa, karşısında Asclepius elinde yılanlı asa.

Nokta sınırlı, prüzlü yüzey.

BMC Caria, PL. XVI, 7.

143) Teos. İ.S. 100-300. AE, 19mm. 4.20gr.

Ön yüz: Sağa, sakallı Serapis portresi, başında kalathos.

Arka yüz: ΙΝΙΟΝ- ΕΙΘΙΩΝ, ayakta, sola Asclepius, elinde yılanlı asa.

Nokta sınırlı, yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Danish Ionia 3, 1505.

144) Smyrna. İ.S. 164-177. AE, 25mm. 9.68gr.

Ön yüz: Sağa, dökümlü Lucilla(Lucius Verus) portresi.

Arka yüz: ...[A]ΙΩΝ, Ayakta sola Asclepus, elinde yılanlı asa.

Nokta sınırlı, aşınmış yüzey.

SNG Danish Ionia 3, 1372.

145) Gordos-Iulia. İ.S. 98-117. AE 14mm. 1.83gr.

Ön yüz: ΓΟΡ-ΔΟC, sağa Tyche portresi.

Arka yüz: [CΠΙ ΠΟ]ΠΑΙΟΥ, ayakta sola Asclepius, elinde yılanlı asa.

Nokta sınırlı, damga izi.

Imhoof-Blumer, VI, s. 85, NO: 2.

146) Bargylia. İ.S. 193-211. AE, 36mm. 19.9gr.

Ön yüz: ΑΥΚΑC-CEΟΥΗΡΟCΑΥΓ, sağa Septimius Severus çelenkli ve sakallı büstü, arkasında countermark Artemis

Kindyas?

Arka yüz: ΒΑΡΓΥΛΙ-ΗΤΩΝ, ayakta sola dönük Asclepius, elinde yılanlı asa.

Koyu patina.

BMC Caria, PL. XI, 10. (Benzeri)

147) Mylasa. İ.S. 198-217. AE, 42mm. 31.96gr.

Ön yüz: ΑΥ Κ Μ ΑΥΡ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟC CΕΒ-ΟΥΑΒΙΑ

ΠΛΑΥΤΙΑΑ Caracalla ve Plautilla yüz yüze.

Arka yüz: ΜΥΛ-Α-CΕ, ayakta sağa patera tutan Hygieia, sağda yılanlı asa tutan Asclepius, ortada Telesphoros.

Nokta sınırlı, yeşil patina.

SNG München s. 22, No: 370.

- 148)** Pergamon. İ.S. 198-217. Medallion. MagistrateCaerelius Attalos.
AE, 43mm. 43.91gr.
Ön yüz: AVT KPAT K MAPKOC AVP ANTWNEINOC, sağa çelenkli ve zırlı Caracalla büstü.
Arka yüz: ΕΠΙ CTP M KAIPEΛ ATTAΛOY ΠEPΓAMHNΩN ΠPOTΩN Γ NEΩKOPΩN, at üstünde başı geriye dönük Caracalla, arkasında asker, önünde Asclepius heykeli.
Nokta sınırlı.
BMC Mysia, s. 154, No: 321.
- 149)** Pergamon. İ.S. 198-217. Medallion. M. Caerelius Attalus, strategus
(ordu lideri).AE, 47.49mm, 45gr.
Ön yüz: AVT[O] KPAT K [MAP]KOC AVP ANT[Ω]N[EINOC], sağa çelenkli ve zırlı Caracalla büstü, önünde countermark.
Arka yüz: ΕΠΙ CTPA M [KAIΠE]AATTAΛOC- ΠEPΓAM[HNΩN] ΠPOTΩNΓ[NEOKOP]ΩN, ağaca tırmanın yılan, sağda kolunu kaldırmış Asclepius, ortalarında Telesphorus.
Damga izi, aşınmış yüzey.
BMC Mysia, s. 154, No: 326.
- 150)** Pergamon. İ.S. 198-217. Medallion. AE, 42mm. 46.65gr.
Ön yüz: AUTKAIMAURCEOUHR – ANTWNEINOC, sağa çelenkli ve zırlı Caracalla büstü.
Arka yüz: EPIC-TR-MKAIRELAT-TA-L-O-U-PERGAMHNWN-PRWTWNGNE- WKORWN, üç tane Augustus, Caracalla ve Trajan

adına yapılmış tapınak, ortada sola doğru oturan Asclepius, elinde yılan ve asa.

Damga izi.

BMC Mysia, s. 154, No: 327.

151) Pergamon. İ.S. 193-211. AE, 19mm. 3.90gr.

Ön yüz: ...IPA...-COBIPOC, sağa sakallı Septimius Severus portresi.

Arka yüz: ΠΕΡΓΑ – ΜΗΝΩΝΒ, ayakta sola Asclepius, elinde yılanlı asa.

Nokta sınırlı, yeşil patina.

SNG France, 2203.

152) Pergamon. İ.S. 198-217. Medallion. Strategus M. Caerelius

Attalus.

AE, 44mm. 44.45gr.

Ön yüz: .AVTK...KHAP-KOCAUPA...INOC, sağa çelenkli ve zırhlı Caracalla büstü, önünde countermark.

Arka yüz: ΣΠΙCΤΡΑ-KAΙΠΕΑ/ΤΑ-Ρ/ΟΙ/ΝΥΝ, solda ayakta Asclepius, elinde yılanlı asa, sağda bir figür, ortada Telesphorus, ΡΩΤΩΝΙΝΕ/ΩΚΟΡΩΝ.

Nokta sınırlı.

SNG France, 2241.

- 153)** Akrasos. İ.S. 193-211. AE, 18mm. 2.52gr.
Ön yüz: AVKACEΠ-[CCOVHPOCTΠ], sağa çelenkli ve sakallı Septimius Severus portresi.
Arka yüz: AKPA-CIQTΩN, ayakta sola Asclepius, elinde yılanlı asa.
Nokta sınırlı, damga izi. 2/1 oranında büyütülmüştür.
SNG Danish Lydia, s. 27, No: 8; SNG Aulock Lydien, 2886.
- 154)** Akrasos. İ.S. 193-211. AE, 26mm. 8.41gr.
Ön yüz: [AYTKAICCOYHPOC], sağa çelenkli ve sakallı Septimius Severus portresi, önünde countermark.
Arka yüz: EΠI CTPΦ-IAO-HMOYMOCXIA/AKPACIQTΩN, ayakta solda Hygieia, karşısında ayakta sola Asclepius.
Nokta sınırlı, yeşil patina.
SNG München Lydien, 25.
- 155)** Attaleia. İ.S. 193-211. AE, 17mm. 3.86gr.
Ön yüz: AVC-CCOVHPOC, sağa çelenkli ve sakallı Septimius Severus portresi.
Arka yüz: ATTAA-ЄATΩN, ayakta sola Asclepius, elinde yılanlı asa.
Nokta sınırlı, yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.
SNG Danish Lydia, s. 27, No: 33.
- 156)** Bageis. İ.S. 188 sonrası. Archon Gaius. AE, 23mm. 6.02gr.
Ön yüz: AOCITTI .I. TATACHAI, sağa Geta büstü.
Arka yüz: CVITAIO- BAP- A.RATHNΩ/N, ayakta sağa Hygeia

elinde yılan, sağda Asclepius, elinde yılanlı asa, ortada Telesphorus.

Nokta sınırlı, yeşil patina.

BMC Lydia, s. 47, No. 8.

157) Bageis. İ.S. 188 sonrası. AE, 19mm. 3.5gr.

Ön yüz: IOYΛΙΑ-CCBAC, sağa Julia Domna büstü.

Arka yüz: ΒΑΓΗΝΩΝ, ayakta sola, Asclepius, elinde yılanlı asa.

Nokta sınırlı, koyu renk patina.

BMC Lydia, s. 37, No: 32.

158) Dioshieron. İ.S. 198-209. AE, 16mm. 2.46gr.

Ön yüz: ΛCC-ΕΤΑΚΚΑ, Sağa zırhlı Geta büstü.

Arka yüz: ΔΙC[CT]-ΡΕΙΤΩΝ, ayakta sola Asclepius, elinde yılanlı asa.

Nokta sınırlı, patina izi. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Lydia, s. 35, No: 20.

159) Hypaipa. İ.S. 180-192. AE, 17mm. 2.58gr.

Ön yüz: ΟΙΠΠΟΒ-ΣΠΙΑΟΗ, sağa sakallı Herakles portresi.

Arka yüz: ΒΠΙΑΙ-ΠΗΝΩΝ, ayakta sola Asclepius.

Nokta sınırlı, yeşil patina, damga izi. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Danish Lydia, s. 27, No: 186.

160) Hyrkanesis. İ.S. 117-138. AE, 16mm. 1.92gr.

Ön yüz: ...CTH-CAI-C, sağa, Sabina portresi.

Arka yüz: ΚΑ-ΝΩΝ, yılanlı asa.

Nokta sınırlı, damga izi. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Danish Lydia, s. 27, No: 210.

- 161)** Hyrkanesis. İ.S. 188 sonrası. AE, 18mm, 3.24gr.
Ön yüz: AYKA.Λ.C-CEOYHPOC, sağa çelenkli ve sakallı Septimius Severus portresi.
Arka yüz: VPK-ANΩN, ayakta sola Asclepius, elinde yılanlı asa.
Nokta sınırlı, damga izi. 2/1 oranında büyütülmüştür.
BMC Lydia, s.125, No: 16-20.
- 162)** Tripolis. İ.S. 2. Yüzyıl sonrası. AE, 18mm. 4.95gr.
Ön yüz: Sağa çelenkli Asclepius portresi.
Arka yüz: ΤΡΙΠΟΛΕΙ-ΤΩΝ, ayakta sola Nemesis, elinde yular.
Kahverengi patina, nokta sınırlı. 1/2 oranında büyütülmüştür.
BMC Lydia, s. 366, No: 18.
- 163)** Hypaepa. İ.S. 2. Yüzyıl. AE, 16mm. 3.84gr.
Ön yüz: ΕΡCΤΠΙΑ-ΠΟΛΕΜΩΝΟC, sağa sakallı Herakles portresi.
Arka yüz: VΠAI-ΠΗΝΩΝ, ayakta Asclepius, elinde yılanlı asa.
Nokta sınırlı, yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.
BMC Lydie s. 108, No: 3.
- 164)** Thyateira. İ.S. 193-211. Medallion. AE, 43mm. 35.68gr.
Ön yüz: AVTKAIACEΠ-CEOVHPOCΠICP, sağa çelenkli ve sakallı Septimius Severus büstü.
Arka yüz: CΠI CTPMOCX-[OVB-ΠICPΓAMHNON]
/ΘVATEIPHNO[N]/OMONOIA, ayakta sağa Asclepius, elinde yılanlı asa, karşısında ayakta Apollo Tyrimnaeus.
Nokta sınırlı.
SNG Aulock Lydien, 3221.

- 165)** Thyateira. İ.S. 177-192. Medallion. Strategos, Athenaios. AE, 43mm. 40.53gr.
- Ön yüz: AV KAIMAVPHKOMMOΔOC, sağa çelenkli ve sakallı Marcus Aurelius büstü, boynunda ve önünde countermark Caracalla?
- Arka yüz: ...ΠICTPAMAVP[A]ΘHNAIOV-Θ- /OVATEIPHNQN, ayakta sağa Asclepius, elinde yılanlı asa, karşısında ayakta Apollo Tyrimnaeus.
- Damga izi, silik yüzey.
- RPC II, No. 8494. 3.**
- 166)** Silandos. İ.S. 178-182. Medallion. Archon Lucius. AE, 41mm. 48.87gr.
- Ön yüz: ERACTHI..ICTIINA, sağa diademli Crispina büstü.
- Arka yüz: EΠHIAOVKIO../CCANA., solda ayakta Satyr? Ortada Dionysos, elinde thyrsos, önünde panter, solda altar üstünde yılan ve elinde meşale, ortada ayakta Dionysos, sağda Pan.
- Aşınmış yüzey.
- SNG Aulock Lydien, 3176-7.**
- 167)** Sala. İ.S. 211-217. Archon Moloxos. AE, 28mm. 12.43gr.
- Ön yüz: AVKMAV-ANTON€INOC, sağa çelenkli ve sakallı Caracalla portesi.
- Arka yüz: €ΠHIOVAAMO- ΔOE-OVAPXACAΔH •NQN,

solda ayakta Hygieia, elinde yılan ve phiale tutar, sağda ayakta
Asclepius, elinde yılanlı asa, ortada Telesphorus.

Nokta sınırlı.

Mionnet Supp. VII, 574.

168) Metropolis. İ.S. 218-222. AE, 24mm. 8.21gr.

Ön yüz: AV...HMNI... ΩNCINOC, sağa, çelenkli Elagabalus
portresi.

Arka yüz: Ayakta sağa yılan tutan Hygeia, karşısında Asclepius,
elinde yılanlı asa, ΙΩΝ.

Nokta sınırlı, yeşil patina aşınmış yüzey. 2/1 oranında
büyütülmüştür.

SNG München, 670.

169) Saitta. İ.S. 218-222. Magistrate Fabius Gaius. AE, 25mm. 7.86gr.

Ön yüz: ..M.AVP-ANTΩNEINOC, sağa çelenkli, Elagabalus
büstü.

Arka yüz: ΕΠΦΑΒΓΑΙΟΥΑ-ΡC-CAITTHNΩΝ, ayakta sola
Asclepius, elinde yılanlı asa.

Nokta sınırlı, yeşil ve kahverengi patina.

BMC Lydia s. 222, No: 53.

170) Saitta. İ.S. 193-211. AE, 17mm. 4.64gr.

Ön yüz: Sağa Asclepius portresi, önünde yılanlı asa.

Arka yüz: CAITTH-NQN, ayakta sopasından destek alan

Herakles.

Nokta sınırlı. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG München Lydien, s.27, No: 437.

171) Ephesos. İ.S. 117-138. Cistophoric tetradrachm. AR, 28mm.

11.03gr.

Ön yüz: [P]IANVS-AVGUSTUSPP, sağa sakallı Hadrian portresi.

Arka yüz: COS, ayakta sola Asclepus, elinde yılanlı asa,
countermark PP...C.

Nokta sınırlı.

Metcalf, Cistophori Type, 20, 89-93, (Örnek baskı).

DİONYSSOS BETİMLİ SİKKELER

172) Myndos. İ.Ö. 2. yüzyıl. Hemidrachm. AR, 13mm. 2.29gr.

Magistrate Kallikles.

Ön yüz: Sağa asma çelenkli Dionysos.

Arka yüz: INO[I]C/TKAAAIKΛHC, kanatlı yıldırım.

Arka yüzde nokta sınırlı, damga izi. 3/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Keckman, 241-2.

173) Teos. İ.Ö. 150. Trioboi. AR, 15mm. 1.85gr.

Ön yüz: Sağa asma çelenkli Dionysos, sol omzu üstünde thyrsos.

Arka yüz: THI-QN, dört telli lir.

2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, s. 313, No: 26.

- 174)** Cnidos. İ.Ö. 1. Yüzyıl. AE, 28mm. 9.17gr.
Ön yüz: Sağa Praxiteles'in Aphrodite.
Arka yüz: KNI-ΔΙΩΝ, ayakta sola Dionysos, elinde kantharos ve thyrsos tutmakta.
Nokta sınırlı, yeşil patina, damga izi.
BMC Caria, s. 96, No: 93.
- 175)** Orthosia. İ.Ö. 1. Yüzyıl. AE, 15mm. 1.40gr.
Ön yüz: ΟΡΘΩΣΙΕΩΝ, sağa Dionysos portresi.
Arka yüz: ΑΡΙΣΤΕΑΣ-ΟΠΛΕΙΤΟΥ, thyrsos.
Yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.
BMC Caria, PL. XXIII. 4.
- 176)** Philadelphia. İ.Ö. 1. Yüzyıl. AE. 17mm. 5.01gr.
Ön yüz: ..ΙVIVΔΛΑ, sağa asma çelenkli genç Dionysos büstü.
Arka yüz: Sola dişi panter ve yavrusu, arkalarında thyrsos, altta ΕΡΜΗΠΙΟΣ.
Nokta sınırlı, yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.
BMC Lydia, s. 189, No: 167.
- 177)** Sardeis. İ.S. 133. AE, 17mm. 4.72gr.
Ön yüz: Sağa genç Dionysos portresi.
Arka yüz: ΣΑΡΔΙ/ΑΝΩΝ, sola yürüyen panter, ağzında kırık mızrak, altta monogram.
Nokta sınırlı, yeşil patina, damga izi. 2/1 oranında büyütülmüştür.
BMC Lydia, s. 241, No: 44.
- 178)** Cnidus. İ.Ö. 1.yüzyıl. AE, 28mm, 11.34gr.

Ön yüz: Sola asma çelenkli Dionysos portresi.

Arka yüz: KN[ΙΔΙ]/ΩΝ, asma dalında iki tane üzüm salkımı.

Nokta sınırlı, aşınmış yüzey.

BMC Caria, s. 96, No: 87.

179) Rhodos. İ.Ö. 31-İ.S. 60. Magistrate Antipatros. AE, 34mm. 24.35gr.

Ön yüz: Sola asma çelenkli Dionysos.

Arka yüz: Monogram? ANT[Ι]/ΠΙΑ/ΤΡΟΥ, ayakta sağa Nike, elinde defne dalı ve çelengi tutar.

Nokta sınırlı, aşınmış arka yüz.

SNG Keckman, I, 761.

180) Teos. İ.Ö. 27-İ.S. 14. AE, 19mm. 6.40gr.

Ön yüz: Sağa çelenkli Augustus portresi.

Arka yüz: Ayakta sola Dionysos, elinde kantharos ve thyrsos tutar, önünde griffon.

Nokta sınırlı, damga izi. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, s. 319, No: 67.

181) Teos. İ.S. 54-68. AE, 19mm. 4.97gr.

Ön yüz: ΝΕΡΩΝ-ΚΑΙCΑΡ, sağa çelenkli Nero portresi.

Arka yüz: ΘΗΩΝ, ayakta sola Dionysos, sağ elinde kantharos sol elinde thyrsos, önünde griffon.

Nokta sınırlı. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, s. 319, No: 71.

182) Teos. İ.S. 54-62. AE, 17mm. 3.94gr.

Ön yüz: ΟΚΤΑ-ΟΒΙΑ, sağa diademli Octavia portresi.

Arka yüz: THIQN, ayakta sola Dionysos, elinde kantharos ve thyrsos tutar.

Aşınmış yüzey. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, s. 320, No: 75.

183) Orthosia. İmparatorluk Dönemi. AE, 16mm. 3.44gr.

Ön yüz: OP-ΘΩ-CIEΩN, sağa asma çelenkli Dionysos.

Arka yüz: Sağa doğru koşan panter, başını geriye çevirmiş ortada thyrsos.

Ön yüz nokta sınırlı, aşınmış yüzey. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Caria, PL. XXIII. 6.

184) Tabai. İ.S. 1. Yüzyıl. AE, 23mm. 7.21gr.

Ön yüz: TABH-NΩN, sağa Dionysos portresi.

Arka yüz: NΩN, ayakta sola Poseidon, sol elinde yabası, sağ elinde yunus balığı.

Nokta sınırlı, yeşil patina.

SNG Aulock Karien, 2707.

185) Smyrna. İ.S. 98-117. Yarı otonom. AE, 14mm. 1.96gr.

Ön yüz: SMVP, sağa asma çelenkli Dionysos portresi.

Arka yüz: İki tane tahıl başağı arasında haşhaş.

Nokta sınırlı, yeşil patina, damga izi. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Cop. 24, 1257; Lindgren, I: 548.

186) Gordos-Iulia. İ.S. 98-117. Magistrate Poplius. AE, 20mm. 5.00gr.

Ön yüz: CCETCPAAN..NETPAI-ANO, sağa çelenkli Trajan büstü.

Arka yüz: ΕΠΙ ΠΟΠΛΙΟΥ-ΓΟΡΔΗΝΩ, ayakta sola Dionysos, üzüm ve thyrsos tutar.

Nokta sınırlı, kahverengi patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Lydia, s. 92, No: 17.

187) Sala. İ.S. 100-140. AE, 22mm. 7.44gr.

Ön yüz: ΙΕΡΑΚΕΥΗ-ΚΑΗΤΟΚ, sağa çelenkli Senato büstü.

Arka yüz: ΚΑΛΗ-ΝΩΝ, sağa ayakta, bir sütuna dayanmış Dionysos, elinde üzüm salkımı ve kantharos.

Nokta sınırlı, damga izi.

SNG Danish Lydia s. 28, 430.

188) Tmolos. İ.S. 177-192. AE, 38mm. 29.53gr.

Ön yüz: ΑΥ.ΚΑΙΜ.ΑΥΡ. ΛΟΜΜΟΔΟΚ, Sağa sakallı, ve zırlı Commodus büstü.

Arka yüz: ΑΠΟΑ.ΛΩΚΙ-ΔΗΚΚΤΡΑ.ΑΝΚΟΗ, sola iki panterin çektiği biga üstünde dinlenen Dionysos, elinde thyrsos, centaurların elinde tambur.

Yeşil patina, nokta sınırlı.

SNG Aulock Lydien, 3241.

189) Attuda. İ.S. 193-235. AE, 22mm. 5.61gr.

Ön yüz: ΔΗΜΟΚ, sağa çelenkli genç Demos portresi.

Arka yüz: ΑΤΤΟΥΔΕΩΝ, ayakta sola Dionysos, kantharos ve Thyrsos tutar, önünde panter.

Nokta sınırlı.

BMC Caria, PL. X, 14.

190) Magnesia ad Meandrum. İ.S. 198-217. AE, 31mm. 14.36gr.

Ön yüz: Sağa çelenkli ve zırlı Caracalla büstü, başında countermark.

Arka yüz: ΕΠΙΓΡ-ΜΑΥΡΑΡΗ-ΣΤΟΚΛΑΟΥ/ΜΑΓΝΗΤΩΝ, iki Korybantler karşılıklı askeri kıyafetler ile dans eder, ortada cysta mystica üstünde oturmuş bebek Dionysos.

Nokta sınırlı, yeşil patina.

SNG Levante, 748, (Benzeri)

191) Chios. İ.S. 2. Yüzyıl. Archon Assaira. AE, 27mm. 12.66gr.

Ön yüz: ΑΣ-ΣΑ-ΡΑΡΗ/ΑΡΧΟΝ, sağa Sfenks, sağ pençesi altında gemi pruvası.

Arka yüz: Χ/Ω-[Ι/Ν], solda ayakta, Apollo, sağ elinde patera tutar, sağda ayakta Dionysos, thyrsos ve kantharos tutmakta, ortalarında altar.

Damga izi.

BMC Ionia, PL. XXXIII, 7.

192) Blaundos. İ.S. 193-215. AE, 22mm. 5.73gr.

Ön yüz: ΙΣ...ΒΝ – ΚΑ..., sağa çelenkli genç Demos portresi.

Arka yüz: ΒΛΑΥΝΔ... ayakta sola Dionysos, elinde kantharos ve thyrsos tutar, önünde panter.

Nokta sınırlı, silik yüzey. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Lydia, s. 48, No: 48.

193) Maionia. İ.S. 193-211. AE, 35mm. 22.57gr.

Ön yüz: AV[KAI]ACE-ΠICEVHP[OCΠE]P-TIN, sağa sağa çelenkli ve sakallı Septimus Severus büstü.

Arka yüz: EΠI IO[VAI]AN-OV[TAAB..APXONTOC], sağa doğru iki centaur'un çektiği biga üstünde dinlenen Dionysos, sol elinde thyrsos, centaurların elinde meşale ve sopa.

Nokta sınırlı, yeşil patina, aşınmış yüzey.

SNG v. Aulock, 3018, (Benzeri).

194) Maionia. İ.S. 193-211. AE, 36mm. 25.13gr.

Ön yüz: AYKAI.ACEΠ-CCOYHPO, sağa çelenkli ve sakallı Septimius Severus büstü.

Arka yüz: MAIO-NΩN, sola, iki panterin çektiği biga üstünde Dionysos, elinde thyrsos tutmakta, önünde Nike, elinde tambur, panterin üstünde Eros, EΠI ΔAMABCABC/INIANOYAPX/ATOB.

Nokta sınırlı.

SNG Aulock Nachträge, III, 8236.

195) Sardeis. İ.S. 2. Yüzyıl. AE, 22mm. 5.81gr.

Ön yüz: CAPΔIA-NΩN, sola genç Dionysos portresi.

Arka yüz: CAPΔIANΩN, cysta mystica? Üstünde oturan Silenos, kucağında bebek Dionysos, sağ elinde kantharos.

Nokta sınırlı, aşınmış yüzey. 2/1 oranında büyütülmüştür.

Mionnet supp, 1835.

196) Tralleis. İ.S. 2. Yüzyıl. AE, 22mm. 4.84gr.

Ön yüz: ΔHMOC-..TEPOL. sağa genç Demos portresi.

Arka yüz: ..ΙΗΛΛΙ-ΑΝ ΩΝ, ayakta sola Dionysos, elinde sürahi ve thyrsos tutar.

Yeşil patina, nokta sınırlı, delinmiş, çentikli kenar.

SNG Danish Lydia, 684.

197) Magnesia ad Meandrum. İ.S. 222-235. AE, 16mm. 2.15gr.

Ön yüz: ΜΑΥΡΑΛΕΞ-ΑΝΔΡΟC, sağa çelenkli ve zırlı Severus Alexander büstü.

Arka yüz: ΜΑΓΝ-ΗΤΩΝ, sağa bir beşik üstüne oturmuş bebek Dionysos, arkasında Thyrsos, altta yılan.

Nokta sınırlı, gözenekli yüzey, kenarda çentik. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, s.168, No: 68.

198) Smyrna. İ.S. 238-244. AE, 21mm. 5.69gr.

Ön yüz: ΑΚΜΑΝΤ-ΓΟΡΔΙΑΝΟC, sağa çelenkli ve zırlı Gordian III büstü.

Arka yüz: CMVPΝΑΙΩΝ.Γ-ΝΕΩΚΟΡΩΝ, ayakta sağa çıplak Herakles, sağ elinde kantharos, sol elinde sopa ve aslan postu.

Nokta sınırlı, yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, s. 295, No: 445.

*Bu sikke, Herakles'in Dionysos atribütlerinden kantharos tutması ve duruş olarak Dionysos gibi tasvir edilmesi açısından önemli.

199) Magnesia ad Meandrum. İ.S. 238-244. AE, 17mm. 2.36gr.

Ön yüz: ΑΥΤ.Κ. ΓΟΡ-ΔΙΑΝΟC, sağa zırlı Gordian III büstü.

Arka yüz: ΜΑΓΝ–ΗΤΩΝ, sağa cysta mystica üstünde oturmuş bebek Dionysos.

Nokta sınırlı, yeşil patina, aşınmış yüzey. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, s. 172, No: 94.

200) Magnesia ad Meandrum. İ.S. 247-249. AE, 17mm. 2.36gr.

Ön yüz: ΑΥΤ.Κ.ΙΟ. ΦΙΛΙΠΠΙΟC, sağa çelenkli Philip II büstü.

Arka yüz: Μ-Α-ΓΝ-ΗΤΩΝ, cysta mystica üstünde oturmuş, ellereni yana açmış bebek Dionysos.

Nokta sınırlı, yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, s. 173, No: 100.

201) Hyrkaneis. İ.S. 247-259. AE, 20mm. 4.36gr.

Ön yüz: ..ΚΜΙΠΙ-ΟΙΛΠΠΙΟC, sağa çelenkli Philip II büstü.

Arka yüz: ΒΒΚΑ-ΝΟΝ, ayakta sola Dionysos, elinde kantharos ve thyrsos tutar, önünde panter.

Nokta sınırlı, yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Lydia s. 126, No: 23.

202) Tabai. İ.S. 253-268. AE, 32mm. 12.92gr.

Ön yüz: ΑΥΚΑΙΠΟΛΙ – ΓΑΛΛΙΗΝΟC, sağa zırlı Gallienus büstü.

Arka yüz: ΕΠΙ ΑΡCΔΟΜΕC-ΤΙCΟΥΤΑΒΗΝΩΝ, ayakta sağa Dionysos, sağ elinde üzüm sol elinde thyrsos, önünde panter.

Nokta sınırlı.

BMC Caria, PL. XXVI, 8.

BAETYL MOTİFLİ SİKKELER

203) Kaunos. İ.Ö. 470-450. AR, 21mm. 11.60gr.

Ön yüz: Sola diz çökmüş Iris, başı geriye dönük, caduceus ve çelenk tutar.

Arka yüz: Kare damga içinde baetyl.

Damga izi. 2/1 oranında büyütülmüştür.

Konuk, PL. 48: 79.

204) Kaunos. İ.Ö. 450-430. AR, 22mm. 11.04gr.

Ön yüz: Sola diz çökmüş Iris, başı geriye dönük, caduceus ve çelenk tutar.

Arka yüz: Kare damga içinde baetyl, iki yanında karşılıklı duran kuşa benzeyen granül tasviri.

Damga izi.

Konuk, PL. 49: 95.

205) Kaunos. İ.Ö. 430-410. AR, 23mm. 11.38gr.

Ön yüz: Sola diz çökmüş Iris, başı geriye dönük, caduceus ve çelenk tutar.

Arka yüz: Kare damga içinde baetyl, iki yanında üzüm salkımı,

üstte

Konuk, PL. 49: 95 (benzeri).

TELESPHOROS BETİMLİ SİKKELER

206) Pergamon. İ.S. 100-200. AE, 16mm. 2.9gr.

Ön yüz: ΠΕΡΓΑΜΗ, sağa, miğferli Athena büstü.

Arka yüz: ΕΠΙ ΤΡΑΠΟΛΛΙΩ / Ο – Β, ayakta Telesphoros.

Koyu renk patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG France, Vol. 5: 1961-2.

207) Silandos İ.S. 100-270. AE, 14mm. 1.98.gr.

Ön yüz: Sağa miğferli Athena portresi.

Arka yüz: C.ΙΑ.- ΔΕΩΝ, ayakta Telesphorus.

Nokta sınırlı, damga izi. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG von Aulock, 3172.

208) Pergamon. İ.S. 117-138. AE, 15mm. 3.14gr.

Ön yüz: ..Ι-ΑΔΡΙΑ, sağa çelenkli Hadrian portresi.

Arka yüz: Ι.ΕΓΙΑCΙ../..Β, ayakta Telesphoros.

Nokta sınırlı, yeşil patina, aşınmış yüzey. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG France, Vol 5: 2093.

209) Gorod- Iulia İ.S. 193-211. AE, 17mm. 2.86 gr.

Ön yüz: Sağa zırlı Geta büstü.

Arka yüz: ΝΕΙΚΛΕ-ΩΝΚΙΑ, ayakta Telesphoros.

Nokta sınırlı, yeşil patina, aşınmış yüzey. 2/1 oranında büyütülmüştür

SNG Tuebingen, 3703.

PALMİYE VE ÖDÜL TACI MOTİFLİ SİKKELER

210) Colophon. İ.Ö. 330-285. AE, 14mm. 2.05gr.

Ön yüz: Hafif sola dönmüş, çelenkli Apollo başı.

Arka yüz: Magistrate adı? Lir, sağda defne ağacı.

Yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

Milne Colophon, 145-146.

211) Phygela. İ.Ö. 300-250. AE, 13mm. 2.53gr.

Ön yüz: Hafif sola dönmüş Artemis Munychia başı.

Arka yüz: ΦΥΓ/ΩΚΡΑΘΗ, solda boğa, karşısında defne ağacı.

Aşınmış yüzey, yeşil patina. 3/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, s. 228, No: 1.

212) Magnesia ad Meandrum. İ.Ö. 190 sonrası. AE, 18mm. 6.77gr.

Ön yüz: Sağa Artemis portresi.

Arka yüz: ΜΑΓΝΗΤΩΝ-ΕΥΚΛΗΣ-ΚΡΑΤΙΝΟΣ, sağa ayakta

Nike, sağ elinde çelenk, sol elinde defne dalı.

Yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, s. 164, No: 45.

213) Kaunos. İ.Ö. 166. Hemidrachm. AR, 12mm. 1.44gr. Magistrate

Antai.

Ön yüz: Sağa, miğferli Athena portresi.

Arka yüz: ΑΝ-ΤΑΙ/Κ-Α, kınında kılıç, solda palmye dalı.

2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG von Aulock, 2566.

214) Stratonikeia. İ.Ö. 81 sonrası. Magistrate Phantias. AR, 16mm.
1.58gr.

Ön yüz: ΦΑΝΙΑ[C], KIOAP, sağa diademli Hekate portresi,
üstünde hilal.

Arka yüz: CIPAIΟ-NIKEW, sağa ayakta Nike, sağ elinde çelenki
sol elinde palmiye dalı.

Ön yüzde notka sınır, kare damga izi. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Caria, s. 151, No: 31.

215) Smyrna. İ.Ö. 75-50. AE, 14mm. 2.96gr.

Ön yüz: Sağa çelenkli Apollo başı.

Arka yüz: IMYPNAIΩN-AOHNAG[OPAE, caestus (boks eldiveni)
içinde el, sağda palmiye dalı.

Ön yüzde nokta sınır, yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, s. 242, No: 47.

216) Philadelphia. İ.S. 37-41. Olimpiyat oyunlarını kazanan Hermogenes
onuruna bastırdı. AE, 16mm. 3.96gr.

Ön yüz: ΓΑΙΟΣ-KΑΙΣΑΡ, sağa Caligula portresi.

Arka yüz: ΦΙΛΑΔΕΛΦΕ[ΩΝ-ΕΡΜΟΓ]ΕΝΗΣ-

ΟΛΥΜ/[ΠΙΟ]ΝΙΚΗΣ, sağa Dioscuri³⁵⁰ jugate³⁵¹ solda palmiye dalı.

Nokta sınırlı. 2/1 oranında büyütülmüştür.

RPC I, 3023.

³⁵⁰İkizler, Castor ve Pollux. Ölümlelerinden sonra Zeus tarafından gökyüzüne yıldız olarak
alınan sporcuların ve denizcilerin tanrıları

³⁵¹İki kişinin portresinin yanyana verilmesi.

217) Tabae. İ.S. 81-96. AE, 18mm. 5.86gr.

Ön yüz: ΔΟΜΙΤΙΑ - CΕΒΑCΤΗ, sağa yapılı Domitia portresi.

Arka yüz: [Δ]ΙΑΟΡΟΠΙ-Ο-ΥΙCΡΩΝΟC/TΑΒΗ-ΝΩΝ, sağa, ayakta

Nike, elinde, çelenk ve defne dalı tutar.

Nokta sınırlı, patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Caria, PL. XXVI, 3.

218) Smyrna. İ.S. 100-200. AE, 16mm. 2.38gr.

Ön yüz: ΜΕ-[Λ]-ΗC, sola uzanmış dinlenen nehir tanrısı (Porsuk),

sol dirseğini bir içinden su akan amphraya dayamış, sağ elinde
kamış.

Arka yüz: CΜΥΡΝ - ΑΙΩΝ, sağa kanatlı Nike, sağ elinde çelenk,
sol elinde defne dalı.

Nokta sınırlı, yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, s. 261, No: 216.

219) Magnesia ad Sipylus. İ.S. 177-192. AE, 26mm. 16.gr.

Ön yüz: ΑΥΤΚΑΙ[ΜΑΡ]-[Α]ΥΡΙΑΗ ΚΟΜΟΔΟC, sağa çelenkli
Commodus büstü.

Arka yüz: CΠΙCΤΡΑΑΙ-ΚΟΔΡΑΜΑΓΝΗΤΩCΠΥΛΟ, trophy
(zırh askısı) ve onu tutan köle, solunda kalkan, sağda Nike, sol
elindeki çelenk ile zırhı taçlandırıyor, sağ elinde defne dalı.

Nokta sınırlı. 2/1 oranında büyütülmüştür.

RPC IV online, 2360.

220) Sardeis. İ.S. 187-211. AE, 28mm. 9.60gr.

Ön yüz: ΙΟΒΛΙΑ.-CΕΒΑCΤΗ, sağa Julia Domna büstü.

Arka yüz: ... ΑΜΙ-ΘΡΟΥΑ..büyük agonistik ödül urnesi, içinde
palmiye dalı, üzerinde beş tane çeber süs, masa üstünde
ΧΡΥCΑΝΘΙΝΑ altta, ΑΥΔΙΑΝΑΝΒ./.. CΑΚΟΡΑΝ.

Nokta sınırlı, yeşil patina.

BMC Lydia, s. 260, No: 151.

221) Aphrodisias. İ.S. 200-300. AE, 26mm. 8.90gr.

Ön yüz: Ι[Ε]ΡΑ-[CΥΝΚΛΗΤΟC], sağa, diademli genç Senator
portresi.

Arka yüz: ΑΦΡΟΔ-ΕΙCΙΕΩΝ, agonistik masa üstünde ödül tacı,
yanlarda para keseleri içinde palmiye dalı, altta, ΑΤΤ/ΑΛ/ΗΑ.

Nokta sınırlı.

Bmc Caria, s. 37, No: 74.

222) Philadelphia. İ.S. 222-235. AE, 28mm. 13.24gr.

Ön yüz: ... ΦΝΑΥΡ.Ο-ΕΥΗΑ...,sağa çelenkli ve zırlı
Severus Alexander.

Arka yüz: ΕΠΙ ΙΟΥΛΑΡΙ-CTONΙΟΥΛΙΑΝΟΥ, agonistic
masa üstünde iki tane ödül urnesi, içlerinde birer tane

palmiye dalı, altta, aspergillum(kutsal su
kabı), ΦΛΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ/ΝΕΩΚΟΡΩΝ

Nokta sınırlı, yeşil patina.

BMC Lydia, s. 206, No: 102.

223) Metropolis. İ.S. 244-249. AE, 30mm. 10.01gr.

Ön yüz: ΜΩΤΑΚ. CCOYHPA.CEB., sağa Otacilia büstü.

Arka yüz: CEBACTA. ΚΑΙCΑΡΗΑ/ΜΗΤΡΟΠΟ/ΛΕΙΤΩΝ,

aganistik urne, içinde iki tane defne dalı.

Nokta sınırlı, patina.

BMC Ionia, s. 187, No: 27.

224) Samos. İ.S. 248-251. AE, 21mm. 4.72gr.

Ön yüz: AVTKTPAIANOCΔEKIOK, sağa, çelenkli ve sakallı

Trajan Deciusbüstü.

Arka yüz: CAM IQN, sola khiton giymiş kadın figürü, sağ elinde çelenk, sol elinde defne dalı.

Nokta sınırlı, yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Ionia, s. 390, No: 350.

225) Aphrodisias. İ.S. 253-268. AE, 25mm. 9.49gr.

Ön yüz: AYKAIΠOΛI-ΓAΛΛIHNOC, sola sakallı ve taçlı

Gallienus büstü.

Arka yüz: AΦP/OΔI/CIC[ΩN], agonistic masa üstünde iki tane ödül tacı, içlerinde palmiye dalı, taçların üstünde; KAIET-NVOIA, masada; [OIKOVMENIKOC], yanlarda iki tane para kesesi.

Nokta sınırlı, aşınmış yüzey.

BMC Caria, s. 50, No: 147.

226) Tralleis. İ.S. 253-268. AE, 20mm. 4.40gr.

Ön yüz: ΠOAIKIN-ΓAΛΛIHNOC, sağa çelenkli Gallineus portresi.

Arka yüz: TPAAΛIANQN, agonistic ödül urnesi, üzerinde, ΠIΘIA.

Nokra sınırlı, yeşil patina, aşınmış yüzey. 2/1 oranında

büyütülmüştür.

SNG Copenhagen, 709.

CORNUCOPIA MOTİFLİ SİKKELER

227) Myndos. İ.Ö. 200-0. Hemidrachm AR, 14mm. 2.22gr. Magistrate

Amphiktyon

Ön yüz: Sağa, asma çelenkli genç Dionysos portresi.

Arka yüz: Nokta sınır içerisinde ΑΜΦΙΚΤΥΩΝ-ΜΥΝΔΙΩΝ,
kanatlı yıldırım, solda cornucopia.

Damga izi. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Copenhagen, 440.

228) Lebedos. İ.Ö. 190 sonrası. Tetradrachm. AR, 30mm. 16.54gr.

Ön yüz: Sağa, Athena, başında üç ibikli, önünde zeytin dalı
kabartmalı miğferi.

Arka yüz: ΛΕΒΕΔΙΩΝ/ΑΠΟΛΛ-ΟΔΟΤΟΣ (magistrate

Apollodotos), zeytin çelengi içinde iki tane kuşaklı cornucopia,
ortada sopa üstünde baykuş.

BMC Ionia, PL. XVII. 7.

229) Chios. İ.Ö. 190-84. Drachm. AR, 17mm. 3.73gr. Magistrate

Derkylos.

Ön yüz: Sola sfenks, önünde üzüm salkımı.

Arka yüz: ΧΙΟΣ-ΔΕΡΚΥΛΟΣ, amphora, solda cornucopia.

Nokta sınırlı, damga izi.

BMC Ionia, PL. XXXII, 12.

230) Rhodes. İ.Ö. 120-84. AE, 28mm. 17.95gr.

Ön yüz: Sağa, Helios portresi.

Arka yüz: Nokta sınır içerisinde gül, sağda kanatlı caduceus, solda cornucopia.

Yeşil patina.

SNG Keckman, I: 732; BMC Caria, s. 259, No: 322-323

(cornucopia'sız).

231) Trapezopolis. İ.Ö. 27-İ.S. 14. AE, 16mm. 3.0gr. Magistrate

Androkinos.

Ön yüz: ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ-ΓΟΡΓΙΠΠΟΥ, sağa Silenos portresi, allta monogram TAT.

Arka yüz: ΣΕΒΑΣΤΟΣ, sola oğlak, sırtının üstünde cornucopia.

Nokta sınırlı, yeşil patina, aşınmış yüz. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Leypold, 866.

232) Philadelphia. İ.S. 37-41. AE, 18mm. 5.12gr.

Ön yüz: ...ΑΙCΑΡ-ΙVΙ[O]... sağa, Caligula portresi.

Arka yüz: ΑΒCΛΙCΙΟΝ/ΑΚΕΔΩΝ-ΤΙΛΟΚΑΙCΝΡ, sola oğlak, sırtının üstünde cornucopia.

Nokta sınırlı. 2/1 oranında büyütülmüştür.

RPC I, 3031/1.

233) Mastaura. İ.S. 54-68. AE, 15mm. 2.68gr.

Ön yüz: Nokta sınır içerisinde, ΝΕΡΩΝ-ΣΕΒΑΣΤΟΣ,
sağa Nero portresi.

Arka yüz: MA-CT/AYP-EI/TW-N, cornucopia.

Yeşil patina. 2/1 oranında büyütülmüştür.

RPC I, 2678.

234) Silandos. İ.S. 80-200. AE, 17mm. 3.39gr.

Ön yüz: Sağa Corinth miğferli Athena büstü.

Arka yüz: ΠΙΣΕ...ΙΑΛΙ, ayakta sola Tyche ve atribütleri.

Yeşil patina, aşınmış yüzey. 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG von Aulock, 3170.

235) Akrasos. İ.S. 177-192. Madallion. AE, 38mm. 40.16gr.

Ön yüz: AV...OKIA-AVPN...ΟΝΟΔ, sağa çelenkli Commodus
büstü.

Arka yüz: ΕΠΙΣΤΡΑ-BACCOV/AKPACIΩΤΩΝ, solda Efes

Artemis, sağda, sola doğru ayakta Tyche ve atribütleri, üstte yıldız.

Nokta sınırlı, çentikli kenar.

BMC Lydia, s. 11, No. 15.

236) Sardeis. İ.S. 193-217. AE, 29mm. 11.03gr.

Ön yüz: ΕΙΟΥΛΑΚΕ...ΑΧΘΗ, sola, Tyche gibi (olarak) Julia

Domna, sol omuzunda cornucopia.

Arka yüz: ΕΠΙΓΚΑΜΙΘΡΟΥΑΡΧΑΚΑΡΔΙΑΝΩΝΒΝΕ/
ΩΚΟΡΩΝ, Kore kült heykeli, solda buğday ve çelenk, sağda, haşhaş

ve bukranon.

Nokta sınırlı.

BMC Lydia, s. 259, No: 148.

SNG Fitzwilliam, 4866.

237) Ephesos. İ.S. 193-211. AE, 22mm. 5.63gr.

Ön yüz: AVT-KAACE-CCOVHPOC, sağa çelenkli ve sakallı

Septimius Severus büstü.

Arka yüz: ΕΦΕCΙ ΩNB-N-ΕOKOPΩN, sola ayakta Tyche, sağ elinde gemi dümeni sol elinde cornucopia.

BMC Ionia, s. 83, No: 259.

238) Knidos. İ.S. 198-217. AE, 29mm 18.84gr.

Ön yüz: [AY]KMAPAV-ANP..CINOC, sağa, çelenkli genç

Caracalla büstü.

Arka yüz: KNIΔI-ΩN, ayakta sola kalathos giymiş Homonoia, sağ elinde patera, sol elinde cornucopia, solda yanan altar.

Nokta sınırlı.

BMC Caria, s. 97, No: 99.

249) Tabae. İ.S. 161-180. AE, 27mm. 10.81gr.

Ön yüz: ΦAVCTEINA-CEBACTH, sağa, Faustina II büstü.

Arka yüz: TABH-NΩN, ayakta sola Tyche, sağ elinde gemi dümeni, sol elinde cornucopia.

Nokta sınırlı, damga izi.

BMC Caria, s. 170, No: 82.

240) Antiocheia ad Meandrum. İ.S. 200-270. AE, 24mm. 5.51gr.

Ön yüz: ICPA.CYNKAHTOC, sağa senato büstü.

Arka yüz: ANT-IOX/ΕΩΝ, tetrastayle tapınakta, sola Tyche,
sağ elinde gemi dümeni, sol elinde cornucopia.

Nokta sınırlı, yeşil patina.

BMC Caria, s. 17, No: 24.

241) Tralleis. İ.S. 253-268. AE, 22mm. 4.41gr.

Ön yüz: ΓΘΛΙΚΙΝΓΑ-ΛΑΙΗΝΟ., sağa çelenkli Gallienus büstü.

Arka yüz: ΤΡΑΛΛ-Ι-ΑΝ[W]Ν, ayakta sola tyche ve atribütleri.

Nokta sınırlı. 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Lydia, s. 361, No: 201.

242) Samos. İ.S. 241-244. AE, 22mm. 3.64gr.

Ön yüz: ΦΟΥΡΙΑ-ΤΡΑΝΚΥΙΛΛΙΝΑΚΚΒ, sağa diademli

Tranquillina büstü.

Arka yüz: ΚΑΜ-ΙΩΝ, ayakta sola Tyche ve atribütleri.

Nokta sınırlı, damga izi.

BMC Ionia, s. 385, No: 311.

243) Attuda. İ.S. 253-268. AE, 25mm. 7.36gr.

Ön yüz: ΑΥΚΑΙΠΙ-ΓΑΛΛΙΗΝΟΚ, sağa taçlı ve zırlı Gallienus
büstü.

Arka yüz: ...ΤΟΥ-... ayakta sola Tyche, sağ elinde gemi dümeni
sol elinde cornucopia.

Nokta sınırlı, yeşil patina, aşınmış yüzey.

BMC Caria, s. 68, No: 36.

244) Aphrodisias. İ.S. 253-268. AE, 23mm. 6.16gr.

Ön yüz: ΑΥΚΑΙΠΙ-ΓΑΛΛΙΗΝΟC, sağa çelenkli Gallienus büstü.

Arka yüz: ΑΦΡΟΔ-ΕΙCΙCΕΩΝ, ayakta sola Tyche, sağ elinde gemi dümeni, sol elinde cornucopia.

Nokta sınırlı, yeşil patina.

BMC Caria, s. 50, No: 145.

245) Erythrai. İ.S. 253-268. AE, 25mm. 7.50gr. Strategos Diogenes.

Ön yüz: ΕΡΥΘΡΑΙ..sola Demeter, sağ elinde buğday başağı, (mısır koçanı diyor), solda cornucopia.

Arka yüz: ΕΠ.CΤΑΙΛ.-CΟ../ΙΑΝΟ, ayakta sağa çıplak Herakles, sağ elinde sopası.

Nokta sınırlı, yeşil patina, aşınmış yüzey.

BMC Ionia, PL. XVI. 16.

SERVİ AĞACI MOTİFLİ SİKKELER

246) Mastaura. İ.S. 3. Yüzyıl. AE, 3.65gr.

Ön yüz: ..ACT..VPA.P, sağa nymph Mastaura (Mastaura perisi anlamı olmalı, veya tanrıçası Antiochia Tychesi gibi.).

Arka yüz: MACT-AYPEITH/ΩΝ, solda servi ağacı, sağda yanan altar.

Aşınmış yüzey.

SNG Fitzwilliam, 4866.

247) Acrasus. İ.S. 230-244. Maedallion. AE, 39mm, 29gr. Aurelios

Anenkletos Zosimos

Ön yüz: Sağa, çelenkli Gordian III büstü,

AY[T].KMANT. ΓΟΡΔΙΑΝ. CAVII.

Arka yüz: Solda, yanan altar önünde servi ağacı, sağda yandan

Artemis tapınağı, ...ΠΙ...ΤΡ.ΑΥΡ.ΑΝ...ΝΚΛΗΤΟΥ.ΖΩ...ΙΜΟΥ/

ΑΚΡΑ...ΙΩ/ΤΩΝ.

Gözenekli yüzey, nokta sınırlı, 2/1 oranında büyütülmüştür.

RPC Online, 178.

248) Mostene. İ.S. 177-192. AE, 30mm, 26gr.

Ön yüz: Sağa, çelenkli Commodus büstü, AVT K M AVP

KΟΜΜΟΔΟC.

Arka yüz: Sağa doğru at üstünde yürüyen erkek figürü, (Apollo-

Men), sağda servi ağacı, ΜΟCΤΗΝΩΝ/ΑΥΔΩΝ.

Nokta sınırlı, yeşil patina.

RPC Online, 1340.

SİLPHIUM VE MAYDONOZ MOTİFLİ SİKKELER

249) Cyrene. İ.Ö. 400-370. AR, 22mm. 13.9gr. Tetradrachm

Ön yüz: V/A, Silphium bitkisi.

Arka yüz: Sağa Zeus Ammon.

Çentikli kenar, 2/1 oranında büyütülmüştür.

BMC Cyrene, PL. XLVIII, 69b, pl. VIII, 3; SNG Cop. 1293.

250) Cyrene. İ.Ö. 5. yüzyıl. 20mm. 17gr. Tetradrachm.

Ön yüz: Yaprakları kalp şeklinde verilmiş silphium bitkisi.

Arka yüz: Zıplyan iki yunusun ortasında kalp şeklinde verilmiş silphium.

Kare damga, 2/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Copenhagen, 1163.

251) Sicilya. İ.Ö. 510-480. AR, 9mm, 8.41gr.

Ön yüz: Maydonoz yaprağı.

Arka yüz: Kare damga içerisinde maydonoz yaprağı.

5/1 oranında büyütülmüştür.

SNG Fitzwilliam, 1156; SNG Lloyd, 1211-12; SNG Lockett, 858.

TERİMLER SÖZLÜĞÜ

Kullanılan terimlerin tamamı, TDK tarafından hazırlanan güncel Türkçe sözlük, ilaç ve eczacılık terimleri sözlüğü, bilim ve sanat terimleri ana sözlüğü ve Mekin Tanker ve Nevin Tanker tarafından yazılan Farmakognozi kitaplarının 1. ve 2. ciltleri esas alınarak hazırlanmıştır.

Adventif: *Kallustan* sürgün ve kök çıkması veya zigottan başka bir kaynaktan embriyo oluşması gibi doğal yerinden başka yerde gelişme.

Alkolit: Ufak dozlarda belirgin bir fizyolojik etkiye sahip, genellikle heterosiklik bir halka içinde azot atomu taşıyan bazik karakterde, bitkisel kaynaklı bileşikler grubu.

Alternan: Yaprak sapından çıkan yaprağın iki farklı açı yapması.

Amentum: Çiçekleri tek eşeyli ve genellikle periantları bulunmayan, ana eksen eğilme yeteneğinde olduğundan sarkık duran, başak çiçek durumu.

Amylum Tritici: Buğday nişastası.

Artrit: Eklem ağrısı.

Bakka: Etili meyve türü.

Distilasyon: Bir sıvıyı önce buhar durumuna getirme ve daha sonra soğutarak yeniden sıvı haline getirerek temizleme.

Drog: Doğal maddelerden elde edilen ve tedavi amacıyla kullanılan ilaç ham maddesi.

Eliptik: Elips biçiminde olma, laminası elips şeklinde olan yaprak.

Eliptik: Yassı elips şeklinde yapraklar.

Enflamasyon: İmmünolojik veya diğerk herhangi bir zedeleyici uyarana karşı dokunun gösterdiği ağrı (dolor), şişlik (tumor), kızarıklık (rubor), sıcaklık (calor) ve bazen eksüdasyon ile belirgin fizyolojik ve özgül olmayan savunma yanıtı.

Eudicotidae: Çift çelenkliler.

Farmakoloji: İlaçların yapısı, özellikleri ve özellikle de organizmadaki işlevleri (hareketleri) ile ilgilenen bilim dalı.

Farmakope: Bitkilerden veya hayvanlardan elde edilen ilaç hammaddelerine “drog” adı verilmektedir. Drogların bütün özellikleri, anatomik yapı ve kimyevi bileşimleri, hazırlanmaları, muayene ve korunmaları Farmakope (*Pharmacopoea*) eski adıyla Kodeks (*Codex*) adını taşıyan ve devlet tarafından yayınlanan resmi bir kitapta yazılıdır.

Fenol: 1. Bir aromatik halkada -OH grubu içeren, Ar-OH genel formülü ile verilen bileşik sınıfı. 2. C₆H₅OH formülüyle gösterilen, hidroksibenzen ya da asitfenik olarak bilinen, yakıcı, dezenfektan madde.

Fenolik: Yapısında enol grubu taşıyan madde.

İnfizyon: Bitkilerin suyun kaynama noktası altında demlenmesi ile bitkisel ilaçların suya geçirilmesi ile oluşan çözelti.

Karyops: Buğday taneleri.

Kordat: Yüreksi veya kalp şeklinde yaprak ya da yürek şeklindeki yaprak tabanı.

Kupula: Kadehçik; meşelerde nuks tipi meyveyi taşıyan yapı.

Laksatif: Dışkıının yumuşamasını sağlayarak atılımı kolaylaştıran.

Lanseolat: Mızrak biçiminde yaprak.

Lanseolat: Taban kısmı geniş, uca doğru gittikçe incelen sivrimsi yaprak türü.

Lateral: Yanal.

Lauraceae: Defnegiller.

Liliales: Bir çiçekliler.

Liliopsida: Tek çenekliler.

Magnoliophyta: Kapalı tohumlular.

Monik: Erkek ve dişi organların aynı bitki üzerinde, fakat ayrı çiçeklerde bulunması.

Monocots: Tek çenekliler.

Moraceae: Dutgiller.

Nuks: Fındıksı meyve.

Oleoresin: Uçucu yağ ve reçineden oluşan ürün.

Papaveraceae: Gelincikgiller.

Pinales: İğne yapraklılar.

Plantae: Bitkiler alemi.

Poaceae: Buğdaygiller.

Rafit: Bitki hücrelerinde metabolizma ara ürünleri olarak meydana gelen ve iğne şeklinde kalsiyum okzalat kristalleri.

Reseptakulum: Bir çiçek kümesinde, çiçek kümesi sapının çok sayıda çiçek taşıyan genişlemiş ucu.

Sagittat: Ok başlı veya ucu sivrilerek sonlanan yaprak.

Sapazonit: Sulu çözeltileri çalkalandığında kalıcı köpük veren, kolesterol ile güç çözünen kompleksler meydana getiren, heterozitlerdir.

Saponozit: Bitkilerde etken madde.

Smilacaceae: Dikenucugiller.

Spika: Başak.

Stipul: Yaprak sapının gövdeye bağladığı noktada sapın iki yanında sapa bağlı veya bağlı olmayan pulsu, dikensi, zarsı yapılar.

Testa: İntegümentlerin gelişerek meydana getirdiği gömlek şeklinde embriyoyu koruyan sert tabaka. Tohum gömleği.

Undulat: Dalgalı-testere şeklinde yaprak kenarı.

SEÇİLMİŞ SÖZCÜKLER

Agonistik Masa: Oyunlarda başarılı olan sporculara verilecek olan ödüllerin veya vazoların konulduğu, masa.

Amphora: İçine tahıl, yağ, şarap gibi sıvıların konulduğu, genellikle iki kulplu olan, büyükçe testi.

Asa: Bir hükümdara veya mitolojik bir karaktere ait sopa. Üstün bir yetkiyi simgeleyen asa çeşitli şekillerde ve bazı sembollerle bezeli olur.

Lejant: Kelime anlamı okumak olan Latince '*legere*' fiilinden gelmektedir. Sikke üzerindeki yazılara bu ad verilir.

Magistrat: Yüksek dereceli memur, yerel yönetici.

Neokoros: Kralların, büyük tapınakların denetimleri ve mali işlerini kontrol için atadıkları memura verilen isim.

Peplos: Yünden yapılan, omuzlardan tutturulan, kolsuz, yan tarafı dikişsiz kadın elbisesi.

Urne: Antik dönemde taş, pişmiş toprak ya da tunçtan çeşitli boyda yapılmış, kavanoz gibi ya da vazoya benzer kap. Urnelere su ve içki konulduğu gibi seçimlerde oy toplamak ve ölümlerin küllerini muhafaza etmek için de kullanılırdı. Argonlarda ödül kazananlara verilen süslü vazo.

Epitet: Latince ikili adlandırma sisteminde kullanılan ikinci kelime. Mitolojide tanrıların sıfatlarını işaret eden özellik.

Dekadrahmi: (10 drahmi : 43gr)

Tetradrahmi: (4 drahmi : 17.2 gr)

Didrahmi: (2 drahmi : 8.6 gr)

Drahmi: (6 obol : 4.3 gr)

Tetrobol: (4 obol : 2.85gr)

Triobol: (3 obol : 2.15)

Diobol: (2 obol : 1.43gr)

Trihemiobol: (1.5 obol : 1.07 gr)

Tritartenorion: ($\frac{3}{4}$ obol: 0.54gr)

Hemiobol: ($\frac{1}{2}$ obol : 0.36 gr)

Trihemitartemorion: ($\frac{3}{8}$ obol : 0.27gr)

Tetartemorion: ($\frac{1}{4}$ obol : 0.18 gr)

Hemitartemorion: ($\frac{1}{8}$ obol : 0.09 gr)

Aigina Sistemi: Aigina ağırlık sistemi birimi 12.2 gr.lık staterdir. Aigina, Sikyon, Elis ve Peloponessos'daki diğer yerlerde; Boiotia, Thessalia ve Lokris'te; güney Ege adalarında ve Girit'te; Kamiros ve Knidos'ta bu sikke sistemi kullanılmıştır.

Attika Sistemi: Attika ağırlık sistemi birimi 17.2 gr.lık tetradrahmidir. Drahmi (4.3 gr.) ve obol (0.72 gr.) gibi alt birimleri basılmıştır. Atina, Euboia, Khalkidike, Sicilya, Delos, Kyrenaika ve Büyük İskender tarafından kullanılmıştır.

Khios veya Rhodos Sistemi: Khios veya Rhodos ağırlık sistemi birimi

15.6 gr.lık tetradrahmidir.

Miletos Sistemi: Miletos ağırlık sistemi birimi 14.1 gr.lık stater. 1/96'ya

değın inen elektron alt birimleri basılmıştır.

Phokaia Sistemi: Phokaia ağırlık sistemi birimi 16.1 gr.lık elektron stater ve alt birimler (özellikle hekta) basılmıştır.

Samos: Samos ağırlık sistemi birimi 13.1 gramlık tetradrahmi. Triobol ve daha ufak alt birimler de basılmıştır.

LEVHALAR LİSTESİ

LEVHA I: İncir, Sıgla ve Kestane Motifli Sikkeler.

LEVHA II: Defne ve Apollon Betimli Sikkeler.

LEVHA III: Üzüm, Asma Çelengi, Akdeniz Saparnası ve Dövülmüş avrat Otu Motifli Sikkeler.

LEVHA IV: Zeytin Betimli Sikkeler.

LEVHA V: Gül Motifli Sikkeler.

LEVHA VI: Meşe Motifli Sikkeler.

LEVHA VII: *Caduceus* Motifli Sikkeler.

LEVHA VIII: Asclepius, Hygeia ve *Kerykeion* Betimli Sikkeler.

LEVHA IX: Dionysos ve *Thyrsos* Betimli Sikkeler.

LEVHA X: *Baetyl* Motifli Sikkeler.

LEVHA XI: Telesphorus Betimli Sikkeler.

LEVHA XII: Palmiye Motifli Sikkeler.

LEVHA XIII: *Cornucopia* Betimli Sikkeler.

LEVHA XIV: Servi Ağacı Betimli Sikkeler

LEVHA XV: *Silphium* ve Maydanoz Motifli Sikkeler.

LEVHA I

1

2

3

4

5

6

7

8

9

LEVHA II

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

LEVHA III

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

58

59

60

61

62

63

64

LEVHA IV

65

66

67

68

69

70

71

72

73

74

75

76

77

78

79

80

81

LEVHA V

82

83

84

85

86

87

88

89

90

91

92

93

94

95

96

97

98

99

100

101

LEVHA VI

102

103

104

105

106

107

108

109

110a

110b

111

LEVHA VII

112

113

114

115a

115b

116

117

118

119

120

121

122

123

124

LEVHA VIII

125

126

127

128

129

130

131

132

133

134

135

136

137

138

139

140

141

142

143

144

145

146

147

148

149

150

151

152

153

154

155

156

157

158

159

160

161

162

163

164

165

166

167

168

169

170

171

LEVHA IX

172

173

174

175

176

177

178

179

180

181

182

183

184

185

186

187

188

189

190

191

192

193

194

195

196

197

198

199

200

201

202

LEVHA X

203

204

205

LEVHA XI

206

207

208

209

LEVHA XII

210

211

212

213

214

215

216

217

218

219

220

221

222

223

244

224

225

226

LEVHA XIII

227

228

229

230

231

232

233

234

235

236

237

238

239

240

241

242

243

244

245

246

247

248

249

250

251

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Hüseyin TAYLAN

Doğum Yeri ve Tarihi : Çorum, 25.03.1990

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi Arkeoloji Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi Arkeoloji Anabilim
Dalı

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

BİLİMSEL FAALİYETLERİ

Makaleler

-SCI :

-Diğer :

Bildiriler

-Uluslararası :

-Ulusal :

Katıldığı Projeler :

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurumlar ve Yıl : Limantepe Kazıları 2010

: Çakırbeyli Küçüktepe Höyük Kazıları 2014

: Çakırbeyli Küçüktepe Höyük Kazıları 2015

: Çakırbeyli Küçüktepe Höyük Kazıları 2016

İLETİŞİM

E-posta Adresi : taylanhsyn@gmail.com

Telefon : 5448000980

Tarih : 21.06.2017